

שְׁלַחן עוֹזֵר
מדריך הלכתי לליל הסדר

**בית מדרש
גבעת אסף**

כולל הלכה - תורת חיים
ע"ש ר' חיים שונק

מכון לפרסומים הלכתיים

אדר תשע"ז

יוצא לאור על ידי

המכון לפרסומים הלכתיים של בית מדרש גבעת אסף.

כתיבה: הרב ינון קליין

עיצוב גרפי: סטודיו אודיה ניימן | 0524255760

ms.gasaf@gmail.com

www.bmgasaf.org.il

תגובות הערות והארות יתקבלו בשמחה

לזיכרון עולם בהיכל ה'

לע"נ

הרב אברהם פימונטל ורעייתו ז"ל

אשר מסרו חייהם לקירוב ישראל

לאביהם שבשמיים

ולהנחלת תורה ועבודה

במשפחתם ובסביבתם

ת.נ.צ.ב.ה

לזיכרון עולם בהיכל ה'

לע"נ

יוסף בן יחזקאל ומסעודה חושנתי ז"ל

נפטרו - ט"ו טבת התשע"ז

ת.נ.צ.ב.ה

פתח דבר

"בחר הוא יתברך בליל הסדר להודיע מעשיו ובאי עולם להכיר את שמו בעולמו בהוציאו את עמו ממצרים. וענין זה ראינו ששמה התורה יציאת מצרים יסוד היסודות ושורש הכל, ומצות הרבה באו בשביל היציאה שעל ידם יהיה לעינינו יסוד הזה ומאצלנו בל ימוט".

(מהר"ל גבורות ה' פרק ג)

מצוות רבות והלכות רבות בליל הסדר- וכפי חביבות הדברים כך ידיעתם ופרסומם (עי' פיהמ"ש לרמב"ם מנחות פ"ד מ"א והגהות מהר"ץ חיות סוכה ב א). אף על פי כן, עם הלימוד בהלכות ליל הסדר, גילינו שהרבה פרטים בהלכות אלו לא היו ידועים או שלא היו מוסברים די הצורך.

לכן, לאור החשיבות הרבה של לילה זה ולאור מגמת בית המדרש- לפרסם את דבר ה' זו הלכה (שבת קלח ב), החלטנו להוציא לאור 'מדריך הלכתי לליל הסדר'.

במדריך מובאות חלק גדול (מטבע הדברים- חוברת זו לא מקיפה את כלל הנושאים וההלכות שבלייל הסדר) מהלכות ליל הסדר וביאורן בשפה קלה וברורה, על פי סדר סימני הלילה. כוונתנו שניתן יהיה להשתמש במדריך גם כהכנה לליל הסדר (עי' שו"ע או"ח סי' תכט סע' א) וגם במהלך הסדר כהרחבה להלכות המובאות ברוב ההגדות. כמו כן, צירפנו ארבעה מאמרים בענייני ליל הסדר להרחבה והעמקה בסוגיות אלו.

"לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו..." (פסחים קטז ב).

תודה לכל הנוטלים חלק בהוצאת חוברת זו לאור ובלמוד הקבוע בבית המדרש: ראש בית המדרש מו"ר הרב גיורא ברנר שליט"א. ר"מ בבית המדרש הרב אורן חושנגי שליט"א. וביחוד למחבר החוברת הרב ינון קליין שליט"א. וכן לאברכי בית המדרש על חלקם בלימוד והגהת הדברים.

תודה וברכה לשייבת מרכז הרב ולעומד בראשה הגאון הרב יעקב שפירא שליט"א, על התמיכה בבית המדרש לאורך כל שנות קיומו.

"אם אין קמח אין תורה" (אבות ג ז) - תודה גדולה למנכ"ל בית המדרש ר' יעקב יונגרייס הי"ו על עמלו לטובת בית המדרש בכלל ועל חלקו בחוברת זו בפרט. "דבר ה' לאותם אשר הם עמלין עם הציבור, שפעמים יהיו טרודים מלעשות מצוה בהתעסקם במה שהוא מיוחד לציבור, ואמר שה' יחשיב להם שכר מעשה המצוה ההיא ואף על פי שלא עשאוה, הואיל והתעסקו בעניני הציבור לשם שמים" (פיהמ"ש לרמב"ם אבות פ"ב מ"ב).

ונזכה לאכול מן הפסחים ומן הזבחים בבית המקדש בירושלים הבנויה במהרה.

המכון לפרסומים הלכתיים- בית מדרש גבעת אסף

תוכן העניינים

10.....	היחס להלכות ליל הסדר
11	הכנות לסדר
18.....	קדש
24	ורחץ
25	כרפס
27	יחץ
28	מגיד
32	רחצה
33	מוציא - מצה
39	מרור
42.....	כורך
44.....	שלחן עורך
45.....	צפון
48.....	ברך
48.....	הלל
50.....	נרצה
55.....	מאמרים בהלכות ליל הסדר

תוכן עניינים מורחב

היחס להלכות ליל הסדר - הקפדה על דקדוקי מצוות ומנהגים בליל הסדר, חומרות בליל הסדר, שמחה וחשק בקיום מצוות ליל הסדר, חשיבות ההקפדה על כשרות המצות והידורן.

הכנות לליל הסדר - שינה בצהרי י"ד ניסן, עריכת שולחן הסדר מבעוד יום, סידור כלים נאים על שלחן הסדר, הכנת מקום ההסיבה, סידור הקערה, הכנת החרוסת, אפיית מצות, לבישת קיט"ל

קדש - תקנת ארבע כוסות, קושי בשתיית יין, איזה יין טוב לארבע כוסות, חיוב נשים בארבע כוסות, ארבע כוסות לקטן, שיעור השתייה, מזיגת הכוס על ידי אחר, למה לא קבעו ברכה על שתיית ארבע כוסות, הסבה

ורחץ - למה נוטלים ידיים לפני אכילת כרפס, נטילה לעורך הסדר בלבד, נטילה על ידי אחר

כרפס - למה אוכלים כרפס? ירקות מתאימים לכרפס, אכילת כרפס יותר מכזית

ירחץ - מדוע בוצעים את המצה? אופן הבציעה, מנהגים שונים בשמירת האפיקומן

מגיד - גדר סיפור יציאת מצרים, למה אין ברכה על אמירת ההגדה, מעלת המצווה, אמירת או שמיעת כל נוסח ההגדה, חיוב נשים בסיפור יציאת מצרים, שפיכת יין בקטעים שונים בהגדה, כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, שתיית כוס שניה

רחצה - למה נוטלים ידיים שוב?

מוציא מצה - מצה שמורה, מצת יד או מצת מכונה, מדוע אוכלים כשני זיתים? שיעור כזית, חיוב נשים באכילת מצה, הסבה, טבילת המצה במלח, בעלות במצת מצווה, מעלת המצווה

מרור - אכילת מרור בזמן הזה, הירקות הראויים למרור, בדיקה מחרקים, טיבול בחרוסת, שיעור האכילה, הסבה

כורך - אכילת כורך, אמירת זכר למקדש כהלל

שלחן ערוך - מדוע תקנו לאכול באמצע מצוות סיפור יציאת מצרים, אכילת צלי, הסבה, כמה לאכול בסעודה

צפון - טעם אכילת אפיקומן, פירוש המילה אפיקומן, שיעור האכילה, הסבה, אחרי חצות, אכילה ושתייה אחרי האפיקומן

ברך - זימון, שתיית כוס שלישית

הלל - אמירת הלל בלילה, זמן אמירת ההלל, זימון, מזיגת כוס חמישית, שתיית כוס רביעית

נרצה - חסל סידור פסח, שירת הפיוטים אחרי ההגדה, קריאת שיר השירים, סיפור ביציאת מצרים עד שתחטפנו שינה.

מאמרים בהלכות ליל הסדר - ספור ביציאת מצרים, הסבה לאטר יד, מצוות הנשים בליל הסדר, מצה שמורה בליל הסדר ובשאר החג.

היחס להלכות ליל הסדר¹

1. הקפדה על דקדוקי מצוות ומנהגים בליל הסדר - בספר משלי (כח יד) נאמר: "אשרי אדם מפחד תמיד". מאידך, בספר תהילים (ק"ב ז) נאמר: "משמועה רעה לא ירא". וקשה, צריך לפחד או שלא צריך לפחד? אלא, הפסוק במשלי מדבר על אופן קיום המצוות, על האדם לחשב תמיד כיצד יקיים את המצוות בשלמות.

כך גם בליל הסדר "יהא כל אדם חרד באימה לקיים מאמר חכמים שתקנו מצות הסדר וההגדה. ולא יהא הדבר קל בעיניו אף אם כמה דברים יש בסדר שנראה בעיני האדם שאין הקפדה בהן ישיכיל בדעתו לקיים שאין שום דבר ריק בהן".

(מהרי"ל מנהגים סדר ההגדה)

2. חומרות בליל הסדר - בליל הסדר ראוי לכל אחד לדקדק שכל מעשיו והנהגותיו יהיו על פי ההלכה, וראוי להשתדל לצאת ידי חובת כל הדעות - "בשגם כל ימי חלדו כל פניות שהוא פונה יהיו לצד ימין ולא יתפוס קולות, על אחת כמה וכמה הלילה המקודשת היא נפלאה, הקולות יחדלון".

(חיד"א, לב דוד)

3. שמחה וחשק בקיום מצוות ליל הסדר² - כתב הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל: "בליל פסח יתנהג בקדושה וביראה ולשמוח במצות שזיכה אותנו ה' בלילה הזה, מצות עשה של קידוש ומצות עשה של אכילת מצה ומצות מרור וד' כוסות ואמירת הלל. אך בתנאי שיהיה זהיר שיאכל כזית מצה ברווחה ולא בצמצום, וכמו כן במרור. כי אם יחסר מעט מזעיר, הפסיד המצוות. ולדעתי מי שיש לו מח בקדקדו ומאמין בתורת ה', איך לא יחוס על נפשו ולא יהא מתיירא שמצוה גדולה כזו, שאין לזכות בה עד יעבור שנה, ומי

---

1 במקומות רבים הבאתי מקונטרס 'הלכה ערוכה' - הלכות ליל הסדר' של מו"ר הגאון הרב אברהם צבי הכהן שליטיא, בכל מקום בו הבאתי משם, ציינתי את הדברים בשם אומרם. כל הסעיף הזה מלוקט משם.

2 בספר אדר היקר (עמ' סז) הביא מרן הגרא"ה קוק ז"ע דברים שכתב חותנו האדר"ת: 'הגדת ספור יציאת מצרים הלהיבה נפשו ולבבי, וכל מקרבי, עד כי בכל מאמצי כחותי הגדתי. ובאמרי 'והיא שעמדה' נזכרתי כל התלאות והרפתקאות שהיו לאחינו בית ישראל מאז ומעולם אשר לא יאומן ולא יתואר, הנס הנפלא שעוד נתקיימו 'וגדול הרועה שמצילן', לא יכולתי להתאפק בשום אופן מבכיות ועיני נגרו בעצמן בלי הפנות עד שבשתי מבני ביתי".

יודע אם יחיה, נפסד בידו. ודי לנו בעו"ה במצות הרגילין כמו תפילין וברכת המזון, שאין
אנו מדקדקים בה, ולמה נעשה כזה במצות אלו ר"ל. ואף במרור מה גם שקשה לו קצת,
הלא בכל יום אנו מקבלים לעבוד ה' בכל נפשנו, ולמה נקפיד בצער מועט כזה. אני
מבטיח באמונה, במי שיעשה מצוה בחשק ויחשוב בשמחה, בזו הרגע אני מקים מצות
בורא, כמעט לא ירגיש מרורות כלל. ובפרטות בד' כוסות שמדרכן לדקדק ולשתות מעט
כמו רביע כוס, אוי לאותה בושה, איך יבעטו מצות בשאט נפשם בלי טענה ובלי כבידות.
לדעתי הוא קלות ומניעת היראה למאוד ר"ל וגדול עוונם מנשוא".

(מכתבי רע"א סי' יב, נדפס בראש קונטרס קדושת ליל הסדר)

4. חשיבות ההקפדה על כשרות המצות והידורן- מצות אכילת מצה בליל הסדר
היא מצוות האכילה היחידה שנשארה לנו עד שיבנה המקדש, אין לנו קרבן פסח, אין
לנו קדשים, אין תרומות ומעשרות- רק אכילת מצה.

לכן ראוי להשתדל ולהדר במצות כשרות ומהודרות ככל האפשר.

(שו"ת חת"ס חו"מ ס' קצו)

הכנות לסדר

1. שינה בצהרי י"ד ניסן- במסכת פסחים (קט א) הגמרא מספרת על רבי עקיבא,
שרק בשני מועדים בשנה, אמר לעצור את הלימוד וללכת הביתה- ערב פסח וערב יום
הכיפורים. מה מיוחד בימים אלו? הגמרא מסבירה: "בערב פסח בשביל תינוקות כדי
שלא ישנו וערב יום הכיפורים כדי שיאכילו את בניהם".

רש"י (ד"ה ערבי פסחים) מסביר שרבי עקיבא רצה שהילדים ישנו ביום כדי שיהיו ערניים
בליל הסדר³. מכאן, עצה טובה לישון בצהרי י"ד ולפחות להשכיב את הילדים הקטנים
לישון, כדי שיהיה להם כוח בלילה ויהיו ערניים בשעת קריאת ההגדה.

3 תוס' (שם ד"ה חוץ) חולקים על פירושו, וכדברי התוס' משמע מלשון הרא"ש (שם פ"ו סי' כב). אבל מדברי רש"י
למדנו עצה טובה.

2. עריכת שולחן הסדר מבעוד יום- הטור והשו"ע כתבו שניהם (בתחילת סימן תעב) שצריך ששולחן הסדר יהיה ערוך מבעוד יום, כדי שיתחיל לאכול מיד משתחשך.⁴

שני טעמים לדין זה:

א. מכבוד יום טוב שיתחילו את הסעודה כמה שיותר מהר (ביאור הגר"א ס"ק א ע"פ השאלות יתרו נד שהובאו בתוס' פסחים ק ב ד"ה שאין)⁵.

ב. בליל הסדר אנו עושים מעשים רבים כדרך בני חורין. ודרך בני חורין ששלחנם ערוך זמן רב קודם הסעודה. (ערוך השולחן ס' תעב סע' ב).

3. סידור כלים נאים על שלחן הסדר- פסק השו"ע (סי' תעב סע' ב): "יסדר שולחנו בכלים נאים כפי כוחו". מקור הדברים במשנה במסכת פסחים (פרק י משנה ה) "בכל דור דור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" (עיין ב"ח).

בביאור הגר"א (ס"ק ב) כתב מקור נוסף לדין זה מהגמרא בפסחים (קטז א) שם כתוב, "אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה, עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר ליה אמר ליה בעי לאודויי ולשבוחי". [תרגום: אמר רב נחמן לדרו (שם העבד) עבדו: עבד שאדוני מוציאו לחירות ונותן לו כסף וזהב, מה צריך לומר? ענה לו דרו: צריך להודות לו ולשבחן] ולמד הגר"א ממה ששאל רב נחמן "ויהיב ליה כספא ודהבא" שצריך לסדר שולחנו בכלים נאים, כזכר ליציאת מצרים שנתן לנו הקב"ה כסף וזהב וכלים נאים.⁶

וכתוב במהרי"ל (סדר ההגדה סע' ד) "אמר מהר"י סג"ל כל ימות השנה טוב למנוע כלים נאים למען מיעוט שררה זכר לחורבן. לבד מלילות הסדר לפי שהתורה הזירה להראות

---

4 במשנה ברורה (סי' תעב ס"ק א) העיר על לשון השו"ע "כדי לאכול מיד", שלא דווקא לאכול, אלא הכוונה כדי שיוכל להתחיל הסדר תכף משתחשך ולא ישתהה.

5 ואין להקשות שהרי לא אוכלים עד אחר קריאת ההגדה, שאדברא היא הנותנת שלכן יותר יש להזדרז.

6 בהגדה של פסח חזון עובדיה (עמ' יא) כתב: "שאל פעם הגאון רבי יוסף בר מבריסק את בנו הגאון רבי חיים בילדותו בשעת הסבה של פסח, מה טעם אנו עושים בסדר ליל פסח זכר למה שמררו המצרים את חיי אבותינו באכילת מרור, וכן עושים זכר לטיט באכילת החרוסת, ואילו זכר לרכוש הגדול שהוציאו ישראל ממצרים אין אנו עושים? ויען רבי חיים: הטיט והמרור לא פסקו עדיין מאתנו, ואלו הרכוש הגדול לא נשתייר ממנו מאומה כי חלף הלך לו. [ועיין בשולחן ערוך שכתב שיש לסדר שולחנו בכלים נאים כיד ה' הטובה עליו, ובדרשות מהרי"ל כתב, שיש לתת על השולחן גם כלי כסף וזהב הממשכנים אצלו מן הגויים, לשמח על כל פנים בראייתם. ואפשר שכל זה באמת זכר לרכוש הגדול שנטלו ממצרים. ואף לעתיד לבוא נאמר (ישעיה ס יז) תחת הנחושת אביא זהב, ותחת הברזל אביא כסף (נשוב ירתי כיוצא בזה בשם הגר"מ חר"פ ז"ל)]."

דרך חירות... על דרך שמשותמשיין בכלי כסף וזהב ובגדי צבעונים באותה הלילה. ואפילו כלים הממושכנים בידו מן הגוים מותר להשים אותם על שלחן מיוחד לשמוח בראותם. וכן העיד שעשה כן אביו מהר"ם סג"ל⁷.

4. הכנת מקום ההסבה- במשנה במסכת פסחים (פרק י משנה א) שנינו: "ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב". ופירש רש"י (שם צט ב ד"ה ואפילו) "ואפילו עני שבישראל לא יאכל, בלילי פסחים, עד שיסב כדרך בני חורין, זכר לחירות, במטה ועל השלחן".

ונחלקו הראשונים האם בזמנינו, שאין דרכנו להסב יש חובה בדבר, או שאפשר לאכול כרגיל.

הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ז) פסק: "לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות", ולא חילק בין זמנם לזמנינו שאין הסבה נהוגה בכל יום.

מאידך ראב"ן (פסחים קסד ע"ד) כתב: "הם היו נוהגין לישב על המיטות ולהסב בהסיבת שמאל אבל אנו שאין אנו רגילין בכך יוצאין אנו כדרך הסיבתינו ואין לנטות ימין ושמאל". וכך כתב גם ראב"ה (סי' תקכה): "ובזמן הזה שאין רגילות בארצינו להסב, שאין רגילות בני חורין להסב ישב כדרכו". ולשיטתם אין להסב היום.

למעשה רוב הראשונים⁸ סוברים שיש להסב גם בזמן הזה, וכך פסק השו"ע (סי' תעב סע' ב-ז, סי' תעג סע' ב, סי' תעה סע' א). אמנם, ישנם מקרים בהם רמ"א סומך על דברי ראב"ה ומתיר לא להסב (ויבואו לקמן במקומו).

לכן כתב השו"ע (סי' תעב סע' ב): "ויכין מקום מושבו שישב בהסבה דרך חירות".

5. סידור הקערה- כתב רמ"א (סי' תעג סע' ד): "ויסדר הקערה לפניו בענין שאינו צריך לעבור על המצוה, דהיינו הכרפס יהא למעלה מן הכל והחומץ סמוך לו יותר מן המצה,

---

7 המג"א (ס"ק ב) הקשה על מהר"ל, הרי שואל שלא מדעת היו גזלן וגזל הגוי אסור ואיך מותר להשתמש בכליו בפסח? והשיב שכיון שלא עושה כן אלא פעם אחת בשנה, לא מקפיד הגוי. בט"ז (יו"ד סי' קכ ס"ק יא הביאו המג"א והמצצה"ש) כתב שאין בזה משום גניבה, מאחר ולא גרע מהפקעת הלואתו במקום שאין חילול ה' שמותר, מאחר ובא לידו בהיתר. והוסיף שאף גניבת דעת אין בזה. אמנם בחוק יעקב (ס"ק ד) דקדק בדברי המהר"ל שלא היה משתמש בכלים, אלא רק מניחם לפניו על השלחן לנוי, לכבוד סעודת פסח. וכן כתב המשנה ברוה (ס"ק ו).

8 והם: הרמב"ם, הרא"ש, המרדכי, הטור ומהר"י ברונא- עיין בית יוסף ודרכי משה (סי' תעב סע' ב)

והמצות מן המרור והחרוסת, והם יהיו יותר קרובים אליו מן הבשר והביצה".

שיטה נוספת בסדר הקערה היא שיטת האר"י הקדוש שתולה את כל הסימנים המונחים בקערה כנגד עשרת הספירות ולכן הסדר של הקערה שונה (מכאן ציטוט מסדר ליל פסח של הרב אליהו כי טוב עמ' כ):

שלש מצות - כנגד: **חכמה בינה ודעת**

הזרוע - רומזת **לחסד** - מצד ימין

הביצה - רומזת **לגבורה** - מצד שמאל

המרור - רומז **לתפארת** - באמצע (כי תפארת מכריע בין חסד לגבורה)

החרוסת - בצד ימין למטה, נגד **הנצח**

הכרפס - בצד שמאל למטה, נגד **ההוד**

החזרת - ביניהם מלמטה, נגד **היסוד**

הקערה עצמה הכוללת כולם - נגד **המלכות**.

הגר"ז מלאדי בשו"ע הרב (סי' תעג סעי' כו) מסביר מדוע לשיטה זו אין חוששים לדין 'אין מעבירים על המצוות': 'ויש שאין מקפידין על החרוסת ושני תבשילין אם יהיו סמוכים אליו דכיון שאינן באין על השלחן אלא לזכר בעלמא לא שייך אצלם אין מעבירין על המצות וגם על המרור אין מקפידין אם יהיה סמוך לו דכיון שאינו חביב על האדם ואין לו דין קדימה לענין ברכת הנהנין לכן גם כאן אין מקפידין אם יצטרך לעבור עליו ולברך על הירקות בתחלה ואח"כ על המצה ואח"כ על המרור. ועל זה סומכים הנוהגים מטעם הידוע להם".

שיטה שלישית היא שיטת הגר"א- לפיה יש בקערה רק שתי מצות ולא שלש. והסדר הוא: מרור מצד ימין למעלה, חרוסת בצד שמאל למעלה, זרוע בצד ימין למטה, ביצה בצד שמאל למטה.

6. הכנת החרוסת- כתב הטור (סי' תעג): "החרוסת הוא זכר לטיט שהיו אבותינו משתעבדין בו לכך צריך לעשותו עב זכר לטיט ומדברים חמוצים זכר למרור ואיתא

בירושלמי אית דעביד לה עבה ואית דעביד לה רכה זכר לדם. ופירש ה"ר יחיאל דהא והא איתא, מתחלה עושין אותה עבה ואח"כ מרכיין אותה בחומץ. ונותנין בה תבלין כגון קנמון וזנגביל הדומים לתבן זכר לתבן שהיו מגבלין בו הטיט ונותנין בה תפוח זכר לתחת התפוח עוררתיך ואגוזים דכתיב אל גנת אגוז ירדתי ותאנה דכתיב התאנה חנטה פגיה".

7. אפיית מצות- ראוי להשתדל ולאפות מצות בעצמו לכל הפחות לליל הסדר.

בגמרא (פסחים קטז א) למדנו "לחם עוני... מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה, אף כאן נמי הוא מסיק ואשתו אופה", ופירשו רש"י (ד"ה אף כאן הוא) ורשב"ם (ד"ה דרכו) ש'הוא מסיק ואשתו אופה', כדי שלא תחמיץ.

הרא"ש (פ"ב סו"ס כו) והמהר"ם חלאוה (כאן) הביאו מרב האי גאון שפירש שבעלי מעשה וחסידים מחמירים והם עצמם לשים ואופים. וכתב על זה המהר"ם חלאוה שמדברי רב האי למדנו שהוא סובר שטעם דין זה הוא משום עסק מצוה.

ובטור (בסימן תס) ובשו"ע (שם סעיף ב) הובא שהרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה ומזרז העוסקים בהם ומסייע בעריכתן, וכן ראוי לכל אדם לעשות 'להיטפל הוא בעצמו במצוה'.

ומאחר ורק בליל הסדר יש מצוה לאכול מצה (ועי' לקמן בנספח ד), הרי שלפי טעם הרא"ש, רק במצות מצווה צריך להשתדל לאפות בעצמו. אולם הפרי חדש (שם ס"ק ב) כתב שדרכו להשתדל בעצמו גם לשאר המצות שעושה לביתו לכל הפסח. לפי שחשש לכשרותן של המצות.

המשנה ברורה (סי' תס ס"ק ז) כתב בשם האר"י הקדוש "ויטריח עצמו במצת מצוה עד שיתחמם ויזיע, וזה תיקון גדול לעון החמור".

8. לבישת קיט"ל- כתב הט"ז (סי' תעב ס"ק ג): "נראה דטעם לבישת הקיט"ל הוא שלא תזוח דעתו עליו מפני השמחה על כן ילבש בגד מתיים".

9 לפי זה פסק הט"ז שגם אבל צריך ללבוש קיט"ל. אך המנ"א (סי' תעב ס"ק ה) חולק וסובר שאבל לא צריך קיט"ל לפי שלבו נכנע עליו בלאו הכי. אולם עכ"פ משמע ממנו ששאר אדם צריך ללבוש הקיט"ל בליל פסח. וכן משמע מהמשנה ברורה (סי' תעב ס"ק יג).

טעם¹⁰ יותר גבוה ללבישת הקיט"ל בליל הסדר, נותן לנו מהר"ל מפראג בראש פירושו להגדה 'דברי נגידי': "נוהגים ללבוש בגד לבן בליל הפסח לעבודת הסדר, כי הגוון הלבן הוא גוון פשוט בלי שום הרכבה. וזה בא להורות שגאולת מצרים היתה מצד העולם העליון, הנבדל והפשוט, בכח איתערותא דלעילא. וכדמיון הזה היה הכהן הגדול משמש ביום הכיפורים, לפני ולפנים, בבגדי לבן, בשביל שהיה אז במדרגה העליונה. וליל שימורים דומה הוא ליום הכיפורים בזה הענין, וטעם שניהם נסתר".

בדומה לזה הובא בשו"ת רבבות אפרים (ח"ה סי' שיג) בשם ספר משאת כפי: "דענין עבודה של ליל פסח נובע הוא ממה שכל אחד ואחד מישראל נוהג ככהן בזריקה על המשקוף וכו' ויתכן שלבישת הקיטעל הוי מטעם זה דהוי לבוש מיוחד לעבודה".

---

10 פסקה זו מועתקת כלשוונה מהספר מועדי הרא"ה (עמ' שי. ועי' שם עמ' שט טעם נוסף ללבישת קיטל מפי הנצי"ב, כמו גם תיאור של ליל הסדר אצל הנצי"ב)

11 בספר מקראי קודש (הלכות פסח עמ' קלד) להרה"ג משה הררי שליט"א כתב: 'בהלכות שבסוף סידור רינת ישראל כתב שעורך הסדר לובש הקיטל. ושאלתי את הגר"ש ישראלי זצ"ל, ואמר לי שלא רק עורך הסדר נוהג כן, אלא כל בעל בית בעמיו. עכת"ד. ובלוח דבר יום ביומו (לוח מנהגי החסידים, עמ' 841) כתב, שהרבנים לובשים הקיטל, והטלית על ראשם, ושאר המסובים אינם לובשים קיטל. ומה שכתבנו שמ"מ אין זה אלא למנהג חלק מהאשכנזים, זאת משום שבדורותינו אין מנהג כל האשכנזים ללבוש קיטל. ואמרו לי ת"ח בשם מו"ר הגרצ"י הכהן קוק זצ"ל, שכל מקום שכתב החפץ חיים במשנה ברורה שכך הוא המנהג, הכוונה שכך הוא מנהג תלמידי החכמים. ע"כ. ומכל מקום ידוע לי על רב אשכנזי, אחד מגדולי הדור הקודם זצ"ל, שלא היה לובש קיטל בזמן הסדר (ואף לא בתפילות יוה"כ)".

סדר הסימנים

קדש

1. תקנת ארבע כוסות - חז"ל תקנו לשתות ארבע כוסות של יין בליל הסדר. במשניות בפרק י במסכת פסחים אנו רואים ששתיית הכוסות מקיפה את כל ה'סדר'- מתחילתו לסופו. יסוד התקנה לא מוסבר בתלמוד הבבלי, אך בתלמוד הירושלמי (פסחים פרק י הלכה א) מובאים כמה הסברים:

א. רבי יוחנן בשם ר' בנייה- כנגד ארבע גאולות, לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וגו' ולקחתי אתכם לי לעם וגומר והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי

ב. רבי יהושע בן לוי אמר- כנגד ארבעה כוסות של פרעה וכוס פרעה בידי ואשחט אותם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה ונתת כוס פרעה בידו וגו'.

ג. רבי לוי אמר- כנגד ארבעה מלכיות

ד. ורבנן אמרי- כנגד ד' כוסות של פורענות שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם, כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החימה וגו', כוס זהב בבל ביד ה', כי כוס ביד ה', ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם... וכנגדן עתיד הקדוש ברוך הוא להשקות את ישראל ארבעה כוסות של נחמות, ה' מנת חלקי וכוסי, דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, והדין כוס ישועות אשא תריין¹².

---

12 בדרך אגדה אפשר לאחד את ארבעת הטעמים להסבר אחד. לפי שבהגדה אנו מודים לשבער, 'עבדים היינו לפרעה במצרים וכו'.' מודים על ההווה 'בכל דור ודור קמים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם'. ומתפללים על העתיד לבוא 'לשנה הבאה בירושלים הבנויה'.

והרמז בארבע כוסות הוא כנגד זה. כנגד ההודאה על העבר, היא התקנה כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמרו ביציאת מצרים. כנגד ההודאה על ההווה, היא התקנה כנגד ד' מלכיות. כנגד התפילה על העתיד היא התקנה כנגד ד' כוסות של ישועה לעתיד לבוא.

ואחד מסגולותיו של חג פסח הוא לחזק אותנו באמונה. חלק גדול ומרכזי באמונה הוא האמונה בהשגחה פרטית. וכנגד זה זוהי התקנה כנגד ארבע כוסות שנאמרו אצל יוסף. שהרי כל סיפור מכירת יוסף וירידתו למצרים היה הכל בהשגחה פרטית. וכמו שאמר יוסף לאחיו, 'ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים'. וכן במעשה יוסף עם שר המשקים ושר האופים, נענש יוסף על שאמר לשר המשקים, 'אם זכרתני', לפי שהיה לו להאמין בה' שהוא המתיר אסורים, בהשגחה פרטית.

ועוד נראה שהדבר מתיישב היטב עם סדר הכוסות, שכוס ראשונה היא בקידוש, ואומרים בו זכר ליציאת מצרים, שזה על העבר. וכוס אחרונה היא בהלל הגדול, שיאמר גם לעתיד לבוא בבוא משיח צדקנו במהרה בימינו. כוס שניה היא אחר אמירת מה נשתנה קודם ההגדה, שעניינה סיפור יציאת מצרים שזוהי השגחה ה' יתברך עלינו. וכוס שלישית

וכתב השדי חמד¹³ (מערכת חמץ ומצה ס' טו אות ו): "כך נראה לחז"ל לתקן להודות לה' ד' פעמים בלילה הזה ולפי שאין אומרים שירה אלא על היין תקנו ארבע כוסות של יין... ואף אי לא שייכי הני רמזי איתא לתקנתא דרבנן".

2. קושי בשתיית יין - כולם חייבים בארבע כוסות ואפילו מי שקשה לו לשתות יין. שכן למדנו במסכת בנדרים (מט ב): "אמרה ההיא מטרונתא לרבי יהודה מורה ורזי, אמר לה הימנותא בידא דההיא איתתא אי טעימנא אלא קידושא ואבדלתא וארבעה כסי דפסחא וחוגרני צידעי מן הפסח עד העצרת אלא חכמת אדם תאיר פניו". [תרגום: שאלה מטרונתא את רבי יהודה: אתה מורה הוראה, פוסק הלכות ומשתכר? (מתוך שהיו פניו צהובין, סברה שהשתכר - ראה שם בגמרא). ענה לה רבי יהודה: אמונתי בידך (כלומר אני אומר אמת), איני טועם יין בכל השנה אלא רק בקידוש והבדלה וארבע כוסות לביל הסדר, ואחרי לילי הסדר יש לי כאב ראש עד שבועות, מחמת אותו יין. אלא, הטעם שפני צהובין, משום "חכמת אדם תאיר פניו"].

וכתב הרשב"א בשו"ת (ח"א ס' רלח) "מסתברא שכל שיש לו יין צריך לדחוק את עצמו ולשתות. וכדעבד רבי יהודה בר אלעאי דלא הוה שתי חמרא ושתי ארבע כסי. ואמר וחוגרני צידעאי מפסחא ועד עצרתא. וכרבי יונה דגרסינן בירושלמי רבי יונה שתי ארבעה כסי דלילי פסחא וחזיק רישיה עד עצרתא רבי יודה בר אלעאי שתי ארבעה כסי דלילי פסחא וחזיק רישיה עד חגא... ואף על פי שמי שאין לו יין עושה סדרו על הפת אין דנין אפשר משאי אפשר. ועוד הא אפשר לו בקונדיטון וביין מבושל כדאיתא בירושלמי פרק ערבי פסחים".

ופסק השו"ע (ס' תעב סע' י) שמי שאינו שותה יין כל השנה מפני שמזיקו או שונאו חייב לדחוק עצמו בפסח ולשתות ארבע כוסות. המשנה ברורה (ס"ק לד) ביאר את לשון השו"ע שכתב שאפילו מזיקו חייב לשתות, אין הכוונה שנופל מחמת היין למשכב. אלא רק שמחמת היין כואב ראשו או חש בבטנו, דהיינו שיש רק צער ולא חולי.

בברכת המזון כנגד ההודאה על ההווה.

13 השדי חמד השיב שם למכתב מהגר"ח ברלין שפלפל בעניין ארבע כוסות ורצה לפטור נשים שמקבלות מהתמחויו מכוס רביעית ולחייבן רק בשלש כוסות. ועיין עוד בכלי חמדה (לגר' מאיר דן פלוצקי זצ"ל) פרשת וארא (עמ' 84). ובסידור תקנת ארבע כוסות חקר הגר"ז (חידושי הגר"ז חול'מ פ"ז) האם התקנה היא שתיית הכוסות ומשום חרות או שמא התקנה היא הברכות ושירת ההלל על הכוסות, ועי' בזה במנחת אשר (לגר"א וויס שליט"א, שמות ס' ח)

אמנם, ניתן לצאת ידי חובה במיץ ענבים כאמור להלן.

3. איזה יין טוב לארבע כוסות- בדיני קידוש בשבת כתוב בגמרא (בבא בתרא צז א) שמותר לקדש על כל יין שראוי לניסוך על גבי המזבח. לכן גם יין אדום וגם יין לבן כשרים לקידוש, וכן לארבע כוסות (אמנם, לשיטת הרמב"ן יין לבן פסול- אך דעת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש שהוא כשר, עיין בית יוסף סי' רעב וסי' תעב). וכתב רמ"א (סי' תעב סע' יא) שאם היין הלבן משובח מהאדום יש לקחת אותו.

הט"ז (סי' תעב ס"ק ט) ביאר שיש מעלה דווקא ביין אדום, זכר לדם בני ישראל שהרגו המצרים, כמו שכתוב במדרש (שמות רבה פרשה א, מא) שהיה פרעה שוחט את בני ישראל (עיין עוד במג"א ס"ק יג ובמשנה ברורה ס"ק לח). אף על פי כן, מי שמעדיף את טעמו של יין לבן, ישתה יין לבן (מבאר בדברי רמ"א לעיל).

מיץ ענבים: בברייתא כתוב 'ושמחת בחגך, במה משמחם? ביין'. כלומר, יש מצווה לשתות יין ביו"ט על מנת להרבות בשמחה.

יש שלמדו מזה שאין לשתות מיץ ענבים לארבע כוסות, שהרי אין בו אלוהול והוא לא משמח. אמנם פוסקים אחרים דחו את דבריהם, ופירשו שאכן לכתחילה ראוי וטוב לשתות יין ולא מיץ ענבים, על מנת להרבות שמחה. אולם מי שקשה לו לשתות יין והדבר יגרום לו צער, יכול לשתות מיץ ענבים לארבע כוסות¹⁴.

14 בפרי חדש (סוף סי' תפנ) כתב 'בתשובות מהר"ש הלוי חלק י"ד סימן יב כתב בשם הרב חיים שבתאי דלענין ד' כוסות לא יצא ידי חובה במי צימוקים, משום דחכמים תקנו ד' כוסות לשמחה וזה אינו משמח. וליתא, דהא אמרינן בפרק ערבי פסחים (ק"ב) שתאן חי יצא, וכמו שכתוב לעיל בסימן תעב סעיף ט אף על פי שאינו משמח, ואף לכתחילה מצי' לשתותו דכיון דלית ליה אלא זה כדיעבד דמי'.

וכתב הגרצ"פ פראנק זצ"ל במקראי קודש (פסח ח"ב סי' לה) 'ולכאורה הטעם דיין צימוקים אינו בכלל יין המשמח הוא משום שאין בו אלוהול (ואינו משכר), ולפי' גם מיץ ענבים אינו בכלל יין המשמח הואיל ואין בו אלוהול ואינו משמח. וברש"י (ב"מ סו ב) משמע דהסתולה של יין ישמח לבב אנוש הוא לא משום הטעם המשובח שיש בו אלא משום שהוא משכר... וממילא מיץ ענבים שאין בו אלוהול ואינו משכר אינו בכלל יין המשמח'.

מתוך הדברים האלה יצא בהררי קודש ללמד זכות על הנשים שיוצאות ידי חובת ארבע כוסות בשתיית מיץ ענבים. 'משום שלגביהן אין חיוב שמחת יו"ט וכלשון הרמב"ם, וממילא אין הידור אצלן לצאת ידי חובת ארבע כוסות דוקא ביין המשמח'.

ועיין עוד בשו"ת חזון עובדיה (ח"א סי' עמ' צט) שדן אם ניתן לשתות ארבע כוסות במיץ ענבים והעלה להקל ובפרט לנשים. ובשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' סז) כתב: 'ושמעתי בשם ידי'ן וידיד נפש כל חי הגאון הגדול ר' משה פיינשטיין שליט"א שיצא לחדש דבין מנתו... אינו יוצא ידי ארבע כוסות דהגם דידי'ן יין יצא מ'מ כיון דיין מנתו אינו משכר ליכא חירות, וד' כוסות בעיני'ן יין משכר דזהו דרך חירות'. אך דחה את דבריו והעלה להלכה להתיר לצאת ידי חובה במיץ

4. חיוב נשים בארבע כוסות - בגמרא במסכת פסחים (קח א) מפורש שנשים חייבות בארבע כוסות- "ואמר רבי יהושע בן לוי נשים חייבות בארבעה כוסות הללו שאף הן היו באותו הנס".

בגדר 'אף הן היו באותו הנס' נחלקו הראשונים. רש"י והרשב"ם (שם) פירשו "שאף הן היו באותו הנס. דאמר במס' סוטה (יא ב) בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו וכן גבי מקרא מגילה אמר הכי משום דעל ידי אסתר הוה וכן גבי חנוכה במס' שבת (כג א) לשון מורינו הלוי". ובתוספות (ד"ה היו) הקשו "וקשה דאף משמע שאינן עיקר ועוד דבירושלמי גריס שאף הן היו באותו ספק משמע באותה סכנה דלהשמיד להרוג ולאבד". ובמרדכי (פסחים לז ב) פירש שאף להן נעשה נס.

5. ארבע כוסות לקטן - במסכת פסחים (קח ב) שנינו: "תנו רבנן הכל חייבין בארבעה כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות אמר רבי יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין אלא מחלקין להן קליות ואגוזין בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו". ופירש רשב"ם "וכי מה תועלת יש לתינוקות. הלא פטורין מן המצות". משמע שאף מדין חינוך אין חיוב לדעת רבי יהודה בד' כוסות.

ונחלקו הראשונים האם הלכה כתנא קמא או כרבי יהודה. המאירי (פסחים שם) פסק כרבי יהודה אולם הרא"ש (שם פרק י"ט כא) פסק "ונהגו ליתן לפני כל אחד ואחד כוסו וכן נכון לעשות". בשו"ת הרא"ש (כלל יד ס"ו ו) מבואר שדין זה הוא רק בקטן שהגיע לגיל חינוך. וכתב הטור (סי' תעב) "וגם התינוקות טוב ליתן לכל אחד כוסו לפניו".

וכפסק השו"ע (סי' תעב סע' טו) שמצוה ליתן כוס לכל תינוק שהגיע לחינוך. כל זה, לכתחילה, ולא בדיעבד. מאחר ויש פוסקים רבים שסוברים שלא תקנו ארבע כוסות לקטנים (משנה ברורה שם ס"ק מו ושער הציון ס"ק ס).

גיל חינוך לעניין זה הוא החל מגיל חמש או שש, לפי הבנת הילד (חק יעקב סי' תעב ס"ק כז ופרי מגדים שם אשל אברהם ס"ק טז).

6. שיעור השתייה - בגמרא מסכת פסחים (קח ב) למדנו: "השקה מהן לבניו ולבני

ביתו יצא אמר רב נחמן בר יצחק והוא דאשתי רובא דכסא" ומשמע שאף ששתה רק רוב רביעית ולא כל רביעית יצא ידי חובה. וכתבו התוס' (ד"ה רובא) "היינו כמלוא לוגמיו כדפירשנו לעיל ומיהו לכתחילה צריך לשתות רביעית"¹⁵. אולם מהטור משמע שאין צריך רביעית לכתחילה אלא רוב כוס של רביעית שכן כתב "ושיעור הכוס רביעית... וא"צ שישתה כולו אלא רובו". וכן כתב הר"ן (כג א ד"ה השקה)¹⁶.

בארחות חיים (סדר ליל פסח סי' ו) הביא מהרמב"ן הרא"ה, ור' יהודה בן אבא מארי"¹⁷, שכתבו שצריך לשתות רוב כוס אפילו מכוס גדולה שיש בה כמה רביעיות. ובדרכי משה הביא שהמרדכי כתב כדברי הרמב"ן לפי שכתב שאפילו אם יש מאה רביעיות בכוס אחד, חשוב הכול כוס אחד.

ומדברי הכלבו (סי' נ) שהתיר לשני בני אדם לשתות מכוס אחת שיש בה שתי רביעיות כל אחד רביעית, אפשר לדייק לשני צדדים. או שכוונתו שכל אחד חייב לכתחילה לשתות דווקא רביעית, כשיטת התוספות. או שאפילו לכתחילה אפשר להסתפק במלא לוגמיו.

להלכה פסק השו"ע (סי' תעב סע' ט): "וישתה כולו או רובו" וכתב הט"ז (ס"ק ח) "פירוש מו"ח ז"ל כולו לכתחלה או רובו בדיעבד. ובמדינות שהיין ביוקר אפילו לכתחלה סגי ברובו". וכן ביאר הגר"א (ס"ק כ) את דברי השו"ע. ובחוק יעקב (ס"ק כ) הביא מהמהרי"ל שכתב "וישתה כל הרביעית, ואם לא יוכל לשתות כולו ישתה לכל הפחות רובו". וכן פסקו הפרי מגדים (א"א ס"ק ט) והמשנה ברורה (ס"ק ל)

ובהמשך הביא השו"ע את דברי הרמב"ן בשם יש אומרים. וכתב על זה המג"א (ס"ק י) שצריך לחוש לשיטתו של הרמב"ן ולשתות את רוב הכוס ואפילו אם היא גדולה. ולכן "יקח כוס קטן וישתה רובו". ובמשנה ברורה (ס"ק לב) כתב שלהלכה לא צריך רוב כוס אלא די ברוב רביעית, אך לכתחילה ראוי לעשות כעצת המג"א ולקחת כוס קטנה כדי

15 ובבי" (סי' תעב) כתב שכן היא דעת הרא"ש. ועיין בהג"ה מהרש"ל על הטור שחולק על הבנת הבי" ברא"ש.

16 אולם בדרכ"מ הביא את דברי הר"ן כסעד לשיטת הסוברים שצריך לשתות כל רביעית. ובאמת שיש בזה סתירה בר"ן, שכן בדף כב ע"ב כתב מפורש שצריך לשתות רוב כוס ואפי"ן אם היא יותר מרביעית ומשמע כרמב"ן וכתב שדיעבד יוצאים אפי"ן אם שתה רק רביעית. ומשמע שרוב רביעית אפי"ן דיעבד לא יוצא, ואילו בדף כג ע"א משמע שרוב רביעית יוצא אפי"ן לכתח'ל. ועי"ש במהר"ן שפירא שהביא סתירה זו.

17 ובבי" הביא עוד שבארחות חיים כתב זה בשם מהר"ר שם טוב אולם אצלנו הוא כמו שלמעלה.

לחוש לשיטת הרמב"ן.

במקרה שיש לו כוס גדולה, כתב הב"ח שצריך לשתות כולה או רובה. אולם בחוק יעקב (שם) כתב שמהפוסקים משמע שלא צריך, וכן מנהג העולם שיש להם כוס גדולה לשתות רביעית או רוב גם בכוס גדולה.

וכל זה, דווקא בשלשת הכוסות הראשונות. אך בכוס האחרונה חייבים לשתות רביעית, כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה (בעטרת זקנים ס"ק ב* ומשנ"ב ס"ק ל).

בביאור הלכה (ד"ה וישתה כולו) כתב שלמרות שבדרך כלל שיעור כמלא לוגמיו נמדד לפי פיו של אדם בינוני, בד' כוסות מחמירים. לכן כל אחד צריך לשתות כמלא לוגמיו לפי הפה שלו, ונער אחרי בר מצוה (שפיו עדיין קטן) צריך לשתות לפי שיעור מלא לוגמיו של אדם בינוני.

7. מזיגת הכוס על ידי אחר - יש נוהגים שכל אחד מהמסובים מוזג כוס לחברו ולא לעצמו. מקור לזה אפשר ללמוד מדברי רמ"א (סי' תעג סע' א) שכתב "ובעל הבית לא ימזוג בעצמו רק אחר ימזוג לו דרך חירות", וכך מדוקדק גם מלשון השו"ע שם "מוזגין לו כוס ראשון" (ולא מוזג). ייתכן שמנהג זה הוא הרחבה של דבריהם.

8. למה לא קבעו ברכה על שתיית ארבע כוסות? - כתב הראב"ן (בספר המנהיג סי' פא, עמ' תצא): "ומה שלא תיקנו חכמים ברכה לד' כוסות כעל המצה וכנר חנוכה, דהיכי לימא? לשתות ד' כוסות?! הא איכא חד מנייהו שמצוה ועומד בכל השבתות דכתיב ביה זכור זכרהו על היין. לימא לשתות ג' כוסות?! הא איכא ד'?! הילכך לא איפשר".

תירוץ נוסף לשאלה זו כתב האבודרהם (סדר ההגדה ופירושה): "ועוד טעם אחר מפני שאין מברכין אלא על מצוה הנעשית בבת אחת בלא הפסק אבל ארבע כוסות שעושה מצוה על כל אחד ואחד מהם ואם שתאן בבת אחת לא יצא אין מברכין". כך כתב גם הכלבו (סי' ט): "אבל אין מברכין עליהן אשר קדשנו במצוותיו וצווננו לשתות ד' כוסות ואף על פי שיש להן סמך מן התורה לפי שהן מופסקין", וכך כתבו ראשונים נוספים (עי' חזון עובדיה פסח ח"ב עמ' ב).

9. הסבה - כתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פרק ז הלכה ח): "ואימתי צריכין הסיבה בשעת

אכילת כזית מצה ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך". וכך כתב הסמ"ג (עשין מא) "ואימתי צריך הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבע כוסות הללו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך".

לכן, לדעת השו"ע (סי' תעב סע' ז), מי ששתה את כוס הקידוש בלא הסבה צריך לחזור ולשתותה בהסבה. רמ"א מביא כאן את שיטת ראב"ה (עי' לעיל בהכנות לסדר סע' 4) וכותב: "ויש אומרים בדבזמן הזה, דאין דרך להסב, כדאי הוא ראב"ה לסמוך עליו שבדיעבד יצא בלא הסיבה. ונראה לי אם לא שתה כוס שלישי או רביעי בהסיבה, אין לחזור ולשתות בהסיבה דיש בו חשש שנראה כמוסיף על הכוסות. אבל בשני כוסות ראשונות, יחזור וישתה בלא ברכה". המגן אברהם אסר לחזור ולשתות גם בין כוס ראשונה לשנייה, כי המנהג הוא שלא שותים יין באמצע הסעודה, ואם ישתה נראה כמוסיף על הכוסות. אלא אם כן היה בדעתו לפני שבירך על כוס ראשונה שישתה יין במהלך הסעודה. וכך הכריע המשנה ברורה (סי' תעב ס"ק כא).

ורחץ

1. למה נוטלים ידיים לפני אכילת כרפס - הטור כתב (סי' תעג) שנוטלים ידיים לפני אכילת הכרפס, מאחר ודבר שטיבולו במשקה צריך נטילה. וכתב על זה הט"ז (סי' תעג ס"ק ו) "מכאן יש תוכחת מגולה לאותן שאין נזהרין בכל השנה ליטול קודם שיאכל דבר שטיבולו במשקה דמה נשתנה הלילה הזה מכל הימים שבשנה. ואם בא לטהר עצמו טפי בלילה זו הוה ליה להיזהר על כל פנים בעשרת ימי התשובה שנזהרים הכל לאכול פת של ישראל דוקא. אלא ודאי שאין כאן אלא חסרון זהירות ואין מדקדקים להשוות מידותיהם".

אמנם מאחר ואכן יש מי שאינם נזהרים כל השנה בנטילה זו כי לדעת רבים אינה חובה (וזוה הטעם שאין מברכים עליה, פרט לשיטת הגר"א הסובר לברך על נטילה זו), כתבו האחרונים טעמים נוספים לנטילה זו בליל הסדר.

א. רמ"א כתב (דרכי משה סי' תעג ס"ק יב): "מיהו אפשר לומר דסיפור ההגדה הוי כמו תפילה שאנו מספרים כבוד האל ושבחיו יתעלה לכן צריך כאן נטילה".

ב. בחק יעקב (סי' תעג ס"ק כב) ביאר שנטילה זו היא אחד השינויים שהנהיגו כדי שישאלו התינוקות.

ג. הנצי"ב מוולוז'ין (הביאו הגרצ"פ פראנק במקראי קדש פסח ח"ב עמ' קפב) ביאר שחז"ל הנהיגו לעשות את הסדר כמו בזמן שאכלו פסחים, ואז הקפידו על טומאה וטהרה ונהגה נטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה מן הדיו.

2. נטילה לעורך הסדר בלבד - כתוב במהרי"ל (מנהגים סדר ההגדה סי' יג): "מהר"ש לא הצריך את המסובין ליטול ידיהם לאכילת ירקות, אכן מהר"י סג"ל כל פעם שנטל אמר אל הבחורים המסובים שם ליטול. וכן דרש מהר"י וויילא שיטלו המסובין".

וכתב מו"ר הג"ר אברהם צבי הכהן שליט"א (קונטרס הלכה ערוכה הל' ליל הסדר עמ' יא): "ולכאורה יש לתלות חילוק המנהגים בטעמי הנטילה שהתבארו לעיל". באופן זה- לסוברים שהנטילה היא מצד דבר שטיבולו במשקה, כל המסובים צריכים ליטול, אך לרמ"א שמסביר שהנטילה היא כנטילה לפני תפילה, יש מקום לומר שרק עורך הסדר יטול, ובפרט לחק יעקב שכתב שזה רק מצד שינוי אפשר שרק עורך הסדר יטול.

3. נטילה על ידי אחר - יש נוהגים שאב הבית אינו קם ממקומו לנטילת ידיים, אלא מביאים אליו את הקערה ונוטלים את ידיו, והכל דרך חירות כפי שנתבאר לעיל לעניין מזיגת הכוס על ידי אחר (קדש סע' ז).

4. כוונה בנטילה - על מנת למנוע ספקות בנטילת הידיים לפני אכילת המצה, כתב הפרי מגדים (משבצות זהב סי' תעג ס"ק א) שראוי להתכוון בפירוש לא לצאת בנטילה זו להמוציא. עיין להלן (רחצה סע' ז).

כרפס

1. למה אוכלים כרפס - הסיבה שתקנו חז"ל לאכול כרפס היא כדי שיראו התינוקות שינוי וישאלו עליו. הראשונים חלוקים מהו השינוי. לדעת רשב"ם (פסחים קיד א) השינוי הוא שמטבלים ירק לפני הסעודה, לדעת התוס' (שם ד"ה הביאו לפני

מצה) והרא"ש (שם פ"י סי' כו) השינוי הוא שמטבלים שני פעמים ולא פעם אחת.

טעם נוסף מובא בתוס' (פסחים קטו א ד"ה הדר) בשם ה"ר יוסף טוב עלם- על מנת לפטור את המרור מברכת בורא פרי האדמה¹⁸. שהמרור בא לזכר וימררו, "ואינו ראוי שדבר שמעלים אותו על השלחן לזכר עוני ושעבוד, יהיו מברכים עליו שתי פעמים" (הרב אליהו כי טוב, סדר ליל פסח).

2. ירקות מתאימים לכרפס¹⁹ - כתוב במהרי"ל (מנהגים סדר ההגדה סי' יד): "אמר מהר"ל סג"ל עושין אותו מן ירק כרפס שקורין איפך. והטעם משום דכרפס למפרע ס' פרך, ר"ל ששים רבוא עבדו בפרך במצרים. והעיד על אביו מה"ר מוסל כשאין לו כרפס נוטל כרתי שקורים לאטיך לטבול ראשון, דמצוה לחזור אשאר ירקות... ובפעטרזילא היה מסופק".

וכתב החת"ס (שו"ת או"ח סי' קלב): "על דבר שארי ירקות שהמציא מהרי"ל שיהיה כרפס על רמז פרך ס' כמ"ש מג"א (סי' תעג ס"ק ד), ומ"ו הגאון מו"ה נתן אדליר טרח ויגע לידע איזה נקרא כרפס הואיל ונפיק מפומא דגברא רבא מהרי"ל, ומצא שנקרא ברוב לשונות אפי"א (ובהגדה אפי"ך), והוא הנקרא בלשון דייטש צעלי"ר (כלומר סלרי) והוא נאכל כמו שהוא חי נטבל בחומץ וכן אנו נוהגין אחריו, ונתתי סימנא מילתא אפי"א ר"ת כמו אל כועל ישועות אתה"²⁰.

האדמו"ר מגור בעל הבית ישראל זצ"ל לקח תות שדה או אננס, כדי לעשות דבר מתמיה לעורר התינוקות.

3. אכילת כרפס יותר מכזית - כתב השו"ע (סי' תעג סע' ו): "ויקח מהכרפס פחות מכזית", ההבנה המקובלת והפשוטה בדבריו היא שאין לאכול יותר מכזית מהכרפס, מאחר שאם אוכלים יותר מכזית נכנסים לספק בברכת המרור. אמנם יש מקום להבין שמותר לקחת יותר מכזית וכוונת השו"ע הייתה שלא חייבים כזית (בניגוד לשאר האכילות בליל הסדר בהן חייבים כזית). למעשה, המנהג המקובל הוא לא לאכול יותר מכזית. אולם מי שאין בידו מנהג יכול לאכול יותר מכזית (ואולי עדיף שיעשה זאת).

18 ועיין שם בתוס' שדחו את דבריו

19 סעיף זה מועתק מקונטרס 'הלכה ערוכה הלכות ליל הסדר' (עיין הערת שוליים 1)

20 ועיין בחזון עובדיה (פסח ח"ב עמ' לד) שהביא שגם בכתבי האר"י הקדוש מובא טעם לאכילת הירק שנקרא כרפס בדוקא. והביא טעמים נוספים לאכילת ירק שנקרא כרפס.

ובפרט אפשר להקל בדבר לילדים שאם יהיו רעבים לא יוכלו להתרכז באמירת ההגדה²¹ [שמעתי עצה טובה להכין להם קערת צ'יפס וכך לא יהיו רעבים].

יחץ

1. מדוע בוצעים את המצה? - באורחות חיים (סדר ליל הפסח אות יב) כתב שלשה טעמים לבציעת המצה לפני ההגדה: "כדי שיאמר עליה הא לחמא עניא מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. ויש אומרים כדי שיראו התינוקות וישאלו מפני מה אנו מטמינין הפת ועדיין לא אכלנו. ויש אומרים כדי שלא יבא ויאכלנה תוך הסעודה בשוגג ולא יהיה לו מצה משומרת באחרונה²² ולפיכך מצניעין אותה"

2. אופן הבציעה - יש להשתדל לבצוע באופן שיהיה חלק גדול וחלק קטן. את החלק הגדול מצניעים ואת החלק הקטן מחזירים למקומו בין המצה העליונה לתחתונה. יש נוהגים על פי הסוד לחצות את המצות בצורת האותיות דל"ת וא"ו- החלק הקטן בצורת האות דל"ת והגדול בצורת האות וא"ו (חזון עובדיה פסח ח"ב עמ' מד - מו).

3. מנהגים שונים בשמירת האפיקומן - בגמרא במסכת פסחים (קט א) שנינו: "רבי אליעזר אומר חוטפין מצות בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו". הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ג) כתב, "וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו... וכיצד משנה?... וחוטפין מצה זה מיד זה וכיוצא בדברים האלו". וכתב בחק יעקב (סי' תעב ס"ק ב) "ואפשר שמזה נתפשט המנהג שמניחין לתינוקות במדינות אלו לחטוף האפיקומן שעל ידי זה לא ישנו ויתעוררו לשאול" וכך כתב בערוך השולחן (סעי' ב).

21 עיין בקובץ בעלי אסופות - הלכות פסח, אדר א תשע"ו (במאמרו של ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א, עמ' 74)

22 ועיין לקמן בצפון (סעי' ז) שנחלקו הראשונים מהי המצה העיקרית בליל הסדר- הראשונה או האחרונה.

מֵרֵן הַגֵּר"א שְׁפִירָא זצ"ל בִּיאַר אֶת מִנְהַג חֲטִיפַת הָאֲפִיקוֹמֵן עַל פִּי דְבָרֵי הַשְּׁעָרֵי תְּשׁוּבָה (או"ח סי' תפב ס"ק ב) הַמִּקְשָׁה כִּי צַד רִבְקָה אִמְרָה לִיעֶקֶב לִגְנוֹב אֶת בְּרַכַּת עֶשְׂרֵי עַל יַדֵּי שְׁנֵי גִדֵּי עֶזְיִם, שֶׁאֶחָד מֵהֶם לִקְרַבֵּן פֶּסַח (רש"י בְּרַאשִׁית כד ט), הֵרִי הִיָּה לַעֲשׂוֹת דִּין עֵנִי הַמְהִפֵּךְ בַּחֲרָרָה וְמִי שְׁלֹקֵחַ מִמֶּנּוּ נִקְרָא רִשָּׁע (קִידוּשֵׁין נט א). אֲלֵא שְׁלִגְבֵי מִצְוֹת אֵין דִּין 'עֵנִי הַמְהִפֵּךְ בַּחֲרָרָה', אֲדַרְבֵּא- כֹּל הַקּוֹדֵם זֹכֵה וְצָרִיךְ לְהַזְדַּרֵּז לְקִיִּים מִצְוֹת. לְזֶה רִצְתָה רִבְקָה לַחֲנֹךְ אֶת יַעֲקֹב, שֶׁאֵת הַמִּצְוֹת צָרִיךְ "לְחַטּוֹף". כִּךְ גַּם אֲנִי מַחֲנִכִים אֶת יִלְדֵינוּ, שֶׁצָּרִיךְ "לְחַטּוֹף" אֶת הַמִּצְוֹת. לִכֵּן דּוֹקֵא אֶת הָאֲפִיקוֹמֵן, שֶׁיֵּשׁ מִצְוָה בְּאֲכִילַתוֹ חוֹטְפִים, כְּדֵי שִׁילְמְדוּ הַיִּלְדִים אֶת הַזְרִיזוֹת הַדְּרוּשָׁה בַּמִּצְוֹת [מִפִּי מו"ר רה"י הַגָּאוֹן הַרֵב יַעֲקֹב שְׁפִירָא שְׁלִיט"א, חוֹבֵרֵת מְגִיד דְּבָרָיו לִיעֶקֶב עֵמ' 36].

יֵשׁ נוֹהֲגִים שֶׁאַחַר אֲמִירַת "הָא לַחֲמָא עֵנִיא" נּוֹתְנִים אֶת הָאֲפִיקוֹמֵן לִילְדִים וְהֵם נוֹשְׂאִים אוֹתוֹ עֵטוּף עַל כְּתֻפֵיהֶם וְעוֹשִׂים הַצְּגָה. נִכְנָסִים לְחֹדֵר וְכוֹלֵם שׁוֹאֲלִים אוֹתָם 'מִי אַתָּם' וְהֵם עוֹנִים 'עֵם יִשְׂרָאֵל', וְשׁוֹאֲלִים 'מֵאֵין בַּאֲתָם?' וְהַיִּלְדִים מְשִׁיבִים 'מִמְצָרִים', וְשׁוֹאֲלִים 'לְהִיכֵן אַתָּם הוֹלְכִים?' וְהַיִּלְדִים עוֹנִים 'לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל' (כִּף הַחִיִּים סִי' תַעֲג ס"ק קכג).

מגיד

1. גֵּדֵר סִיפּוֹר יְצִיאַת מִצְרַיִם- הַמִּצְוָה הַמְרַכְזִית בְּלִיל הַסֵּדֵר הִיא מִצְוֹת סִיפּוֹר יְצִיאַת מִצְרַיִם. הָאֲחֵרוֹנִים שָׁאֵלוּ 'מָה נִשְׁתַּנֶּה?' מָה הַהֲבֵדֵל בֵּין מִצְוָה זוֹ לַחֲיּוּב זְכִירַת יְצִיאַת מִצְרַיִם שֶׁיֵּשׁ כֹּל יוֹם? תִּירוּצִים רַבִּים נִכְתְּבוּ לְשִׁאלָה זוֹ, בִּינֵיהֶם:

א. בְּלִיל הַסֵּדֵר הַמִּצְוָה הִיא מְדֹאֲרִייתָא, בְּכֹל הַשָּׁנָה הַמִּצְוָה הִיא רַק מְדֻרְבָּנָן.

ב. בְּלִיל הַסֵּדֵר הַמִּצְוָה הִיא לְסַפֵּר לְאַחֲרִים, בְּכֹל הַשָּׁנָה הַמִּצְוָה הִיא לְהַזְכִּיר לְעַצְמוֹ.

ג. בְּלִיל הַסֵּדֵר צָרִיךְ לְסַפֵּר אֶת כֹּל הַשְּׁתַלְשֻׁלוֹת הַמְאֹרְעוֹת, בְּכֹל הַשָּׁנָה דִּי לְזַכּוֹר אֶת עַצְם הָעֵנִיִין, יְצִאֲנוּ מִמִּצְרַיִם.²³

23 תִּירוּצִים נִסְפָּים וּבִיאֹרִים בְּשִׁאלָה זוֹ עֵיִן בְּנִסְפַח א.

2. למה אין ברכה על אמירת ההגדה? - בראשונים ובאחרונים מובאים מספר טעמים לזה שלא תקנו חכמים ברכה על קריאת ההגדה. האבודרהם (סדר ההגדה ופירושה) כתב: "הקשה הריא"ף למה אין מברכין על קריאתה כמו שמברכין על קריאת מגילה והלא מצות עשה היא שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא וכו'. ותירץ כי במה שאומר בתחלה בקדוש זכר ליציאת מצרים יצא. והרשב"א כתב טעם אחר שאין לברך על קריאתה מפני שהיא מצוה שאין לה קצבה ידועה ואפילו בדבור בעלמא שידבר בענין יציאת מצרים יצא אלא כל המרבה הרי זה משובח".

בשו"ת חזון עובדיה (ח"א סי' יט) הביא מספר טעמים וביניהם טעמו של החסד לאברהם (תאומים או"ח סי' נד): רבינו יהונתן אייבשיץ בספר 'התומים' (סי' צז) ביאר שלא מברכים על מצוות צדקה מאחר שהיא מידת פורענות וקללה לעניים, כי הברכה היא 'אפס כי לא יהיה בך אביון' והעוונות גרמו שיש עניים. בדרך זו יש להסביר מדוע לא מברכים על הגדה של פסח, מאחר שכשתבוא הגאולה השלמה תהיה יציאת מצרים טפלה אליה והגאולה השלמה לא מגיעה מחמת עוונותינו, לכן לא שייך לברך על יציאת מצרים.

[ועי' עוד בהגדה של פסח מעשה נסים מהגאון מליסא (בפתיחה), ובמה שכתב מהר"ל בגבורות ה' (פס"ב) בשם רב האי גאון לגבי ברכה על הלל]

3. מעלת המצווה - כתב הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה א) "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן... וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח".

ובזהר הקדוש (רעיא מהינא פרשת בא) כתוב (בתרגום לעברית מהרב אליהו כי טוב שם עם ע'): "הרי אמרו כל המספר ביציאת מצרים בשמחה ובחדוה, מזומן הוא לשמח עם שכנית אל בעולם הבא. ששמחה זו גדולה מכולן, שזוכה האדם לשמח באלקיו. אף הקדוש ברוך הוא שמח בסיפור זה. ובאותה שעה הקדוש ברוך הוא מכנס לכל כמליותיו ואומר להן: לכו ושמעו סיפור שבח גדולתי שבני מספרים ושמחים בגאולתי. אז מתכנסים כולם ובאין ומתלויים עם ישראל ושומעים סיפור השבח שהם שמחים בשמחת הגאולה של אלקיהם. ואחר כך הם באים ומודים להקב"ה על כל הניסם והגבורות האלה ומשבחים אותו בגוי קדוש שיש לו בארץ, השמחים

בחדות הגאולה של אלקיהם, ואז יגדל כח וגבורה למעלה. וישראל נותנים כח לאדוניהם בסיפור זה, כמלך שגדל כוחו וגבורתו בשעה שמשבחים אותו על גבורותיו ומודים לפניו, והכל יראים מפניו וכבודו מתעלה על הכל. ומשום כך צריך לשבח ולספר ביציאת מצרים".

בקב הישר (פירק ז) כתב²⁴: "יראה לומר ההגדה במתון ולא לאומרו במהירות, ואל יהא דומה עליו למשא חס ושלום. בזכות זה הקב"ה יפרוש כנפיו תמיד עלינו להציל אותנו מן הסכנה בכל הדרכים ויעשה לנו ניסים ונפלאות. אבל מי שההגדה דומה עליו למשא ואומר בעל כורחו או בעצלות ובלי שמחה וכוונת הלב, אז אינו זוכה להעשות לו נס כשהוא במקום הסכנה".

4. אמירת או שמיעת כל נוסח ההגדה - כתב הגר"ז מלאדי בשולחן ערוך הרב (סי' תעג סע' מג): "ועיקר נוסח ההגדה שתקנו חכמים חובה על הכל הוא מתחילת עבדים היינו עד הרי זה משובח ואחר כך מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו כו' עד סוף דרוש פרשת ארמי אובד אבי ואח"כ פסח שהיו אוכלין כו' מצה זו כו' מרור זה כו' בכל דור ודור כו' ואותנו הוציא משם כו' לפיכך כו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל ושאר כל נוסח ההגדה הוא מנהג שנהגו כל ישראל מדורות הראשונים".

אמנם, אין חובה על כל אחד לקרוא את ההגדה בעצמו ודי שישמע מאחר ויצא ידי חובה. שכן בגמרא במסכת פסחים (קטו ב) כתוב: "אין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר ההגדה" וביאר הר"ן "שדרכן היה שאחד אומר ההגדה ואחרים שומעין" - ומשמע שבזמנו של הר"ן לא נהגו כך, אלא כל אחד אמר את ההגדה בעצמו. ועיין בשו"ת חת"ס (או"ח סי' טו הראשון) שכתב "נמצא יש כאן ג' מינין, מצוה המוטלת על גופו לא שייך שליח כלל, ושלא על ידי גופו נעשית ע"י שליח אפילו שלא בפניו ויוצא ידי חובה, ומצוה תלויה בדיבור אי שמע הוה כעונה ויוצא ידי חובה ובלבד שישמע מבר חיובא, נמצא לפי זה אמירת הגדה בליל פסח דנפקא מוהגדת לבנך שצריך אמירה בפה אינו יוצא ידי חובה אלא בשומע מבר חיובא". לכן - יש להקפיד אם נותנים לקטן לקרוא חלק מההגדה, לקרוא בלחש את אותו קטע יחד איתו.

5. חיוב נשים בסיפור יציאת מצרים²⁵ - מצווה זו היא מצוות עשה שהזמן גרמא,

24 מועתק מקונטרס 'הלכה סדורה - הלכות ליל הסדר' (עיין לעיל הערת שוליים ז)

לכן לכאורה נשים פטורות. אלא שלפוסקים רבים נשים חייבות במצוות סיפור יציאת מדאורייתא (ויש אומרים מדרבנן), משני טעמים:

- א. התורה הקישה את איסור אכילת חמץ (בו נשים חייבות) למצוות אכילת מצה, ללמד שחייבות גם בה, והוא הדין לכל המצוות בליל הסדר.
- ב. מאחר וחייבות במצה, חייבות בהגדה. שהרי המצה היא 'לחם עוני' - שעונים עליו דברים הרבה, כלומר, אכילת המצה באה יחד עם חובת הספור

6. שפיכת יין בקטעים שונים בהגדה - כתב רמ"א (בשו"ע סי' תעג סע' ז ובדרכי משה שם) שיש להטיף מהיין שבגביע בעת אמירת 'דם ואש ותמרות עשן', עשרת המכות ודצ"ך עד"ש באח"ב. סך הכל שש עשרה שפיכות. הטעם למספר זה של שפיכות הוא כנגד חרבו של הקב"ה שנקרא יוה"ך (כלומר י"ו הכוונה להקב"ה, הך - יכה) והוא המלאך הממונה על הנקמה.

באופן השפיכה יש מחלוקת מנהגים, האם לשפוך מהכוס ממש, או באמצעות הזרת, האצבע או הקמיצה. רמ"א כתב שיש להטיף באצבע דווקא לרמוז על מה שנאמר "אצבע אלקים היא". מאידך המגן אברהם (סי"ק כח) כתב להטיף בקמיצה מאחר ומובא במדרש שהקב"ה הכה את המצרים בקמיצה. יש אומרים לשפוך מן הכוס ללא מגע ביין, וכך ממליץ השער הציון לאיסטניסט.

7. כל המרובה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח - כתב ביסוד ושורש העבודה²⁶ (ש"ט פ"ו): "לא די לפרש להם כללות הניסים מה שכתוב בהגדה, רק לפרט ולבאר היטב כל נס ונס, כפי מה שנמצא כתוב בגמרא ובמדרשים ובשאר ספרים. וראוי לכל יודע ספר מקודם פסח, לחפש בכל הספרים בדוקין שבעין דוכתא דלדידהו הוה מאומה, איזה ענינים קדושים בפרטי הניסים והנפלאות של יציאת מצרים הכתוב בתורה בכללות, ולספר פרטיהם לבניו ולבני ביתו בליל פסח, כדי להגדיל בעיניהם הנס, ויתנו בליבם יותר שבח והודיה לבורא יתברך ויתעלה".

8. שתיית כוס שניה - בתום ההגדה, אחרי שמברכים "אשר גאלנו", שותים את הכוס השנייה בהסבה. נחלקו השו"ע ורמ"א האם על כוס זו מברכים או לא. לשיטת

26 מועתק מקונטרס 'הלכה ערוכה הלכות ליל הסדר' (עיין לעיל הערת שוליים 1)

השו"ע לא מברכים בורא פרי הגפן על כוס זו מאחר ונפטרים בברכת בורא פרי הגפן שבכוס ראשונה. לשיטת רמ"א מברכים על כל הכוסות, משני טעמים: מאחר ובשעת אמירת ההגדה אסור לשתות יין הרי היא הפסק. טעם שני- כל כוס היא מצוה בפני עצמה וראוי לייחד לה ברכה בפני עצמה (עי' בטור ושו"ע סי' תעד ובט"ז ס"ק א וע"ע גבורות ה' למהר"ל פרק מט)

רחצה

1. למה נוטלים ידיים שוב?- בגמרא במסכת פסחים (קטו ב) מוסבר מדוע צריך ליטול ידיים שוב, הרי נטלנו ידיים לטיבול הכרפס? "אמרי כיון דבעי למימר אגדתא והלילא דילמא אסוחי אסחיה לדעתיה ונגע". כלומר, הנטילה היא מאחר וחוששים שמא נגע בדבר מטונף בין הנטילה על הכרפס לאכילת המצה. מאחר וזה הטעם, כתב המרדכי (הביאו הבית יוסף סי' תעה) "נראה לי שאם נתכוין בנטילה ראשונה לגמור בה כל סעודתו בלא היסח הדעת אין צריך לחזור וליטול שניה". הבית יוסף כתב על דבריו "נראה לי דאין לכיון בכך שלא לבטל תקנת חכמים שתקנו ליטול פעמיים בליל פסח".

למעשה כתב הפרי מגדים (משבצות זהב סי' תעג ס"ק א): "פשיטא כשלא הסיח דעתו בהגדה ולא נגע במקום מטונף, דאסור לברך שנית על נטילת ידיים להמוציא... ואם כן ראוי לכל אחד כשיטול ידיו לטיבול ראשון, שיכוין בפירוש שלא לצאת בנטילה זו להמוציא... וטוב יותר שקודם המוציא יביא עצמו לידי חיוב נטילה להסך רגליו או מי רגלים ולשפשף ויברך על נטילת ידיים, דכל שעושה מחמת ספק לא מקרי ברכה שאינה צריכה".

2. נטילה על ידי אחר- עיין לעיל ב'ורחף' סע' 3.

מוציא - מצה

1. מצה שמורה- נאמר בתורה "ושמרתם את המצות" (שמות יב יז) - פירשו חז"ל (פסחים לח ב), שיש לשמור את החיטים המיועדות למצות לשם המצווה. כלומר, לא די בהשגחה שהחיטה או הקמח לא יתחמצו, צריך שהשגחה זו תיעשה לשם מצוות מצה²⁷.

הראשונים חלוקים (עי' בית יוסף סי' תנג) מאימתי יש לשמור את החיטים או הקמח מחימוץ. שלש שיטות בדבר:

א. משעת קצירה- כל זמן שהחיטה מחוברת לקרקע אינה מחמיצה גם אם תירטב. אחרי הקצירה היא עלולה להחמיץ ולכן צריך שמירה מאז.

ב. משעת טחינה- עד שעת הטחינה החיטה לא מגיעה בדרך כלל למגע עם מים. בשעת הטחינה מגיעה לפעמים למגע עם מים (ריחיים של זמנם שהופעלו על ידי מי הנהר)- לכן מאז צריך שימור.

ג. משעת לישה- עד שעת לישה יש רק חשש של מגע במים, משעת לישה הקמח מעורב במים. לכן לפני כן די בידיעה שהחיטה או הקמח לא החמיצו, אבל מכאן ואילך חייבים שימור לשם מצוה.

להלכה פסק השו"ע (סי' תנג סע' ד) שלכתחילה טוב לעשות שימור משעת קצירה, אם אי אפשר יש להקפיד לכחות משעת טחינה. בשעת הדחק ניתן להקל במצות שאינן שמורות אלא משעת לישה.

2. מצת יד או מצת מכונה? - לפני כמאה וחמישים שנה הומצאה מכונה לאפיית מצות. הפוסקים חלוקים מאז ועד היום בשאלה האם ניתן לצאת ידי חובת מצה בליל הסדר במצות אלו.

הסברה לאסור היא שיש דין של אפייה לשמה במצות שנלמד מהפסוק 'ושמרתם

27 זוהי שיטת רש"י שם. ראשונים אחרים בסוגיה פירשו שיש לשמור את המצות לשם מצה (ולא לשם מצת מצוה).

את המצות'. כלומר את המצות בהן יוצאים ידי חובה בליל הסדר יש לאפות תוך כוונה מיוחדת 'לשם מצת מצוה', למכונה אין דעת ואין כוונה וממילא המצות שנעשו בה לא נעשו לשמן ואי אפשר לצאת בהן ידי חובה. מאידך המתירים סוברים שהלחיצה על כפתור ההפעלה של המכונה נחשב כעשייה לשמה. כמו כן לכמה ראשונים אין חיוב אפייה לשמה החיוב הוא רק לשמור את החיטים שלא יחמיצו.

כמו כן נחלקו הפוסקים על כשרותם של מצות מכונה, יש שחששו לחימוץ במצות אלו, לעומתם יש שאמרו, אדרבא מצות אלו טובות ממצות יד.

למעשה ראוי לאכול בליל הסדר לפחות את המצות שיש חובה לאוכלן (מוציא מצא, כורך ואפיקומן) ממצה עבודת יד (עי' שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' טז, שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' טו, שו"ת יבי"א ח"ד יו"ד סי' כ אה"ט ושו"ת יחיה דעת ח"א סי' יד)²⁸.

3. מדוע אוכלים שני זיתים? - בשו"ע (סי' תעה סע' א) נפסק: "ויאכלם בהסבה ביחד כזית מכל אחד". טעם הדבר מתבאר באחרונים (עי' פרי חדש, שו"ע הרב סע' ה ומשנה ברורה ס"ק ט) והוא, שנחלקו הרא"ש והראב"ן. לשיטת הרא"ש ברכת המוציא מוסבת על המצה השלמה וברכת על אכילת מצה מוסבת על המצה החצויה (לפי זה יש לאכול מהשלמה מעט ומהחצויה כזית). מאידך, לשיטת ראב"ן ברכת המוציא מוסבת על המצה החצויה, שכן היא המצה הראויה ללחם משנה בפסח, כי דרכו של עני בפרוסה, אלא שאין עושים מצוות חבילות חבילות ולכן יש לאכול גם מהמצה השלמה כדי לקיים מצות אכילת מצה (לפי זה מהמצה השלימה יש לאכול כזית ומהחצויה מעט). ומאחר ויש ספק כמי הלכה - יש לאכול שני זיתים, על מנת לצאת ידי חובה לכל השיטות.

הביאור הלכה (סי' תעה ד"ה כזית) תמה: "בעיקר הדבר תמוה מאד. דלפי כל זה נפק לן דבר חדש דבליה ראשונה צריך לאכול ב' כזית ולא מצינו זה בשום מקום וכל הני פוסקים דסברי דצריך ג' מצות לסדר לא הזכירו זה זולת הרא"ש והמרדכי ובש"ס לא נזכר אלא כזית השמש שאכל כזית ואף שאפשר לדחוק דעיקר שיעורא הוא בכזית ובדיעבד יוצאין בו מ"מ כל כי האי מילתא הוי ליה לתלמוד לפרושי..."

מהנ"ל עולה שאין חיוב בשני זיתים אלא לעורך הסדר, ושאר המסובים יכולים להסתפק בכזית אחד, לקיים מצוות אכילת מצה (שהרי לפנייהם אין מצה פרוסה, אלא רק שלמות

28 ועיין לעיל ההכנות לסדר סע' 7

ולשיטת ראב"ן בעניין אין עושים מצוות חבילות חבילות- לא חוששים, עיין בביאור הלכה הנ"ל). וכך נהגו החזון איש והסטייפלער זצ"ל (מובא בקונטרס הלכה ערוכה הלכות ליל הסדר, עיין לעיל הערת שוליים 1).

אמנם מנהג החת"ס היה לחלק לכל אחד מהמסובין מצה שלמה ומצה פרוסה, ולפי זה כתב בקיצור שלחן ערוך שיש לחלק שני כזיתים לכל אחד (מובא שם). ולפי זה, הנוהגים שלפני כל אב משפחה (ולא רק עורך הסדר) יש קערת סדר, צריכים להקפיד לאכול שני כזיתים גם הם.

וכתב הגר"ע יוסף זצ"ל בחזון עובדיה (פסח ח"ב עמ' סה): "אם בני ביתו מרובים, ואין מספיק לחלק לכל אחד מהם שני כזיתים ממצות הסדר, יכול לתת להם (אחר שנגמרה חלוקת הפרוסה לשנים או שלשה מן המסובין) ממצה שמורה אחרת אשר מחוץ לשלחן, ואז די בכזית אחד בריוח לכל אחד, ואין הכרח לתת לכל אחד מהם שני כזיתים מן המצות השמורות אשר מחוץ לשלחן".

4. שיעור כזית - בשיעור כזית יש כמה מחלוקות ידועות ומפורסמות וכל אחד ינהג בזה כרבותיו²⁹. אמנם, אפילו אם מחמירים לכתחילה בשיעור זית הגדול (כמשנ"ב או כחזו"א), אפשר לצאת בשיעור הגרא"ח נאה לשני זיתים (מחמת מחלוקת הרא"ש והראב"ן, עי' בסעיף הקודם), מאחר ושני זיתים אינם אלא לכתחילה ולא לעיכוב. לכן יש לקחת מכל מצה כזית כפי שיטת הגרא"ח נאה ובהצטרפות שני הזיתים, יגיע לשיעור כזית של המשנה ברורה (מו"ר הג"ר אברהם צבי הכהן שליט"א, קונטרס הלכה ערוכה הלכות ליל הסדר).

5. חיוב נשים באכילת מצה - בגמרא במסכת פסחים (מג ב) למדנו "דאמר רבי אליעזר נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה שנאמר לא תאכל עליו חמץ וגו' כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה והני נשי נמי הואיל וישנן בבל תאכל חמץ ישנן בקום אכול מצה".

מבואר שנשים חייבות באכילת מצה בליל הסדר מדאורייתא. אף על פי שזוהי מצוות עשה שהזמן גרמא שבדרך כלל נשים פטורות, כאן שיש היקש ללאו, חייבות מדאורייתא.

29 עיין בקונטרס שיעור כזית בספר מקראי קודש פסח להרה"ג משה הררי שליט"א.

אמנם בירושלמי (פסחים פ"ח ה"א) יש בזה מחלוקת. "מצתן מה היא? ר' לעזר אמר חובה רבי זעירא אמר רשות. רבי הילא אמר דברי הכל". כלומר, לרבי לעזר חובת מצה תלויה בחובת קרבן פסח, למאן דאמר שאשה חייבת בקרבן, חייבת במצה. לרבי זעירא כנ"ל, אלא שהוא סובר כמאן דאמר שאשה פטורה מקרבן. לעומתם רבי הילא סובר שגם הפטורים מקרבן חייבים במצה וטעם הדבר מובא בהמשך הדף, כמו הלימוד שבבבלי שהובא לעיל.

והקשו התוס' (מגילה ד א ד"ה שאף הן) "למה לי היקשא דכל שישינו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה תיפוק ליה מטעם שהן היו באותו הנס?" כמו שמצאנו בחיוב קריאת מגילה (מגילה שם) לנשים ובחיוב ארבע כוסות (פסחים קח ב) ותירצו התוס' שני תירוצים, "וי"ל דמשום האי טעמא לא מחייבא אלא מדרבנן אי לאו מהיקשא. ורבינו יוסף איש ירושלים תירץ דסלקא דעתך למיפטרה מגזירה שוה דט"ו ט"ו דחג הסוכות".

6. הסבה- כתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פרק ז הלכה ח): "ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך". וכך כתב הסמ"ג (עשין מא) "ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבע כוסות הללו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך".

לכן יש לאכול את המצות בהסבה, כנפסק בשו"ע (סי' תעה סא' א). לא הסב באכילת מצה- לשיטת השו"ע צריך לחזור ולאכול בהסבה. לשיטת רמ"א, אף על פי שצריך לחזור ולהסב, אין לברך על אכילה זו מחמת שיטת הראב"ה שבזמן הזה אין צריכים הסבה כלל (נעי' שו"ע סי' תעב ס"ק ז ובמשנה ברורה ס"ק כב). והגר"ע יוסף זצ"ל פסק גם לספרדים לא לברך (שו"ת חזון עובדיה סי' מב, חזון עובדיה פסח עמ' סח).

7. טבילת המצה במלח- הטור והשו"ע (סי' תעה סע' א) פסקו שיש לטבל את המצה במלח בככל השנה. אבל רמ"א חלק וכתב "ואין המנהג לטבלה במלח בלילה ראשונה, דפת נקי אין צריך מלח". וביאר המשנה ברורה (ס"ק ד): "דטפי הוא נראה לחם עוני כשאינו טבול במלח". ביאור נוסף לדין זה כתב הגר"ז מלאדי בשלחן ערוך הרב (סעי' י) "מפני חיוב מצוה, לצאת ידי חובתו במצה שאין עמה תערובת טעם אחר כלל".

8. בעלות במצת מצווה- בגמרא במסכת פסחים (לח א) הובאה מחלוקת רבי מאיר וחכמים אם יוצאים ידי חובת מצה באכילת מצות של מעשר שני. והגמרא מבררת

שיסוד דברי רבי מאיר הוא גזירה שווה מחלה למצה, בחלה כתוב "והיה באכלכם מלחם הארץ" ובמצה כתוב "לחם עוני", כמו שבחלה חייב רק הבעלים, כך במצה אי אפשר לצאת אם אין בעלות, ומעשר שני לשיטת רבי מאיר (קידושין נד ב) נחשב ממון גבוה ופטור מחלה וממילא לא יוצאים בו ידי חובה בפסח. לכאורה פשט הגמרא היא שחכמים לא חולקים על רבי מאיר שבמצה צריך דין ממון ובעלות. מחלוקתם היא בשאלה האם מעשר שני הוא ממון גבוה או ממון של הבעלים.

ופסק הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ו ה"ז) "אין אדם יוצא ידי חובתו באכילת מצה שהיא אסורה לו כגון שאכלה טבל או מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו או שגזלה, זה הכלל כל שמברכין עליו ברכת המזון יוצא בה ידי חובתו וכל שאין מברכין עליו ברכת המזון אין יוצא בה ידי חובתו". ופירשו בדבריו שבכל אלו הדברים לא יוצאים מדין מצוה הבאה בעבירה שלא יוצאים בה ידי חובה. ואם זהו הטעם, יוצא שהרמב"ם לא מצריך בעלות במצת מצוה ולכאורה זה לא כדברי הגמרא³⁰.

מאידך בשו"ע (סי' תנד ס"ד) פסק: "אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה. במה דברים אמורים, כשגזל מצה. אבל אם גזל חטים או קמח ועשאו מצה, יוצא בה, שקנאה בשינוי, ודמים לבד הוא חייב לו". ומשמע שמצריך בעלות במצת מצווה. וכך ביאר המשנה ברורה (ס"ק טו) ובסוף דבריו הזהיר "ויש עוד פרט אחד מה שמצוי להכשל בו כגון אם קנה מצה ומשכן לרשותו אם המוכר גלה דעתו בעת מכירתו שדחוק למעות ואינו יכול למכור בהקפה וע"כ עייל ונפיק אחריו אזוזי ומדחה בלך ושוב ואינו נתן לו מדינא לא קנה כמבואר בח"מ סי' קץ סע' יז וממילא אינו יוצא בהם אח"כ ידי חובת מצה מן התורה" (וזה לא כפשט הרמב"ם לעיל).

באמרי בינה³¹ (פסח ס"ס כג) ובשפת אמת (סוכה לה) מעוררים, שהרי אורח אינו קונה את המאכל שנותנים לו לאכול, כמבואר בנדרים לד, ואם כן איך יוצא ידי חובת אכילת מצה, במצות של בעל הבית? ומחדש השפת אמת שבעל הבית חייב להקנות את המצה לאורח, וכותב שהעולם אין נזהרים בזה. אבל האמרי בינה סובר שדי בזכות שיש לאורח לאכול כדי שיחשב לכם.

ובכף החיים (סי' תנד ס"ק לט) כתב טעם על פי הסוד שטוב שהאורח יקנה את המצה,

30 תירוץ לשאלה על הרמב"ם ראה ביד המלך על הרמב"ם שם.

31 מכאן עד סוף דברי האמרי בינה, מתוך קונטרס 'הלכה ערוכה הלכות ליל הסדר' (עיין לעיל הערת שוליים 1).

לפי שאז יקיים את המצווה בממונו ובכך היא שלמה יותר ורוח הטומאה לא שולטת בה.³²

9. מעלת המצווה - כתוב בשו"ת מן השמים (סי' עא מהד' הגר"ר מרגליות): "מצות מצה ומצות חמץ הרי הם המצות שנתנו לישראל תחילה וקבלום עליהם באהבה ובחיבה, והחמירו בהם בכלליהם ובפרטיהם... וכל המאריך בדקדוקיהם מאריכין לו ימיו ושניו".

ובספר הרוקח (הלכות פסח סימן רצא) כתוב: "האוכל מצה כהלכתה שבעה ימים כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית דכתיב מצות יאכל את שבעת הימים ימים אין כתיב כאן אלא שבעת הימים שבעה ימי בראשית".

והגר"מ חרל"פ זצ"ל (הגדה של פסח) כתב: "כל סדר הלילה, מצה ומרור, ד' כוסות והגדה, מביא זרמים של קודש לכל השנה כולה... מצות אכילת מצה מרחיקה את האדם, מכל מיני התעוררות והתפעלויות אנושיות, תאוה וכל מדה רעה, והיא מעמידה אותו על ההרגש היותר נעלה, להרגיש את ה' יתברך, עמוק עמוק בקרב כליותיו ולבבו, שלא לעשות דבר גדול וקטן נגד רצונו יתברך שמו, להיות עבד לה' יתברך, ולא עבד לעבדים".

וראה לעיל ביחס להלכות ליל הסדר (סעי' 4 בשם החת"ם סופר).

---

32 ועיין עוד בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' כ אות ת. וכן ח"י"ג סי' טו) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ח סי' קצא) ובהליכות שלמה (ניסן - אב פי"ט הל' ד).

מרור

1. אכילת מרור בזמן הזה- נאמר בתורה (שמות יב ח) "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילְיָהּ הַזֶּה צֶ'לִי אֵשׁ וּמְצוֹת עַל מְרָרִים יֹאכְלֵהוּ" ושוב (במדבר ט יא) "בַּחֲדָשׁ הַשְּׁנִי בְּאֲרֻבְעָה עָשׂוּר יוֹם בֵּין הָעֶרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מְצוֹת וּמְרָרִים יֹאכְלֵהוּ".

למדנו שאכילת מרור בזמן שיש קרבן פסח מדאורייתא. בזמן הזה שלצערנו בעו"ה אין קרבן, אכילת מרור רק מדרבנן (פסחים קכ א).

2. הירקות הראויים למרור- במשנה במסכת פסחים (לט א) מוזכרים חמשה ירקות בהם ניתן לצאת ידי חובת אכילת מרור: חזרת, תמכא, חרחבינא, עולשין ומרור. בגמרא (שם) מובא מעשה: "רבינא אשכחיה לרב אחא בריה דרבא דהוה מהדר אמרירתא אמר ליה מאי דעתיך דמרירין טפי והא חזרת תנן ותנא דבי שמואל חזרת ואמר רבי אושעיא מצוה בחזרת ואמר רבא מאי חזרת חסא מאי חסא דחס רחמנא עילוון ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן למה נמשלו מצריים כמרור לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה אף מצריים תחילתן רכה וסופן קשה אמר ליה הדרי ב"י" (עיין עוד בירושלמי פסחים פ"ב ה"ה).

מן הגמרא אנו למדים שיש מעלה לאכילת חזרת (המכונה בגמרא חסא) - וכך נפסק בשו"ע (סי' תעג סע' ה): "אלו ירקות שיוצאים בהם ידי חובתו, חזרת, עולשין, תמכא, חרחבינא (פירוש מיני עשבים מרים), מרור. ויוצאים בעלין שלהם ובקלחן, אבל לא בשורש, אלא שבעלין אין יוצאין אלא אם כן הם לחים, ובקלחים יוצאים בין לחים בין יבשים, אבל לא כבושים ולא שלוקים ולא מבושלים. וכולם מצטרפים לכזית, שהוא השיעור שלהם, ועיקר המצוה בחזרת. ואם אין לו חזרת, יחזור אחר ראשון ראשון, כפי הסדר שהם שנויים".

מהי החזרת? בשו"ת חכם צבי (סי' קיט) כתב שהחזרת היא הירק לו אנו קוראים היום חסה. והוא מסביר מדוע באשכנז שינו ולקחו ירקות אחרים: "ומפני שבארצות אשכנז ופולוניא שהן קרות אינו מצוי בזמן הפסח לא הורגלו לקחתו לחובת מצות מרור או מפני שלא היו בקיאים בטיב פתרון שמות הירקות כאנשי ארצות הקרובות לארץ ישראל ובבל לא ידעו מה הוא ולקחו הקרי"ן שהוא תמכא לפי דעת מקצת

חכמים ונפק מיניה חורבא כי הן רבים עתה עם הארץ שאינם אוכלין אפילו כחצי זית מחמת חורפיה ושהוא מזיק באכילתו חי ומבטלים מצות מרור ואף החרדים אל דבר ה' ואוכלים כזית מהקרי"ן מסתכנים בו כי באמת במקום שחזרת שהוא האלטיגא סלאט שכיח כמו בערי אמשטרדם והמבורג ושאר ערי אשכנז אף שהוא עודנו קטן מאוד קורא אני על הקרי"ן סכנה ואין בו מצוה וכל אשר נגע אלקים בלבו יקיים מצוה כתיקנה ויקנה האלטוגא סאלאט לשם מצות מרור אף אם הוא ביוקר". וכדבריו כתב גם החת"ס (שו"ת או"ח סי' קלב ועיין לקמן סעי' 3 שיש בזה תנאי).

הרידב"ז (על הירושלמי ברכות מג א) תמה על החכם צבי שהרי החסה אינה מרה כלל. ובשו"ת דבר משה (סימן צח אות ט, הביאו בחזון עובדיה פסח ח"ב עמ' צג) כתב: "ומידי דברי זכור אזכור מה ששמעתי שיש מפקפקים על הלוקחים שלאטין למרור, והלא אין בהם טעם מרור כלל, ובגמרא איתא שתחילתו מתוק וסופו מר, ובשלאטין אין טעם מר גם בסופו אולם באמת טועים הם בזה שחשבו שפירוש סופו מר היינו כשלועסים אותו בפיה מרגישים טעם מר וזה אינו, אלא הפירוש הוא תחילתו מתוק בתחילת גידולו, וכשגדל הרבה הוא מר וכן הוא בדוק ומנוסה בשלאטין הנ"ל שבתחילת גידולם מתוקים, וכשגדלים הרבה מרים כלענה".

אף על פי כן, נהגו רבים מהאשכנזים לקחת למרור חריי"ן (הוא התמכא המוזכר במשנה). וכפי שכתב המשנה ברורה (סי' תעג ס"ק לו) "והנה במדינותינו אין שאר המינים מצויים³³ ועל כן המרור הנהוג במדינתנו לאכול הוא תמכא (והוא חריי"ן) ויש ליזהר שלא לאכול אותו כשהוא שלם שכמעט הוא סכנה ואין בו מצוה שמחמת חריפותו הוא מזיק גדול ולכן צריך לפררו על ריב אייזי"ן ולהעמידו כך מגולה ואז מפיג חריפותו והגר"א הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו מביהכ"נ כדי שלא יפיג הטעם דאז אינו יוצא בו³⁴ אלא יפרר אותו אחר ביאתו ויכסנו עד התחלת הסדר [וכשחל פסח בשבת יפרר אותו מבעוד יום ויניח בכלי ויכסנו עד התחלת הסדר] ואז יפזר אותו על קערה ועל ידי זה יפיג חריפותו ואז ימעך אותו וישער שיהיה כזית ויכול לאכלו בטוב".

33 מלשון זו משמע שאם מצויים המינים האחרים, אפשר לצאת בהם. לכן נראה שכיום יש עדיפות בחסה גם לאשכנזים, כפי שהתבאר לעיל.

34 עיין בשו"ת אורח משפט סי' קכד (עמ' קמד - קמה) ובמועדי הרא"ה (עמ' שטו - שטז).

3. בדיקה מחרקים- כתב בשו"ת חת"ם סופר (או"ח סי' קלב): "רגיל אני לדרוש בשבת הגדול מי שאין לו אנשים מיוחדים מסוימים בעלי יראה הבודקים ומנקים אותם מרחש תולעים קטנים הנמצאים מאוד מאוד בימי פסח ואינם ניכרים לחלושי ראות, על כן מי שאין לו בביתו מי שיבדקנו כראוי טוב ליקח התמכא שקורין קרי"ן, ואם הוא נמנה שלישי במשנה והחסא הוא הראשון ומצוה מן המובחר, מכל מקום חלילה להכשיל בלאו או בלאוין הרבה אפילו בספק משום קיום עשה דרבנן, דמרור בזמן הזה דרבנן, ובפרט שאפשר לקיים שניהם על ידי תמכא שקורין קרי"ן, ואם יש רמז בחסא דחס רחמנא עלן, אנו נאמר דתמכא ר"ת תמיד מספרים כבוד אל".

* מותר לבדוק מאכלים בשבת על מנת לראות אם יש בהם חרקים. במידה ובבדיקה נמצא חרק גדול שניכר בקלות בעין, מותר להסירו מהמאכל ואין בזה איסור בורר אך ראוי לקחת עם החרק חלק מהמאכל. אם החרק קטן ולא נראה מיד ובקלות, אסור להסירו לבדו, אלא יש לקחת גם חלק מהמאכל (שמירת שבת כהלכתה פי"ג סע' לו בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל)³⁵.

אולם אסור להשרות עלי חסה וכדומה במי סבון או מלח או בחומץ בשבת, לפי שמטרת ההשרייה במי הסבון היא להרוג את החרקים שנמצאים על העלים על מנת שבשטיפה יפלו מהעלה. הריגת בעל חיים, אפילו קטן מאד, אסורה בשבת (שמירת שבת כהלכתה שם. מנוחת אהבה ח"ב פי"ז סע' כה).

4. טיבול בחרוסת- כתב הגר"ע יוסף זצ"ל: "טיבול המרור בחרוסת הוא מצוה מדברי סופרים, זכר לטיט ולתבן שנשתעבדו בהם ישראל במצרים. ולכן אף אין לו מרור, או שאינו יכול לאכול כזית מרור בשום אופן, צריך לקיים מצות אכילת חרוסת, הן על ידי טיבול של ירק אחר בחרוסת, והן על ידי אכילת חרוסת בפני עצמה" (חזון עובדיה פסח ח"ב עמ' צז).

בגמרא (פסחים קטו ב) מובא טעם נוסף לטיבול בחרוסת- שהחרוסת תמתיק מעט

³⁵ הסברה להתיר במקרה זה היא שמאחר והחרק גדול אין בזה תערובת, כמו שהתירו להסיר נוצה מבנין בשבת (רמ"א או"ח סי' שב סע' א) ולא חששו לבורר. אולם מאחר שהחרק הוא מוקצה, יש לקחתו עם מעט מהמאכל.

מאידך, בהוצאת חרק קטן יש איסור בורר. שכן בבאר היטב (או"ח סי' שיט ס"ק ב) הביא את דברי מהריט"ץ שכתב "דלא שייך ברירה אלא מה שצריך לפשפש ולברור", מדבריו עולה שבמקרה בו יש צורך להתאמץ ולחפש, כגון בחרקים קטנים יהיה איסור בורר (כך פסק הגר"י נויבירט שם בשם הגרש"ז א).

את הארס שבמרור.

אחרי הטיבול יש לנער את החרוסת מהמרור, לפי שיש חובה להרגיש את טעם המרור ואם יהיה מטובל בהרבה חרוסת, יבטל טעמו (שו"ע סי' תעה סע' א).

לגבי נייעור החרוסת בשבת, כתב בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ז סי' א אות ב): "ת"ח אחד שאל אותי... דכשחל בשבת ומנער כנזכר הא הוה ליה כבורר פסולת מתוך האוכל, דהנייעור הוה ליה כמנער הפסולת כדי שלא יבטל טעם מרירות המרור, ושמעתי שכמה התחילו לדקדק בזה לטבול לכתחילה מעט כדי שלא יצטרך לנער.

ולדעתי נראה דבכהאי גוונא לא נקרא כבורר פסולת מתוך האוכל מכיון שעושה זאת רק משום קיום המצוה. ובדרך כלל ובימות החול ואפילו לאחר מיכן בשבת עצמו לא איכפת ליה לנער כלל... וגם הא לא איכפת ליה איזה חלק מהחרוסת לנער ואיזה שלא לנער, וחלק מזה נשאר על המרור... וביותר נראה דבכהאי גוונא הוה ליה תיקוני מאכל בלבד, שרוצה שעל ידי כך יתוקן מאכל המרור שלא יבטל טעם מרירותו... נוסף להאמור יש לומר דבכהאי גוונא של נייעור לא הוה ליה דרך ברירה".

6. שיעור האכילה- שיעור אכילת מרור - כזית (סי' תעה סע' א). בהגדה של פסח 'מעשה נסים' מהגאון מליסא, חידש - שמי שלא יכול לאכול כזית מרור מחמת חולי, יכול (וחייב) לצאת ידי חובה בפחות מכזית, לפי ששיעור כזית במרור הוא מדרבנן (אפילו בזמן שיש קרבן פסח ומרור עצמו מדאורייתא, ע"י לעיל סע' ג) ומדאורייתא יוצאים ידי חובה בכל שהוא.

7. הסבה- באכילת המרור לא מסבים, לפי שהוא זכר לעבדות. אף על פי כן, אם רוצה להסב, רשאי (משנה ברורה סי' תעה ס"ק יד).

כורך

1. אכילת כורך- בגמרא במסכת פסחים (קטו א) למדנו: אמר רבינא, אמר לי רב משרשיא בריה דרב נתן, הכי אמר הלל (האמורא) משמיה דגמרא: לא ניכרוך איניש מצה ומרור בהדי הדדי וניכול. משום דסבירא לן מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן ואתי

מרור דרבנן ומבטיל ליה למצה דאורייתא. ואפילו למאן דאמר מצות אין מבטלות זו את זו, הני מילי דאורייתא בדאורייתא או דרבנן בדרבנן, אבל דאורייתא ודרבנן אתי דרבנן ומבטיל ליה לדאורייתא! מאן תנא דשמעת ליה מצות אין מבטלות זו את זו? **הלל היא דתניא אמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן שנאמר על מצות ומררים יאכלהו.** אמר רבי יוחנן חולקין עליו חביריו על הלל... " בהמשך מובאת מחלוקת אמוראים אם הלכה כהלל או כחביריו החולקים והגמרא מסיימת: "השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן, מברך על אכילת מצה ואכיל והדר מברך על אכילת מרור ואכיל והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה זכר למקדש כהלל". ולכן אנו אוכלים כרוך, לחוש לשיטת הלל הזקן הסובר שפירוש הפסוק על מצות ומרורים יאכלהו- הוא שאוכלים את שלשתם (קרבן, מצה ומרור) יחד.

לכן כתב הטור (סי' תעה) בשם אחיו רבינו יחיאל: "הרוצה לקיים מצוה מן המובחר לא יסיח עד שיעשה כריכה כהלל כדי שתעלה לו ברכת מצה ומרור לכריכה כהלל דהא משום דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר עבדינן לחומרא כתרוייהו הכי נמי לענין ברכה צריכין למיעבד שיעלה לשניהם". וכך פסק השו"ע (סי' תעה סע' א).

2. אמירת 'זכר למקדש כהלל'- השו"ע (שם) כתב שלפני האכילה יש לומר "זכר למקדש כהלל". ותמה עליו בביאור הלכה (ד"ה ואומר זכר): "קשה הלא אמירה זו היא הפסק בין ברכה לכריכה והמחבר בעצמו מסיים שאין לו להסיח וכו' כדי שתעלה ברכת אכילה וכו'. ודוחק לומר דגם אמירה זו היא מענין הסעודה כמו טול בריך. ובאמת לא מצאתי לשום פוסק האי לישנא שכתב המחבר רק כתבו דכריכה זו הוא זכר למקדש אבל לא הזכירו שיאמר זכר למקדש ואולי לאו דוקא כתב המחבר ואומר ואוכלן וכו' אלא שצריך מתחלה להתחיל לאכול ואח"כ יאמר הגדה זו ולולא דמסתפינא הוי אמינא דצ"ל במחבר וטובלה בחרוסת זכר למקדש כהלל וכלשון הש"ס וכל הפוסקים והאי ואומר הוא שיטפא דלישנא וצ"ע"³⁶.

36 עיין שו"ת חזון עובדיה (סי' מא) שביאר איך דברי השו"ע מתיישבים לפי ההלכה והעלה שלא לשנות מדבריו ולומר 'זכר למקדש כהלל'.

שלחן עורך

1. מדוע תקנו לאכול באמצע מצות סיפור יציאת מצרים?³⁷ - כתב הנצי"ב (הגדה של פסח, הובאו דבריו במקראי קודש פסח ח"ב עמ' קלז): "הטעם שמפסיקין באמצע ההלל³⁸, שלא כבכל השנה, שאסור להפסיק באמצע ההלל, כדי ללמדנו בזה, שהסעודה שאנו אוכלים לפני ה', פסח בזמן הבית ומצה ומרור בזמן הזה, הוא עצם השבח של הלל, שהעלנו הקב"ה ביציאת מצרים, עד שאפילו אכילתם הוא ענין מקודש".

2. אכילת צלי- שנינו במסכת פסחים (נג א) "מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין". טעם המנהג הוא מאחר וקרבת הפסח נאכל צלוי, חששו שהרואים יאמרו שאוכל פסח בזמן הזה, והרי הוא מקריב קדשים בחוץ. וכך נפסק בשו"ע (סי' תעו סעי' א): "מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים, אוכלים. מקום שנהגו שלא לאכול, אין אוכלין גזירה שמא יאמרו: בשר פסח הוא. ובכל מקום אסור לאכול שה צלוי כולו כאחד בלילה זה, מפני שנראה כאוכל קדשים בחוץ. ואם היה מחותך או שחסר ממנו אבר או שלק בו אבר והוא מחובר, הרי זה מותר במקום שנהגו". ובמשנה ברורה (ס"ק א) כתב "ובאלו ארצות אין נוהגין לאכול צלי בשני הלילות ואפילו צלי קדר [פירוש שנצלה בקדירה בלא מים ושום משקה אלא מתבשל במוהל היוצא ממנו] אף על פי שאינו דומה לצליית הפסח שהפסח שנצלה בקדירה פסול אפילו הכי יש לאסרו מפני מראית העין שלא יטעו להתיר גם צלי אש. ואפילו אם בישלו מתחלה במים ואחר כך עשאו צלי קדר יש לאסור מטעם זה ומיהו לצורך חולה קצת יש להקל בזה ואם היה צלוי ואחר כך בשלו מותר לכל".

3. הסבה- כתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ז הל' ז): "לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות". מפשט לשונו עולה שיש מצוה להסב כל הסעודה ולא רק באכילת המצות ובשתיית ארבע כוסות. ובדרכי משה (סי' תעב ס"ק א) הביא את דברי מהר"י ברונא שמצווה להסב בכל הסעודה. וכך פסק רמ"א להלכה בסי' תעב (סעי' ז). אבל המנהג לא כך, אלא יושבים ואוכלים כרגיל, מאחר וכיום איננו רגילים לאכול בהסבה כלל.

37 סעיף זה מועתק מקונטרס הלכה ערוכה - הלכות ליל הסדר (עיין לעיל הערת שוליים ז).

38 ועיין בנבחרות ה' למהר"ל (פרק סב ד"ה והלל זה) שביאר מדוע אין באכילה זו הפסק באמצע הלל.

4. כמה לאכול בסעודה? - כתב רמ"א (סי' תעו סע' א): "ולא יאכל ולא ישתה הרבה יותר מדאי, שלא יאכל האפיקומן על אכילה גסה או ישתכר וישן מיד". וביאר המשנה ברורה (ס"ק ו): "אכילה גסה- דהיינו שאינו מתאוה כלל לאכול שאז אינו עושה מצוה מן המובחר שאף שאפיקומן הוא זכר לפסח והפסח נאכל על השובע דהיינו שהוא שבע כבר ולכן אוכלין האפיקומן אחר גמר הסעודה כמו שיתבאר בסימן תעז, מכל מקום צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול ואם לאו אין זה מן המובחר ואם שבע כל כך עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובע אף שדוחק עצמו לאכול אינו יוצא ידי חובתו כלל במצוה זו שאכילה גסה כזו אינה נקראת אכילה כלל. כתבו הפוסקים אל יהיה אכילת אפיקומן עליו לטורח דעל ידי זה אין מתקיים המצוה מן המובחר".

צפון

1. טעם אכילת אפיקומן- הראשונים חלוקים מפני מה אנו אוכלים אפיקומן. לשיטת רשב"ם (פסחים קיט ב ד"ה אין מפטירין) האפיקומן הוא זכר למצה הנאכלת עם קרבן הפסח- "וזו היא המצה הבצועה שאנו אוכלים באחרונה לשם חובה, ועל כורחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה אף על פי שאינה לשם חובה... דלאחר שמילא כרסו ממנו היאך חוזר ומברך עליו". הרא"ש (שם פ"י סי' לד) הקשה על שיטת הרשב"ם: "תמיהני למה עושין כריכה בתחילה יספיק בכריכה אחרונה זכר למקדש". ולכן כתב ביאור אחר: "הלכך נראה לי דאותה מצה אינה לשם חובה אלא אוכלין אותה זכר לפסח שהיה נאכל על השובע באחרונה ולפי שהוא זכר לפסח יש ליתן לה דין הפסח שלא לאכול אחריה".

2. פירוש המילה אפיקומן- כתוב במשנה (פסחים פ"י מ"ח): "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". פירוש המילה אפיקומן לדעת הרמב"ם (פירוש המשנה שם): "הם הפירות שמפטירין בהן אחרי האכילה כגון הזרעונים הקלויים והתאנים והצמוקים והשקדים וכיוצא בהן". ומקור המילה הוא יווני או פרסי (ערוך השלם ערך אפיקומן). פירוש נוסף הוא שאפיקומן היא מילה מולחמת- 'אפיקו מן' כלומר הוציא מיני מתיקה.

3. שיעור האכילה- ברמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ח הל' ט) נפסק שיש לאכול כזית מן האפיקומן, לפי שהוא זכר לקרבן פסח (כשיטת הרא"ש לעיל סעי' 1) וכמו ששיעור אכילת קרבן פסח בכזית- כך אכילת אפיקומן בכזית. וכמותו פסק השו"ע (סי' תעז סעי' א): "לאחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד, זכר לפסח הנאכל על השובע". אך הט"ז (ס"ק א) כתב בשם מהרי"ל: "צריך לאכול כשיעור ב' זתים דהיינו כביצת תרנגולת דחביבה היא משאר המצות דשיעורם בכזית שהוא חצי ביצה ואם לא יוכל לאכול כולי האי מכל מקום לא יפחות מכזית". המגן אברהם מסביר שמהרי"ל הצריך שתי מצות, כך אחת היא זכר לקרבן ואחת זכר מצה הנאכלת עם הקרבן (כלומר- חוששים לשיטות השונות בטעם אכילת אפיקומן לעיל סעי' 1 ועיי' ב"ח סי' תעג).

4. הסבה- את האפיקומן יש לאכול בהסבה (שו"ע שם). אכל ללא הסבה- במשנה ברורה (סי' תעב ס"ק כב) כתב: "מיהו באפיקומן אם שכח לאוכלו בהסבה לא יחזור ויאכלנו, דהא אסור לאכול שני פעמים אפיקומן". בחזון עובדיה (פסח ח"ב עמ' קח) כתב: "בדיעבד אם אכל בלא הסבה יצא. ומכל מקום אם עדיין לא בירך ברכת המזון, ואין האכילה שנית קשה עליו, יש לו לחזור ולאכול האפיקומן בהסבה, לצאת ידי חובה אליבא דכולי עלמא. ואם קשה עליו אכילתו אין צריך לדחוק עצמו לחזור לאכול בהסבה, ויסמוך על המקילים בזה. ואם כבר בירך ברכת המזון, ואחר כך נזכר, אין צריך לחזור ולאכול בהסבה".

5. אחרי חצות- בגמרא במסכת פסחים (קכ ב) נחלקו רבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה עד מתי זמן אכילת קרבן פסח. לרבי עקיבא כל הלילה - את הקרבן יש לאכול בשעת חפזון וכל הלילה היה חפזון. לרבי אלעזר בן עזריה רק עד חצות, נאמר בתורה ואכלו את הבשר בלילה הזה, ונאמר במכת בכורות ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה - כמו שמכת בכורות הייתה בחצות, כך זמן האכילה הוא עד חצות. רבא אומר שם שלפי זה לשיטת רבי אלעזר בן עזריה גם את המצה יש לאכול רק עד חצות כי אכילת מצה הוקשה לאכילת קרבן פסח.

ונחלקו הראשונים כמי הלכה. לשיטת הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ו הל' א) הלכה כרבי עקיבא וזמן אכילת הקרבן וכן המצה כל הלילה. מאידך, הרא"ש (פסחים פ"ו סי' לח) כתב: "נראה דהלכה כרבי אלעזר דסתם מתניתין כוותיה דתנן הפסח אחר חצות מטמא את הידים. וכן סתם מתניתין דאיזהו מקומן (נו ב) ובפרק קמא דברכות (ב א) ומיהו בפרק הקורא את המגילה למפרע (כ ב) איכא סתמא כרבי עקיבא ומאי אולמיה דתרי או תלת

סתמי מחד סתמא וגם ההיא סתמא דמגילה קתני לה בהדי הלכתא פסיקתא. ומיהו נכון להחמיר כרבי אלעזר דאפשר דרבי עקיבא מודה להרחיק את האדם מן העבירה באיסור דאורייתא. וכן היה נוהג רבינו תם ז"ל למהר לאכול אפיקומן קודם חצות³⁹.

וכך פסק השו"ע (סי' תעז סע' א): "ויהא זהיר לאכלו קודם חצות". וביאר במשנה ברורה (סי' ו): "שכיון שהוא זכר לפסח צריך לאכלו בזמן פסח והפסח אינו נאכל אלא עד חצות. וכל שכן כזית הראשון שמברכין עליו על אכילת מצה שצריך ליזהר מאד שלא לאחרו עד חצות".

6. אכילה ושתייה אחרי האפיקומן - כאמור לעיל, במשנה נאמר שאחר אכילת קרבן פסח אין לאכול קינוחים שונים. האמוראים (פסחים קיט ב - קכ א) חלוקים האם גם בזמנינו שלא אוכלים קרבן אלא מצה, אין לאכול אחריה, או שמותר לאכול קינוחים אחרי המצה. להלכה נפסק (שו"ע סי' תעה סע' א): "אחר אפיקומן אין לאכול שום דבר".

לגבי שתייה נחלקו הראשונים. יש מתירים⁴⁰, שאין השתייה מבטלת טעם המצה שבפיו. ויש אוסרים: כל המשקים חוץ ממים מבטלים טעם המצה. ופסק המשנה ברורה (סי' ב): "ויש להחמיר במשקה המשכר ולכתחלה נכון ליזהר מכל משקה חוץ ממים". ובחזון עובדיה (פסח ח"ב עמ' קיב) פסק: "מותר לשתות מים ושאר משקים שאינם משכרים, וכן קפה או תה (ואפילו עם סוכר), אחר האפיקומן. ובין כוס שלישי לרביעי. וכל שכן לאחר שגמר ההלל והסדר. ויש להתיר בזה גם לאחינו

39 מחלוקת זו היא גדולה ורחבה, כפי שכתב בביאור הלכה (ביאור הלכה סי' תעז ד"ה ויהא זהיר) דעת הרמב"ם והרב המגיד ובעל העיטור ואו"ז בשם הר"י מקורב"ל לפסוק דזמן אכילת מצה כל הלילה וי"א דגם דעת הרי"ף כן מדהשמיט מים דרבא דאמר דאכילת מצה לאחר חצות לא יצא ידי חובתו לראב"ע. אכן יש הרבה מגדולי הראשונים דס"ל דלאחר חצות לא יצא ידי חובתו והם הר"ח בפרק ע"פ והסמ"ג בשם הר"י בעל התוספות [וכן בזבחים נ"ז ע"ב כתבו שם התוס' כן וכן במגילה כ"א לבד בפסחים ק"כ ע"ב מסתפקים התוספות] והמרדכי בסוף פסחים ורבינו ירוחם בנתיב ה' ח"ד וכן מצדד האור זרוע ג"כ ע"ש דלא יצא מן התורה והרוקח והרא"ש והרשב"א והר"ן מסתפקים בזה וכתבו דע"כ יש ליזהר שלא לאחר יותר מחצות ויש מהראשונים שכתבו דאפילו לר"ע הוא רק לענין דאורייתא אבל משום הרחקה מודה דאסור לכתחלה לאחר יותר מחצות וכ"כ הגר"א בביאורו והנה משום זה החליטו הרבה אחרונים דאף דבדואי חייב לאכול מצה אף כשאיחר לאחר חצות דשמא הלכה דמן התורה זמנו כל הלילה ע"כ"פ לא יברך על אכילת מצה דספק ברכות להקל".

40 נוסח המשפט לקוח מהספר המועדים בהלכה עמ' רעד. ועיין במגן אברהם סי' תפח ס"ק א ובחק יעקב- שהביאו את שיטות הראשונים ונחלקו להלכה.

האשכנזים כל שיושב ולומד בהלכות פסח ובסיפור יציאת מצרים. וכל שכן שיש להתיר להם אחר חצות לילה".

ברך

1. זימון- הנצי"ב מוולאז'ין חידש שיש לחזר אחר זימון לברכת המזון בליל הסדר (עיין לקמן בהלל סע' 3, שלהלל יש לחזר לאומרו בשלשה אנשים). תורף החידוש: יש בגמרא הוה אמינא שהכוס השלישית אינה משום הגאולות אלא משום שברכת המזון טעונה כוס. לסברה זו קשה, למה שנינו במשנה שאפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות? הרי בכל השנה לא נותנים לעני כוס לברכת המזון? אלא החילוק הוא- שבכל השנה העני יכול לאכול לבד ואין חובה בכוס, אך בליל הסדר- מצווה לאכול יחד ולזמן וזימון צריך כוס⁴¹. בחזון עובדיה (פסח ח"ב עמ' קטו) דחה את הדברים והוכיח מן התוס' שאף לפי ההוה האמינא בגמרא אין חובה לחזר אחר זימון לברכת המזון בליל הסדר.

2. שתיית כוס שלישית- אחרי ברכת המזון שותים כוס שלישית בהסבה. לא הסב, לדעת השו"ע יחזור וישתה, לדעת רמ"א לא חוזר ושותה (עיין לעיל קדש סע' 9)

הלל

1. אמירת הלל בלילה- במשנה (פסחים צה א) כתוב שאכילת קרבן פסח טעונה הלל. ובגמרא (שם עמוד ב) מובא לימוד לדין זה: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אמר קרא השיר יהיה לכם כליל התקדש חג לילה המקודש לחג טעון הלל". את ההלל מחלקים- חלק בעת קריאת ההגדה וחלק אחרי הסעודה, בספר המנהיג (הל' פסח סי' צ) מוסבר טעם הדבר: "לפי שאין אומרים שירה אלא על היין, כוס ראשון מהדרו בקדוש, כוס שלישי בברכת המזון, רביעי בהלל⁴², שני במה מהדרו, כי האגדה סיפור דברים

41 ע"י המועדים בהלכה עמ' רעה

42 מדבריו עולה שגדר אמירת הלל בליל הסדר הוא שירה ולא אמירה. ועי' בר"ן (פסחים כו ב מדפ"ר) שכתב: "אבל רבינו האי גאון ז"ל כתב בתשובה שאין מברכין על הלל שבליילי פסחים לגמור את ההלל שאין אנו קוראין אותו בתורת

בעלמא הוא?! על כן צריך לומר בכוס שני מקצת ההלל ועל שם שחולקים אותו שנינו רביעי גומר עליו את ההלל שלא לדלג כראש חודש".

2. זמן אמירת ההלל- כתב רמ"א (סי' תעז סע' א) בשם הר"ן: "ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות". אמנם, הגר"א (ביאור הגר"א שם ד"ה ויקדים) ביאר שאין עניין באמירת הלל קודם חצות אלא בשתיית כוס רביעית קודם חצות.

3. זימון- מצוה לחזר אחר זימון לאמירת הלל בליל הסדר, כדי שיאמר האחד לשנים הודו והם יענו (הגדול שבחבורה יאמר הודו והשאר יענו). כך כתב הטור (סי' תעט): "ומצוה לחזר אחר זימון והכי אתמר במדרש תהלים הקוראים את ההלל צריך שיהו ג' שיהא אחד אומר לשנים הודו וכתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל ולא נהגו כן ואי משום הודו לומר בג' סגי באשתו ובניו שהגיעו לחינוך". אמנם בשו"ע (סי' תעט סע' א) נפסק שמצוה לחזר אחר זימון ללא סייג כדברי הרא"ש. אף על פי כן ברור שכל זה לכתחילה ולא לעיכובא.

4. מזיגת כוס חמישית- מנהג ישראל שבעת מזיגת הכוס הרביעית, מוזגים כוס נוספת הנקראת 'כוס של אליהו'.

הגר"א (בקול אליהו) מבאר את טעם המנהג: בגמרא במסכת פסחים (ק"ח א) נחלקו התנאים אם צריך ארבע כוסות או חמש, ולא נפסק כמי הלכה, לכן מוזגים מספק-כשיטת רבי טרפון ולא שותים- כשיטת חכמים, וקוראים לה כוס של אליהו, שכשיבוא אליהו יתבררו כל הספקות בהלכה ובכללן ספק זה.

5. שתיית כוס רביעית- [עיין לעיל בקדש סע' 6 לעניין שיעור השתייה], בכוס זו (או בשלישית) צריך לכתחילה לשתות רביעית שלמה, כדי להתחייב בברכת מעין שלש בלי ספק (חק יעקב סי' תעב ס"ק כ).

קורין אלא בתורת אומר שירה שכך שנינו ר"ג אומר וכו' ובסיפא לפיכך אנו חייבין להודות להלל וכו' לפיכך אם בא אדם לברך משתקין אותו אלו דברי הגאון ז"ל וכן הסכימו הגאונים רב צמח ורב יוסף ורב יצחק בן גיאות ז"ל. ועיין עוד בבבורות ה' למהר"ל (פ"ב) ובקובץ בעלי אסופות- הלכות פסח (אדר א תשע"ו) במאמר 'ברכה על הלל בליל פסח' (עמ' 98).

נרצה

1. 'חסל סידור פסח' - כתוב בדרשות החת"ם סופר (ח"א קסו ע"ג): "ה' יתברך חשק מאד בעבודת הקורבנות והוא חק שאינו מובן לנו מה צריך לו לעולות, כמו שכתב הרמב"ם סוף הל' מעילה. אלא שאמר ריח ניחוח, נחת רוח לפני שאמרת ונעשה רצוני. והנה עם בני ישראל מתפללים בכל יום מקירות ושברון לבם על חרבן בית המקדש, ונשלמה פרים שפתינו, אף על פי שלא פעלנו כלום בעו"ה מכל מקום מעלה עליו כאילו הקריב הקרבנות, הנה אחר התפילה ושברון לב, נשמח כולנו- כי אף על פי שחרב בית המקדש הרי שכרנו שלם לפני ה' יתברך כאילו הקרבנו תמידים ומוספים ונסכיהם, ומה חסר לנו מחרבן בית המקדש? הרי הוא כאילו בנוי! אך הירא וחרד את דבר ה' לא ישמח ולא יגיל כי אף על פי שמעלה עלינו הכתוב כאילו הקרבנו ושכר עמלנו לא יקופח, מכל מקום רצון ונחת רוח של הקב"ה לא נעשה, כי דוקא הקורבנות ממש הם ריח ניחוח... עד שיעלה רצון לפניו יתברך שמו והוא בעצמו יקבץ גלויותיו ויבנה עירו וישכלל היכלו ויהיה ריח ניחוח ונחת רוח לפניו בקרבנותינו ממש".

לפי זה מקבלים המילים איתן אנו מסיימים את אמירת ההגדה, משמעות חדשה- אמנם 'חסל סדר פסח כהלכתו, ככל משפטיו וחוקתו' ונקבל עליו שכר כאילו הקרבנו קרבן פסח. אך אנו לא מסתפקים בזה אלא, 'כאשר זכינו לסדר אותו כן נזכה לעשותו' [ולכן אומרים אחר כך- "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" (מפי הרב גיורא ברנר שליט"א)].

2. ניגון הפיוטים - כתב החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' כח): "שאלת ממני אחד שהיה מתלוצץ על פיוט חד גדיא שאומרים בערי אשכנז ליל התקדש חג ופער פיו וקם אחד מהחבורה ונדהו אם נדויו נדוי או דלמא שלא היה חייב ונדהו שלא כדין והמנדה נלכד ושכרו כפול מן השמיים.

תשובה כל כי האי מילתא פשוטה לפנייה כי אנוש זה זד יהיר לץ המתלוצץ על מה שנהגו רבבות אלפי ישראל בערי פולין ואשכנז ואביזריהו ואשר לפנים בישראל גדולי עולם קדישי עליונים ודור דור וחכמיו והן עוד היום לא אלמן ישראל כמה וכמה ראשי ישיבות וגאוני הזמן ה' עליהם יחיו וכלם אמרו ואומרים פיוט זה ונמצא רשע זה מתלוצץ ברבבות ישראל וגדוליהם אבות ב"ד וגאוני ארץ, אנושה מכתו וחייב

נדוי... למען תדע ידיד נפשי אגיד את הרשום כי יש כמה פירושים בפיוט זה מהם נדפסו ומהם בכ"י. ועוד שמעתי ממגידי אמת שגאון מופלא בדורו עשה למעלה מעשרה פירושים בפיוט זה בפרד"ס פירושים נחמדים ומתוקים. ואין ספק כי לא דבר רק הוא. וכבר נודע תוקף גדולת פיוטי אשכנז המיוסדים על החכמה האמיתית כאשר דיבר בקדשו רבינו האר"י זצ"ל. וכתבו משם רבינו מהר"א מגרמיזא בעל הרקח זצ"ל כי כל עניני פיוטיהם ודקדוקיהם קבלה איש מפי איש ורב מרב וכו".

3. קריאת שיר השירים - בכף החיים (סי' תפ"ט ק"ב) כתב בשם השל"ה הקדוש שנהגו לקרוא שיר השירים אחרי סיום הסדר. על פי הטעם שכתבו הראשונים לקריאת שיר השירים בשבת חול המועד פסח, טוב לבאר גם את המנהג הזה - במחזור ויטרי (הלכות פסח סי' קו) כתב: "לכך אנו אומרים אותה בפסח על שם ששיר השירים מדבר מגאולת מצרים. שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה וגו'. וכל העניין מדבר מארבע גליות למבין".

4. סיפור ביציאת מצרים עד שתחטפנו שינה - בגמרא פסחים (קכ"ב) נחלקו רבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה עד מתי זמן אכילת קרבן פסח. לרבי עקיבא כל הלילה - את הקרבן יש לאכול בשעת חפזון וכל הלילה היה חפזון. לרבי אלעזר בן עזריה רק עד חצות, נאמר בתורה ואכלו את הבשר בלילה הזה, ונאמר במכת בכורות ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה - כמו שמכת בכורות הייתה בחצות, כך זמן האכילה הוא עד חצות. ורבי אומר שם שלפי זה לשיטת רבי אלעזר בן עזריה גם את המצה יש לאכול רק עד חצות כי אכילת מצה הוקשה לאכילת קרבן פסח.

ונחלקו הראשונים האם הלכה כרבי שאין לאכול מצה אחרי חצות. לשיטת הרמב"ם מותר, לשיטת הרא"ש אסור. במידה ומצוות הסיפור תלויה במצוות אכילת מצה (לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך) אומר המנחת חינוך (מצוה כא) שתהיה נפקא מינא ביניהם אם יש מצוה לספר כל הלילה. למעשה השו"ע פוסק (סי' תפ"א סע"ב): "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שינה" (ועי' לקמן נספח 1).

חסל סדר פסח כהלכתו

לשנה הבאה בירושלים הבנויה

מאמרים בהלכות ליל הסדר

- סיכור ביציאת מצרים
- הסבה לאטר יד
- מצוות הנשים בליל הסדר
- מצה שמורה בליל הסדר ובשאר החג

א. סיפור ביציאת מצרים⁴³

בפסוקים אנו מוצאים כמה פעמים חיוב לזכור את יציאת מצרים או לספר ביציאת מצרים.

הפסוק הראשון הוא בפרשת בא (שמות יג ח): "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לְאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם". על הפסוק הזה כתוב במכילתא (והדברים מובאים בהגדה): "יכול מראש חודש, ת"ל ביום ההוא, אי ביום ההוא, יכול מבעוד יום, ת"ל בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך על שולחנך".

בהגדה הושמטו המילים 'על שולחנך', כתוב רק לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. האם זה שינוי משמעותי?

בתורה תמימה מציין לכמה מקומות בהם הלשון 'זה' מורה על הוראה באצבע.

1. במסכת תענית (לא א) כתוב שהקדוש ברוך הוא יושב בג"ע בתוך הצדיקים וכל אחד מראה עליו באצבע שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה

2. במסכת סוטה (יא ב) אמרו שכל אחד מישראל הכיר להקב"ה כביכול על הים ואמרו זה אלי

3. במסכת מנחות (כט א) שנינו "תנא דבי רבי ישמעאל שלשה דברים היו קשין לו למשה עד שהראה לו הקדוש ברוך הוא באצבעו ואלו הן מנורה וראש חדש ושרצים מנורה דכתיב וזה מעשה המנורה ראש חודש דכתיב החודש הזה לכם ראש חדשים שרצים דכתיב וזה לכם הטמא ויש אומרים אף הלכות שחיטה שנאמר וזה אשר תעשה על המזבח".

4. בירושלמי סוטה (פ"א ה"י) דרשו על הפסוק בפרשת ויחי: 'ויאמרו אבל כבד זה למצרים' מלמד שהראו באצבע על ארונו של יעקב.

לפי זה- גם בסיפור יציאת מצרים שנאמר בעבור זה, צריך להצביע ולהורות על הקרבן

43 עיין עוד בגבורות ה' למהר"ל מפראג (פרק ד).

המצה והמרור.

המעניין הוא שבשו"ע (סי' תעג סע' ז) לא נפסק שצריך להצביע אלא יותר מזה, צריך להגביה: "וכשיגיע למצה זו צריך להגביה, להראותה למסובין שתחבב המצוה עליהם. וכן כשיגיע למרור זה".

המקור שלו הוא בדברי הרשב"ם בגמרא (קטז ב ד"ה צריך להגביה) שכתב: "צריך להגביה כשאומר מצה זו שאנו אוכלין מרור זה שאנו אוכלין כדי להראותן למסובים ותחבב מצוה בעיניהן. וכן בתשובת הגאונים דהא דאמר צריך להגביה היינו במצה זו דאגדתא".

נמצאנו למדים שיש בהגבהה שני עניינים - האחד, הגבהה לא גרעה מהצבעה, בעבור זה, להצביע ולהראות. והדבר השני הוא חיבוב מצווה, שבהגבהה מראים לכולם את המצות והמרור ומחבבים את המצוה⁴⁴.

נחזור לענייננו. יש שאלה שבה צריך לפתוח. נכון שבפסוק כתוב "והגדת לבנך ביום ההוא", ולמדנו שבלייל הסדר יש מצוות עשה לספר ביציאת מצרים. אבל במשנה במסכת ברכות (יב ב) למדנו "מזכירין יציאת מצרים בלילות אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך ימי חיך הימים כל ימי חיך הלילות וחכמים אומרים ימי חיך העולם הזה כל להביא לימות המשיח".

ובגמרא ברכות (כא א) מוכח שהזכרת יציאת מצרים בכל יום היא מצוה דאורייתא. והרמב"ם בהלכות קריאת שמע (פ"א הל' א) פסק "אף על פי שאין מצות יציאת מצוה נהגת בלילה קוראין אותה בלילה מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, וקריאת שלש פרשיות אלו על סדר זה היא הנקראת קריאת שמע".

כלומר, יש לנו עוד פסוק בו אנו מצווים על זכרון יציאת מצרים, בפרשת ראה (דברים טז א): "לֹא תֹאכַל עָלְיֶיךָ חֶמֶץ שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עָלְיֶיךָ מִצוֹת לֶחֶם עֲנִי כִּי בְּחַפְזוֹן יָצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" וחז"ל דרשו מהפסוק הזה

44 המשנה ברורה (סימן תעז ס"ה) מביא דברים שכתב השל"ה הקדוש: "ראיתי מבני עליה שהיו מנסקין המצות והמרור וכן הסוכה בכניסתו וכיצאיתו וכן ארבעה מינים שבלולב והכל לחבוב המצוה ואשרי מי שעובד ה' בשמחה".

שיש חובה לזכור את יציאת מצרים כל יום.

והשאלה היא (וכבר נשאלה באחרונים: עי' פרי מגדים פתיחה להל' קריאת שמע, מנחת חינוך מצוה כא ס"ק א ושו"ת בשמים ראש⁴⁵ סי' קעג) – במה שונה המצווה של ליל הסדר מהמצווה בכל לילה? אי אפשר לומר שבפסח יש חובה לספר לבן ובשאר השנה יש חובה לזכור לעצמו, כי יש עוד פסוק, גם כן בפרשת בא (שמות יג א): "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יָצִאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים כִּי בְחֹזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ".

הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ז ה"א) לומד מהפסוק הזה שיש חובה לספר ביציאת מצרים בליל הסדר: "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר זכור את יום השבת" בהמשך הוא אומר שהזמן נלמד מהפסוק והגדת, ששם מוגדר בעבור זה, בשעה שפסח מצה ומרור מונחים לפניך.

ואם כן, השאלה היא מה השינוי בין מצווה זו למצווה בכל השנה? ועוד שהרמב"ם בספר המצוות (עשה קנז) מונה את המצווה לספר ביציאת מצרים כשאינן לו בן מהפסוק האחרון שקראנו: "ומניין שאפילו אין לו בן יש מצוה לספר? שנאמר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים?" ומאיך את המצווה לספר ביציאת מצרים בכל לילה הוא לא מונה כלל?

לסיכום: השאלה היא מהו ההבדל בין ליל הסדר לשאר השנה במצוות סיפור וזכירת יציאת מצרים?

ויש לשאלה זו כמה תירוצים.

תירוץ א: בקרן אורה⁴⁶ (ברכות ג ב אות יט) כתב שבניגוד לזכירת שבת בה כתוב "זכור את יום השבת" ולזכירת עמלק בה כתוב "זכור את אשר עשה לך עמלק" שם הלשון הוא לשון ציווי- זכור! ביציאת מצרים הלשון היא "למען תזכור" לא בלשון ציווי. ממילא משמע שזה מוסב על מה שנאמר לפני כן, כלומר על אכילת מצה ומרור, שעל ידי אכילתם

45 על שו"ת בשמים ראש עי' בשם הגדולים לחיד"א מערכת ספרים אות ב סי' קצו ומאיך בשו"ת פרשת מרדכי (לגר"מ בנט אר"ח סי' ה)

46 הג"ר יצחק מינקובסקי, אחיו של המשכנת יעקב שהיה תלמיד הגר"ח מוולוז'ין ורבה של קרלין- החליף את אחיו ברבנות

זוכרים את יציאת מצרים. והמצווה לזכור בכל יום נלמדת מן המשמעות ובדרך אגב ולכן היא לא נמנית במניין המצוות.

תירוץ ב: האור שמח (הל' קריאת שמע פרק א הל' ג), הולך בכיוון של הקרן אורה אך מרחיב את הביאור קצת יותר. בליל הסדר, הוא אומר, יש מצווה דאורייתא ובשאר השנה אין מצווה דאורייתא. ואע"פ שמלשון הגמרא והרמב"ם משמע שהמצווה היא מדאורייתא, אין הדבר כך. שהרי כל הפסוקים שהוזכרו לעיל מדברים על פסח. לדוגמא: בפסוק למען תזכור את יום צאתך, רש"י מסביר איך זוכרים "על ידי אכילת הפסח והמצה, את יום צאתך" וכן בכל הפסוקים, פשטן קשור לפסח. אלא שחז"ל ראו שרצונו של הקב"ה היה שיוזכרו בכל יום את יציאת מצרים, ולא הטיל על זה חיוב, והם רצו להשלים רצונו ולכן הטילו חיוב להזכיר יציאת מצרים כל יום. ומצאנו שבאופן כזה קראו לחיוב דרבנן-דאורייתא.

לדוגמא ברש"י במסכת תענית (כח ב): "אבל הלל דחנוכה, כגון באחד בטבת - ודאי דחי, דכיון דנביאים תיקנוהו שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבא עליהן, כשנגאלין יהו אומרין אותו על גאולתן - כדאורייתא דמי".

תירוץ ג: המנחת חינוך (מצוה כא אות א) מתרץ שבאמת אין הבדל בין המצווה בכל יום למצווה בליל הסדר, אלא אם כן יש לו למי לספר. אם יש לו למי לספר הוא מקיים את ציווי התורה "והגדת לבנך", אם אין לו למי לספר, החובה עליו היא ככל יום וככל שבת ויום טוב ולא יותר מזה.

ויש לזה נפקא מינא להלכה: הר"ן (פסחים כה ב מדפ"ר) כתב שמה שנאמר בגמרא "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו זה רק למצווה מן המובחר, אבל מדאורייתא יוצאים גם בלי זה, כי די בהזכרה כל שהיא, כמו בכל השנה. והפרי חדש (סי' תעג אות ו) פוסק שיוצאים ידי חובת סיפור יציאת מצרים כבר בקידוש.

תירוץ ד: מובא בספר עמק ברכה בשם הגר"ח הלוי מבריסק⁴⁷ שהמצווה בליל הסדר היא הסיפור ולא הזכירה. ויש שלשה הבדלים בין הזכירה שבכל יום, לסיפור בליל הסדר. 1. הזכירה היא לעצמו- הסיפור הוא לאחרים. 2. בזכירה מספיק לזכור את היציאה- בסיפור צריך לתאר את כל השתלשלות האירועים. 3. בזכירה אין חובה לדעת את טעם המצווה-

47 הביאו מו"ר הג"ר אברהם צבי הכהן בשו"ת משיב כהלכה (סי' ל)

בסיפור יש לדעת טעם המצוה.

תירוץ ה: בהגדה של פסח 'מעשה נסים' מהגאון מליסא ז"ל (כפתחה) ביאר שבלייל הסדר יש מצוה לספר את כל מה שאירע מראש ועד סוף: "דאפילו בנס של אחשורוש בעיני סיפור כל מה שארע מראש ועד סוף וכשמחסר דבר אחד לא יצא, כמבואר במסכת מגילה (יה ב). ואם בנס זה אשר לא נצטוינו בזכירתו בכל יום ולילה, מצווין אנחנו לספר ביום שנעשה בו הנס כל המאורעות שהיו לצורך הנס, בניסא דיציאת מצרים אשר גדול ערכו בעיני השם יתברך עד שצוה לזכור אותו בכל יום ובכל לילה, אינו דין שנספר ביום שנעשה בו הנס. וכן הלשון דוהגדת לבנך מורה המשכת הדיבור והסיפור, דהגדה מלשון המשכה הוא."

ועיין בפנים יפות עה"ת (מבעל הפלאה, שמות יג ח) ובמהר"ם שיק (על המצוות, מצווה כא).

וכתב מו"ר הג"ר אברהם צבי הכהן (שו"ת משיב כהלכה סי' ל אות ט): "בכל ימות השנה המצוה היא 'זכירה' ותו לא, וכיון שהזכיר בפיו יציאת מצרים יצא יד"ח, ואם יוסיף להרבות בזכירה, אין בזה שום תוספת מצוה. וכמו בזכירת שבת, שמקיים על ידי קידוש, שבמה שכולל הקידוש בתפילה ועל הכוס, אינו מוסיף במצות הזכירה דאורייתא, אחר שכבר יצא ידי חובה... אבל מצות סיפור יציאת מצרים אינה זכירה גרידא, אלא 'סיפור' כשמה. ומשום הכי, נהי דיוצא ידי חובה מהתורה אפילו בדיבור בעלמא בענייני יציאת מצרים, ואפילו אם אמר רק 'ה' הוציאנו ממצרים' כמו שנתבאר לעיל בשם האבודרהם והפרי מגדים, מכל מקום כל שמוסיף בסיפור נפלאות ה' מהדר במצותו יותר" (ועי' שם בכל הסימן).

תירוץ ו: אפשר להבין גם שבכל השנה יש מצווה לזכור יציאת מצרים בדיבור, אולם בליל הסדר יש מצווה לזכור בדיבור ובמעשה, כלומר באכילת מצה ומרור ובדיבור, כלשון רש"י בחומש שהזכרנו לפני כן. והעניין הוא שבשעת הנס צריך להתחזק באמונה בהקב"ה, כלשון החינוך (מצוה כא): "וענין המצוה, שיזכור הניסים והעניינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתנו מהן. ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפיו, כדי שיתעורר לכו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב. משרשי מצוה זו, מה שכתוב בקרבן הפסח. ואין מן התימה אם באו לנו מצוות רבות על זה, מצוות עשה ומצוות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפלותינו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות אל

היש שהם עליו, ובידו לשנותם אל היש שיחפוץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת השם יתברך, וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כולם".

ולפי זה מצוות הסיפור היא רק בזמן מצוות אכילת מצה, כי הן הולכות יחד, שתיהן באו לאותה מטרה של הכנסת האמונה בהקב"ה לליבנו. וממילא יצא נפקא מינא להלכה, האם יש חובה לספר ביציאת מצרים אחרי חצות הלילה. בגמרא פסחים (קכ ב) נחלקו רבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה עד מתי זמן אכילת קרבן פסח. לרבי עקיבא כל הלילה - את הקרבן יש לאכול בשעת חפזון וכל הלילה היה חפזון. לרבי אלעזר בן עזריה רק עד חצות, נאמר בתורה ואכלו את הבשר בלילה הזה, ונאמר במכת בכורות ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה - כמו שמכת בכורות הייתה בחצות, כך זמן האכילה הוא עד חצות. ורבי אומר שם שלפי זה לשיטת רבי אלעזר בן עזריה גם את המצה יש לאכול רק עד חצות כי אכילת מצה הוקשה לאכילת קרבן פסח.

ונחלקו הראשונים האם הלכה כרבי שאין לאכול מצה אחרי חצות. לשיטת הרמב"ם מותר, לשיטת הרא"ש אסור. לפי זה אומר המנחת חינוך (מצוה כא) שתהיה נפ"מ ביניהם אם יש מצוה לספר כל הלילה.

אכן השו"ע פוסק (סי' תפא סע' ב): "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שינה".

ב. הסבה לאטר יד

בגמרא פסחים (קח א) למדנו "פרקדן לא שמייה הסיבה הסיבת ימין לא שמה הסיבה ולא עוד אלא שמה יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה". ונחלקו רש"י ורשב"ם מתי חוששים לסכנה, לרש"י החשש הוא בפרקדן ולרשב"ם החשש הוא בהסיבת ימין. ולכאורה נראה שבין למר ובין למר החשש של שמה יקדים קנה לוושט הוא רק רבותא, אבל אפילו

בלעדיו הסבת ימין או פרקדן לא הייתה נחשבת להסבה.

אלא שכתב הרשב"ם "הסיבת ימין לאו שמה הסיבה. שהרי בימינו הוא צריך לאכול" ולפ"ז מה שהסבת ימין אינה הסבה זה לא מוחלט ומוכרח, שהרי מי שאינו אוכל בימינו אלא בשמאלו, אדרבא יצטרך להסב על ימינו, אמנם על ימינו אסור מחשש הסכנה. כך נראה בדעת הרשב"ם. ויוצא שלרש"י הסבת ימין לא נחשבת הסבה כלל אולם לרשב"ם מדין הסבה אפשר להחשיב אותה, אלא שאסור מחשש סכנה.

אולם ביאור זה נכון רק אם נאמר שרש"י סובר שהסבת ימין אינה הסבה מסיבה אחרת ולא מסיבתו של הרשב"ם. לפי שאם רש"י מסכים עם הרשב"ם בביאורו שמאחר וצריך את ידו הימנית לאכילה, הסבת ימין לא נחשבת הסבה, ממילא אטר יסב בימינו לדעת רש"י, שהסבה יש כאן וחשש סכנה אין כאן.

לכאורה כך הבינו הראשונים את הסוגיה, שכן הרא"ש (פסחים פ"י סי' כ) כתב, "פרקדן... פירש רשב"ם שהרי בימינו צריך לאכול ולפי זה אטר בימינו מיסב בימינו ולאידך פירושא שמא יקדים קנה לוושט קאי אהסיבת ימין אין חילוק בין אטר לאחר". מבואר שסובר שאם אין חשש סכנה בימין צריך להסב בימינו. וכדברי הרא"ש מבואר גם בר"ן (כג א בדפ"ר ד"ה הסיבת ימין) שכתב "הסיבת ימין לא שמה הסיבה. שהרי צריך לאכול בימינו ולא עוד וכו' אפרקדן קא"י". דהיינו שבהסבת ימין אין חשש סכנה ולפ"ז אטר יסב על ימינו.

ובתרומת הדשן (סי' קלו) נשאל על הסבת אטר יד והביא את דברי הרא"ש שלא הכריע בין שני הפירושים, וכתב, "ונראה דשביקנן טעמא דצריך לאכול בימין, מקמי טעמא דשמא יקדים, משום דאית ביה סכנה וחמירא סכנתא מאיסורא, כדאיתא פ"ק דחולין. ואע"ג דלאידך גאונים ליתא הכא למיחש לסכנה, והאי טעמא דשמא יקדים לא קאי אהסיבת ימין, מ"מ בפלוגתא דרבוותא אמרינן ספק נפשות להקל, כדאיתא בהדיא באשירי פ' בתרא דיומא". ומבואר מדבריו שאילולי חשש הסכנה היה מצריך הסבה על ימינו.

ורמ"א (סי' תעב סע' ג) פסק להלכה את דברי תרומת הדשן וכתב "ואין חילוק בין אטר לאחר". ובדיעבד הביא המשנ"ב מחלוקת הפמ"ג והפר"ח שלפמ"ג יצא ולפר"ח לא יצא (וסברתו שעיקר התקנה הייתה להסב דווקא בשמאל ואם שינה לא יצא).

ויש לשאול על פסק זה של התרומת הדשן והרמ"א. שהרי בגמרא (שם) למדנו "מצה צריכה הסבה". ופירש רש"י "כבני חורין שהוא זכר לגאולה". וכן מבואר בהמשך הגמרא

בדיון על הכוסות האם גם בכוס ראשונה ושנייה צריך הסבה, וסברת הגמרא לחלק בין הכוסות היא "תרי כסי בתראי בעו הסיבה ההיא שעתא דקא הויה חירות, תרי כסי קמאי לא בעו הסיבה דאכתי עבדים היינו". ופשוט שעיקר דין הסבה הוא כדי שנאכל כדרך בני חורין. וכן מבואר בדברי המשנ"ב (ס"ק ט) שביאר בטעם הדבר מפני מה פרקדן לא מקרי הסבה (למ"ד שאין בזה חשש סכנה) דפרקדן לא מקרי דרך חרות.

וא"כ יש לתמוה על מה שהצריכו לאטר יד להסב. שהרי אין זו דרך חירות בשבילו, אדרבא צער הוא לו ואם לא יכול להסב על ימינו מחשש סכנה, למה יסב בכלל, יאכל ללא הסיבה.

ויש לכאורה כמה טעמים לפטור אטר מהסבה.

א. בשבולי הלקט (סי' ריח) כתב לבאר באופן אחר מכל הראשונים מהו חשש הסכנה, וז"ל, "והטעם לפי שדרך ההסיבה להסיב על גבי המטות המוצעות על גבי קרקע אצל השלחן ומטין ושוכבין על צדו ולפיכך הסיבת שמאל הוא עיקר ההסיבה שידו הימנית הקרובה לפה הוא למעלה ואפשר לו להוליכה לו על השלחן ולהביאה בפיו בלא סכנה אבל אם היה מסיב בצד ימין כיון שידו הימנית מלמטה שהוא שוכב ומסיב עליה אי אפשר לו להביאה לפיו ולהוליכה על השלחן אלא אם כן זוקף את עצמו ועוקם את הראש ושמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה". וממילא לפ"ז בהסיבת אטר על שמאל יש גם כן חשש סכנה, ולמה לא חשו לה הפוסקים? ואמנם בביה"ל (ד"ה ואין) כתב ששום פוסק לא פירש כדברי השבלי הלקט. אולם למה לא נחוש לו? והרי מה שאנו חוששים לרשב"ם הוא לפי שחמירא סכנתא מאיסורא כמבואר בתרומת הדשן, וא"כ גם לאטר נחוש לסכנה כשיטת השבולי הלקט.

ב. מצאנו גם ברדב"ז (ח"ג סי' תקפד) שכתב וז"ל, "ואני ק"ל על האי טעמא דהא קיי"ל שלוחי מצוה אינם ניזוקין... ובשלמא לשטת רש"י ז"ל מסב פרקדן ואוכל שכיח היזיקא וחיישינן אבל המסב על ימין לא שכיח היזיקא כלל ולא חיישינן. ועוד ראיתי כי הסימנים שוכבין זה על זה ולא ידעתי אם סימני אדם נשתנה ומ"מ אפילו שנודה לסברתו של רשב"ם ז"ל שהושט לימין מ"מ שכיח היזיקא וכמה בני אדם ראינו מסובין על ימין ולא הוזקו. ועוד הרי תקנו הסיבה זכר לחירות ואם הוא מסב על ימינו ואוכל בשמאלו מצטער הוא ואין זה דרך חירות ולפיכך אף על פי שאיני כדאי להכריע רואה אני את דברי רש"י ז"ל... שיהא מסב ואוכל במנוחה כדרך שהוא מניח תפלין". הרי שהרדב"ז סובר שבהסבת ימין אין כלל חשש סכנה, ועוד שבהסבת ימין לאטר לא הוי דרך חירות.

ג. מהר"ל מפראג בגבורות ה' (פרק מח ד"ה ואפילו עני) הביא את מחלוקת רש"י והרשב"ם וכתב "אמנם קשיא לי דלפי' רשב"ם אטר יד ימינו מיסב כשאר אדם ואיך אפשר לו לאכול בשמאלו וכי דרך חירות הוא זה? ואי לאו פירש"י והרשב"ם הייתי מפרש הסבת ימין לא שמה הסבה משום שאין זה דרך חירות שאין אדם יכול לאכול בשמאלו ולא עוד וכו', וכך פירושו מתוך שאינו יכול לבלוע שפיר כי האכילה בכח צד ימין היא וכשהוא מיסב על ימינו לא יכול לבלוע כראוי ומתוך דוחק הבליעה יש לחוש שמא יקדים קנה לוושט כך נראה פשוט וברור, והשתא בודאי לעולם צריך אטר יד ימינו להסיב על שמאלו שהוא ימין כל אדם". מפורש שסובר שאטר צריך להסב על יד ימין.

ד. בעיקר דין הסבה בזמן הזה כתבו הראבי"ה (סי' תקכה) והראב"ן (פסחים קסד ע"ד) שבזמן הזה שאין רגילות להסב, ישב כדרכו. ולמרות שרוב הראשונים חולקים עליהם בזה, ולא חלקו בין זמנם לזמנינו- ואף השו"ע פסק להלכה בכמה מקומות (סי' תעב סע' ג-ז, סי' תעג סע' ב, סי' תעה סע' א) שצריך הסבה גם בזמן הזה מעיקר הדין ואם לא היסב חוזר ומיסב. אולם הרמ"א (סי' תעב סע' ז) כתב לסמוך על שיטת הראבי"ה בדיעבד, ומה שכתב שאם הוא בכוס ראשונה או שנייה יחזור וישתה, היינו מפני ששם לא מחזיק כמוסיף על הכוסות כמבואר שם באחרונים. וא"כ נראה שלאטר בצירוף כל טעמים אלו אפשר להתיר אפי' לכתחילה ללא הסבה כלל. ולמה הצריכוהו הסיבה?

ועוד קשה שהרי פסק השו"ע (סי' תעב סע' ד) שאשה לא צריכה הסיבה, והטעם כתב המשנ"ב (סי' ק"ב) "דסתם אשה אין דרכה להסב בשום פעם". והרי גם סתם אטר אין דרכו להסב בשום פעם על שמאלו, ולמה נשתנה דינו מדין אשה? [ומה שחילק השו"ע בין אשה חשובה ללא חשובה לא קשה לפי שחשובה דרכה להסב משא"כ אטר אף פעם אין דרכו להסב. וראייה מהרמ"א שכתב שנשותינו כולן חשובות אלא שסמכו על הראבי"ה, והרי סברת הראבי"ה היא שא"צ להסב לפי שאין זה דרכנו האידנא].

והראש"ל"צ הגר"ע יוסף (שליט"א) זצ"ל כתב בשו"ת חזו"ע (ה"א סי' טו) על שיטת תרומת הדשן הנזכרת, שאפשר לומר שחשש הסכנה כאן הוא ס"ס, שהרי שמא אין סכנה כלל בהסיבת ימין וכדעת רש"י, ואפילו אם הלכה כרשב"ם שיש חשש סכנה, הרי זהו רק חשש כמוכח מלשון הגמרא "שמא יקדים" ולא ודאי, כלומר יש ספק סכנה, וממילא זהו ס"ס ואטר יסב על ימינו ולא על שמאלו.

ולפי שאטר יד אני והנסיון יעיד שאע"פ שבאכילת המצה אין כ"כ קושי בהסבה על יד

שמאל, אולם בשתיית הכוסות הדבר קשה ומסורבל, באתי בשאלה לכת"ר האם אפשר להקל שלא להסב כלל או להסב על צד ימין, ואם יש היתר כזה, איזה מהם עדיף, הסבת ימין או ללא הסבה כלל?

תשובת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א⁴⁸ - מצות הסבה היא להראות דרך חירות. מי שמצטער בהסיבתו אינו נוהג דרך חירות. כנראה שיש אטרים שונים - יש כאלו שנוח להם ויש כאלו שלא נוח להם. ולב יודע מרת נפשו. ומכיון שיש מתירים לאטר להפוך את הסדר, עשה כטוב בעיניך.

תשובת הרה"ג אברהם יוסף שליט"א⁴⁹ - למעשה כבר הורה זקן מרן אבי מו"ר שליט"א בחזון עובדיה פסח - דיני הסדר עמוד ט להקל ורק לכתחילה יש להסב כדרך כל אדם בשמאל. ודע שההיסבה בימינו שונה מההיסבה שהיתה נהוגה בזמן אבותינו, שהם היו שוכבים על צידם בשעת האכילה ויד שמאל לחוצה מגופו, משא"כ בימינו שיושבים על כסאות ומשעינים מעט את צד שמאל, וישיבה כזו שהיא נוחה מאד ומשחררת, לא מונעת את השימוש ביד שמאל, ובעצמי עשיתי ניסיון בימים אלה (אע"פ שאיני אטר) וניתן להשתמש גם ביד שמאל בהיסבה.

ג. מצוות הנשים בליל הסדר

במשנה קידושין (כט א) שנינו "וכל מצות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבין ונשים פטורות". אולם יש מצוות יוצאות דופן, שלמרות שהן מצוות עשה שהזמן גרמן גם נשים חייבות בהן. בליל הסדר יש כמה מצוות כאלה.

א. אכילת מצה

בגמרא פסחים (מג ב) למדנו "דאמר רבי אליעזר נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה שנאמר לא תאכל עליו חמץ וגו' כל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה והני נשי נמי הואיל וישנן בכל תאכל חמץ ישנן בקום אכול מצה".

ומבואר שנשים חייבות באכילת מצה בליל הסדר מדאורייתא. אע"פ שזוהי מצוות עשה שהזמן גרמא שבד"כ נשים פטורות, כאן שיש היקש ללאו, חייבות מדאורייתא.

48 מתוך מכתב מתאריך טז אדר תשע"ג

49 מתוך מכתב מתאריך כח אדר תשע"ג

אמנם בירושלמי (פסחים פ"ח ה"א) יש בזה מחלוקת. "מצתן מה היא? ר' לעזר אמר חובה רבי זעירא אמר רשות. רבי הילא אמר דברי הכל". כלומר, לרבי לעזר חובת מצה תלויה בחובת קרבן פסח, למ"ד שאשה חייבת בקרבן, חייבת במצה. לרבי זעירא כנ"ל, אלא שהוא סובר כמ"ד שאשה פטור מקרבן. לעומתם רבי הילא סובר שגם הפטורים מקרבן חייבים במצה וטעם הדבר בהמשך הדף, כמו הלימוד שבבלי שהבאנו לעיל.

והקשו התוס' (מגילה ד א ד"ה שאף הן) "למה לי היקשא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה תיפוק ליה מטעם שהן היו באותו הנס?" כמו שמצאנו בחיוב קריאת מגילה (מגילה שם) לנשים ובחיוב ארבע כוסות (פסחים קח ב וראה להלן בהמשך המאמר). ותירצו התוס' שני תירוצים, "וי"ל דמשום האי טעמא לא מחייבא אלא מדרבנן אי לאו מהיקשא. ורבינו יוסף איש ירושלים תירץ דסלקא דעתך למיפטרה מגזירה שוה דט"ו ט"ו דחג הסוכות".

-שני דרכים בביאור דברי התוספות

ויש לכאורה שני דרכים ללמוד את התירוץ הראשון. אפשר לומר שכוונתם היא שאילולי ההיקש היינו מחייבים נשים מדרבנן וזו נראית במבט ראשון הדרך הפשוטה יותר בדבריהם. ואפשר לומר שסברה זו (שאף הן היו באותו הנס) לא נאמרה אלא במצוות דרבנן, אך במצוות דאורייתא לא, ופירוש דבריהם "לא מחייבא אלא מדרבנן" הוא שרק במצוות דרבנן יש לסברת שאף הן היו באותו הנס כוח לחייב ולא במצוות דאורייתא (ולא כמו שנראה במבט ראשון שפירוש דבריהם הוא שהאשה לא הייתה מתחייבת באכילת מצה אלא מדרבנן ולא מדאורייתא).

ומה שמצריכנו לביאור זה על אף הקושי הקטן שיש בו מלשון התוס', הוא דבריהם במסכת פסחים (קח ב ד"ה היו) "והא דאמרינן דפטורות מסוכה אף על גב דאף הן היו באותו הנס כי בסוכות הושבתי התם בעשה דאורייתא אבל בארבעה כוסות דרבנן תיקנו גם לנשים כיון שהיו באותו הנס". ודברים אלו אין להם ביאור אלא באופן השני. כלומר, סברת 'אף הן היו באותו הנס' לא נאמרה אלא במצוות דרבנן ולא במצוות דאורייתא.

ואף על פי שידוע שבעלי התוס' רבים הם, ואין הכרח לטעון שהלכו בשיטה אחת בכל המקומות, כאן נראה שעדיף לומר שהתוס' במגילה למדו כתוס' בפסחים. שאם לא נלמד כך, קשה, סוף סוף, מפני מה לא התחייבו הנשים במצוות סוכה מדרבנן, מסברת 'אף הן היו באותו הנס'? וזה שאינן חייבות אפילו מדרבנן מוכח בסוכה (ב ב) במעשה של הליני

המלכה שאמרו "משם ראייה"⁵⁰, אשה הייתה ופטורה מן הסוכה" ופשט הדברים שאפילו מדרבנן הייתה פטורה (בהגהות ברוך טעם על הטורי אבן במגילה שם תירץ שמאחר ויש גזירת הכתוב לפטור נשים מסוכה לא רצו חכמים להטיל עליה חיוב דרבנן).

אכן מצאנו מחלוקת אחרונים בהסבר דברי התוס'. הגאון רבי עקיבא איגר (חידושי רעק"א מגילה שם ד"ה תוד"ה שאף) כתב "למ"ש תוס' דאי לאו הקישא דמצה לחמץ לא היו נשים מחויבות במצה דהך סברא דאף הן היו באותו הנס לא הוי סברא דאורייתא".

מאידך בפרי מגדים (אשל אברהם סי' תעב ס"ק טז) כתב "ועיין תוספות מגילה ד א ד"ה שאף הן, משמע במצה נמי מדרבנן ראוי לחייב נשים, והיקשא לדין תורה". כמו כן בחידושי השפת אמת למגילה (שם ד"ה שאף הן היו) הבין כדרך הראשונה, שלתוס' יש סברה לחייב מדרבנן מכח אף הן היו באותו נס, שכתב "שוב ראיתי בדמרדכי משמע כמו שכתבתי דרך דרבנן שייך האי טעמא (אף הן היו באותו הנס), אך לשון התוס' לא משמע הכי".

וכן כתב הגאון חיד"א בברכי יוסף (סי' תעג ס"ק טו).

פטור נשים מסוכה-

ולשיטה זו צריך ליישב מדוע לא נחייב נשים בסוכה מדרבנן? תירוץ אפשר ללמוד מדברי הגרי"ד סולובייצ'יק (אגרות הגרי"ד הלוי, הלכות חנוכה פ"ד הל' ט - יא) שתירץ את קושיית

50 לעיתים הגמרא משתמשת במושג 'משם ראייה' כתמיה ולעיתים בניחותא- לדוגמא, במסכת סוכה במשנה (פ"ב מ"ז) למדנו "מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. אמרו להם בית הלל לבית שמאי, לא כך היה מעשה שהלכו וקני בית שמאי וקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורנית ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית ולא אמרו לו דבר? אמרו להן בית שמאי משם ראייה, אף הם אמרו לו אם כן היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך".

רש"י (כח א ד"ה משם) פירש שהמילים 'משם ראייה' נקראות בתמיה, וכוונתם שאין להביא ראיה מאותו מעשה של רבי יוחנן בן החורנית.

אך התוס' יו"ט כתב שאפשר לקרוא את המילים 'משם ראייה' גם בניחותא, וכוונתם שאמרו בית שמאי לבית הלל, אדרבא! משם ראייה! מאותו מעשה יש ראיה לשיטתנו, שהרי אמרו לו שאם נהג כך לא קיים מצות סוכה מימיו. (וע"ע בספר 'מר קשישא' ערך משם ראייה).

במעשה של הל"ני המלכה, בפשטות 'משם ראייה' הוא בתמיה, שאמרו חכמים לרבי יהודה שאין להביא ראיה מהל"ני המלכה לפי שהיא אשה ופטורה מן הסוכה ולכן לא אמרו לה דבר.

אך בהגהות הרש"י כתב שאפשר לומר שגם כאן הוא בניחותא- לפי שבמסכת ראש השנה (לג א) למדנו שלדעת רבי יהודה אסור לנשים לסמוך, ופירש רש"י (ד"ה הא נשים) שהאיסור הוא משום כל תוס'י. ושם בגמ' מתבאר שכן הוא בכל מצוות עשה שהזמן גרמא, וממילא יש לקרוא את הגמ' באופן זה: אמרו לו משם ראייה! אשה הייתה ופטורה מן הסוכה, ולכן עשתה סוכה שהיא פסולה, על מנת שלא תעבור על איסור כל תוס'י לשיטתך, ולכן לא אמרו לה דבר- כי לא עברה על כל תוס'י.

וע"ע בהגהות מהר"ץ חיות.

התוס' באופן אחר. לשיטתו סברת 'אף הן היו באותו הנס' נאמרת רק במקום בו הנס מודגש בקיום המצווה, בלשונו "דהנס הוא דין וחלות בפני עצמו בעצם קיום המצווה". לדוגמא, במצוות נר חנוכה, פרסום הנס אינו רק טעם החיוב, אלא עצם ההדלקה היא פרסום הנס. בלשון הגרי"ד "והרי הך שאף הן היו באותו הנס מצינו רק גבי נר חנוכה ומקרא מגילה וארבע כוסות, והוא משום: דבכל הני מצות דין נס אינו רק טעם המצוה אלא דנאמר בעצם קיום ומעשה המצוה, וכדחזינן דאיכא ברכה מיוחדת עליה, אבל קידוש ומצה, נהי דאיכא בהם זכרון הנס, אבל דין קיום וחלות בפני עצמם בעצם מעשה המצוה הרי ליכא, ואם כן לכאורה כל הך טעמא של אף הן היו באותו הנס לא שייך".

אלא שלפי זה נחייב נשים באמירת ההגדה בליל הסדר לפחות מדרבנן (וכן כתב בברכי יוסף הנ"ל), שכן אמירת ההגדה היא פרסום הנס, לא פחות משתיית ארבע כוסות. ולפי דברי התוס' פסחים הנ"ל לא נחייבן בסיפור יציאת מצרים אפילו מדרבנן (ובסברה זו זכיתי לכיין לספר כפי אהרן, המובא בשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' טו אות ט) וראה להלן.

עוד תירוץ לשאלה מדוע לא נחייב נשים במצוות סוכה לסברה זו. כתב החיד"א (שם) "מכאן יש ראייה למ"ש הט"ז באו"ח סי' תקפ"ח (ס"ק ה) וביו"ד סי' קיז (ס"ק א) דכל דבר שמבואר בכתוב בפירוש אין כח ביד חכמים לעשות הפך, דהרי כפי דברי התוס' הללו דגם אי לאו הקשא דכל שישנו, היו חייבות הנשים במצה מטעם שאף הן, א"כ ליחייבו בסוכה מדרבנן אף שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, למ"ד דסוכה משום ענני כבוד, ולדעת התוס' דפירוש שאף הן היו באותו הנס, היינו שהיו בכלל הנס והן טפלות, וגם הנשים היו תוך ענני כבוד. אלא דאיכא למימר דשאני סוכה דאיכא הלכתא למפטרניהו, כמ"ש בסוכה דף כח ואסמכוה אקרא האזרח להוציא הנשים, וכיון דבפרט זה עצמו אתא הלכתא למפטר נשים, לא מחייבו מרבנן, דכל דרחמנא אמר בפרטות, לא מתקני רבנן מידי. וזו קצת ראייה לדברי הט"ז לכאורה, אף דהרב קאי בגזרות דרבנן".

-האם צריך בעלות במצת מצווה?

לבריר ששסקנו בו עד כאן יש נפקא מינא להלכה, אך לא לעניין אכילת מצה בליל הסדר, בו אנו אוחזים.

שהרי כבר ראינו לעיל שנשים חייבות באכילת מצה מדאורייתא וכפי שפסק הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ו ה"י) "הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים".

ואף על פי שכך הלכה פסוקה, ניתן לפלפל עוד קצת בסוגיה ומתוך חיוב הנשים ללמוד גדר חדש באכילת מצה.

בגמרא פסחים (לח א) הובאה מחלוקת רבי מאיר וחכמים אם יוצאים יד"ח מצה באכילת מצות של מעשר שני. והגמרא מבררת שיסוד דברי רבי מאיר הוא גזירה שווה מחלה למצה, בחלה כתוב "והיה באכלכם מלחם הארץ" ובמצה כתוב "לחם עוני", כמו שבחלה חייב רק הבעלים, כך במצה אי אפשר לצאת אם אין בעלות, ומעשר שני לשיטת רבי מאיר (קידושין נד ב) נחשב ממון גבוה ופטור מחלה וממילא לא יוצאים בו ידי חובה בפסח. לכאורה פשט הגמרא היא שחכמים לא חולקים על רבי מאיר שבמצה צריך דין ממון ובעלות. מחלוקתם היא בשאלה האם מעשר שני הוא ממון גבוה או ממון של הבעלים.

והנה פסק הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ו ה"ז) "אין אדם יוצא ידי חובתו באכילת מצה שהיא אסורה לו כגון שאכלה טבל או מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו או שגזלה, זה הכלל כל שמברכין עליו ברכת המזון יוצא בה ידי חובתו וכל שאין מברכין עליו ברכת המזון אין יוצא בה ידי חובתו". ופירוש דבריו שבכל אלו הדברים לא יוצאים מדין מצוה הבאה בעבירה שלא יוצאים בה ידי חובה.

ולכאורה קשה, למה הרמב"ם צריך את הטעם של מצוה הבאה בעבירה למצה גזולה, הרי המצה לא של הגזולן ואין לו בה דין ממון?

את השאלה הזו שאל היד המלך (הגאון רבי אלעזר סג"ל לנדא, נכד הנובי"י, על הרמב"ם שם) ותירץ באריכות רבה (תוך הרחבה וביאור גדול בגדרי מצוה הבאה בעבירה) שחיוב בעלות במצה אינו אלא במצת מעשר שני וטבל לשיטת רבי מאיר, אך בכל אופן אחר אין חיוב שיהיה במצה דין ממון ובעלות ויוצא ידי חובה גם במצה שאינה שלו.

אחת מראיותיו היא הסוגיה בה אנו אוחזים, חיוב נשים במצה. וכך ביאר, אם במצה גזולה לא יוצאים כי אין בה דין ממון, גם במצה שאולה לא יוצאים כי אין בה דין ממון. ואף על פי שבמציאות אין דבר כזה מצה שאולה לאכילה, כי שאלה חוזרת לשואל כמו שהיא ואם המצה נאכלת זה לא שאלה, כי אי אפשר להחזירה, על כל פנים מצאנו אופן של אכילה ללא דין ממון באשה שיש לה בעל.

שאשה חייבת במצה "והלא כל מה שקנתה האשה קנה בעלה וכל אשר לה שייך הגוף לבעלה. ואף אם נתן לה בעלה המצה לאכלה, מ"מ אין עדיין להאשה ע"י נתינה זו דין

ממון במצה, דהא אם נתנה האשה המצה זו לאחר במתנה או הקדישה מדעת עצמה שלא מדעת בעלה אין מתנתה והקדשה שוים מאומה, ואם המקבל מתנה כזו מאשה שיש לה בעל קידש בה אשה אין האשה מקודשת, ומשום דלא נתן הבעל המצה רק אדעתא לאכלה אבל לא ליתנה או למכרה לאחר, ואין לך אין לה דין ממון גדול מזה דאין בידה למכור אם לא מדעת בעלה, ואם מכרה או נתנה מדעת בעלה הרי שליחותא דבעל קעבדה ואין זה דין ממון שלה... וא"כ האם נאמר דכל אשה שיש לה בעל אינה יכולה לצאת ידי חובת מצה, אם לא בדרך רחוק וזר דהיינו שיתן לה הבעל הכזית מצה בתורת מתנה גמורה דאז רשותו מסתלק, אבל בנתן לאשתו בליל ערבי פסחים מצה על שולחנו סתם אף שרשות בידה לאכול, מ"מ כיון דאינה יכולה למכור וליתנה במתנה לאחרים ואין לה בזה דין ממון לא תהיה האשה יוצאת בו ידי חובת מצה, וזה הוא דבר שאי אפשר לאומרו כלל".

וזוהי ראייה שבסתם מצה אין דין ממון וחיוב בעלות.

ב. מרור

נאמר בתורה (שמות יב ח) "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מַרְרִים יֹאכְלוּהוּ" ושוב (במדבר ט יא) "בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֲרִבִים יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מִצּוֹת וּמַרְרִים יֹאכְלוּהוּ".

למדנו שאכילת מרור בזמן שיש קרבן פסח מדאורייתא. בזמן הזה שלצערנו בעו"ה אין קרבן, אכילת מרור רק מדרבנן (פסחים ככ א).

-נשים במרור, בזמן שיש קרבן

יש לדון בחיוב הנשים בזמן שינהג מרור מדאורייתא במהרה בימינו אכי"ר.

ברש"י (פסחים צא ב ד"ה לית ליה) ברור שמצה ומרור יחדיו, ואם חייבות לאכול קרבן פסח עם מצה, הוא הדין שחייבו מרור. כלשונו, "והא ליכא למימר דליהדר אמרור לחודיה, דסתמא מצה ומרור בהדי הדדי כתיב, על מצות ומרורים, וכשם שנשים באכילת מצה חובה הכי נמי במרור".

וכך משמע בירושלמי (פסחים שם, קידושין פ"א ה"ז) ששאלו "מצתן (כלומר חיוב נשים במצה) מהו? אמר ליה חובה רבי זעירה אמר מחלוקת. ר' הילא אמר דברי הכל מתניתא

מסייעא לדין ומתני' מסייעא לדין. מתני' מסייעא לר' זעירא חזרת מצה ופסח לילה הראשון חובה ושאר כל הימים רשות מתניתא מסייעא לר' הילא נאמר [דברים טז ג] לא תאכל עליו חמץ ונאמר שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני את שהוא בכל תאכל חמץ הרי הוא בקום אכול מצה ונשים הרי הן בכל תאכל חמץ הרי הן בקום אכול מצה והא תנינן כל מצות עשה שהזמן גרמא האנשים חייבים והנשים פטורות אמר ר' מנא חומר הוא מצות עשה שהיא באה מכח בלא תעשה".

ופירש בפני משה (ד"ה מתני' מסייעא) "מתני' מסייעא לר' זעירא. דקתני חזרת מצה ופסח לילה הראשון חובה אלמא למ"ד פסח חובה מצה נמי חובה דהא דמצה בלילה הראשון חובה נפקא ליה מדכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו הכתוב קבעו עליו חובה ומאן דמיחייב בפסח מתחייב נמי במצה ולמ"ד פסחן רשות מצתן נמי רשות".

עולה מהנ"ל שאם נשים חייבות בקרבן פסח, חייבות גם במצה ומרור. ולכשנזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים תתעורר השאלה למעשה.

נשים במרור בזמן הזה

בזמן הזה, לפי האמור לעיל, היה מקום לפוטרו ממרור. שחיוב המרור תלוי בחיוב הקרבן ואם אין חיוב קרבן אין חיוב מרור. מאידך אולי שייך לחייבן מדין שאף הן היו באותו הנס או מסברות אחרות, ונבאר.

בגמרא פסחים (קח א) למדנו "ואמר רבי יהושע בן לוי נשים חייבות בארבעה כוסות הללו שאף הן היו באותו הנס... תנו רבנן הכל חייבין בארבעה כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות".

וכתב הטור (או"ח סי' תעב) "ואחד אנשים ואחד נשים חייבים בהם ובכל מצות הנוהגות באותה לילה כגון מצה ומרור". ופירש הב"י שדברי הטור מיוסדים על הגמרא הנ"ל, לדבריו יסוד חיוב נשים במרור הוא מסברת 'שאף הן היו באותו נס'.

ולכאורה יש להקשות. שבגדר 'אף הן היו באותו הנס' נחלקו הראשונים. רש"י והרשב"ם (שם) פירשו "שאף הן היו באותו הנס. דאמר במס' סוטה (יא ב) בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו וכן גבי מקרא מגילה אמר הכי משום דעל ידי אסתר הוה וכן גבי חנוכה במס' שבת (כג א) לשון מורינו הלוי". ובתוספות (ד"ה היו) הקשו "וקשה דאף משמע שאינן עיקר ועוד דבירושלמי גריס שאף הן היו באותו ספק משמע באותה סכנה

דלהשמיד להרוג ולאבד". ובמרדכי (פסחים לז ב) פירש שאף להן נעשה נס.

ומרור בזמן הזה דרבנן (פסחים קכ א) וטעם אכילתו על מנת שנזכור את השעבוד במצרים, ולפי זה יש נפקא מינא במחלוקת הראשונים. אם נאמר כתוס', שאף הן היו באותה סכנה מובן למה יהיו חייבות במרור מדרבנן מטעם זה. אך אם נאמר כרש"י ורשב"ם שהיו באותו הנס, שבזכותן נגאלו ישראל, לכאורה לא שייך לחייבם במרור מאותו טעם, שבמרור אין זכר לנס. ואם כן, מדוע כתב הב"י שמטעם 'שאף הן היו באותו הנס' חייבות במרור?

אפשר ליישב שמתוך הכרת המרירות וזיכרון הצרות יש פרסום גדול יותר לנס. שלפי גודל השיעבוד וחוזקו - גודל הנס ותפארתו, ושייך לחייב נשים במרור מטעם שהיו באותו נס, שגם להן יהיה זיכרון לגודל הנס על ידי זיכרון השעבוד.

והנה בשו"ע (סי' תעב סע' יד) שינה המחבר מלשון הטור וכתב "גם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצות הנוהגות באותו לילה", ובוזה השמיט את סוף דברי הטור "כגון מצה ומרור" וצריך לבאר.

לכאורה ניתן לומר שכונת המחבר הייתה להרחיק מטעות, שלא יבואו לומר שנשים פטורות ממצות ההגדה וסיפור יציאת מצרים. שלקמן נראה שיש פוסקים שסוברים שנשים אינן חייבות בסיפור יציאת מצרים, לפי שאין לחייבן מסברת 'אף הן היו באותו הנס' אלא במצוות דרבנן (כדברי התוס' לעיל). ומדאורייתא פטורות לפי שמצווה זו היא מצוות עשה שהזמן גרמא.

אילו היה המחבר כותב "כגון מצה ומרור" היה מקום לטעות, שבאלו חייבות - מצה מדאורייתא ומרור וארבע כוסות מדרבנן, אך משאר מצוות הלילה פטורות. שינה המחבר וסתם "כל מצוות הלילה" ואין מקום לטעות בדבריו.

אולי אפשר להסביר באופן נוסף. בביאור הגר"א (סי' תעב ס"ק כט) כתב שהטעם שחייבות בכל המצוות הוא מאותו טעם שחייבות בכוסות. ולכאורה קשה שהרי מה שחייבות במצה הוא מהיקש, כל שישנו בכל תאכל חמץ כמבואר בגמרא. אלא שהגר"א בא לבאר מדוע המחבר השמיט את לשון הטור "כגון מצה ומרור", לפי שבבית יוסף כתב שיסוד החיוב הוא מכח שאף הן היו באותו הנס, וטעם זה לא שייך במצה. לכן שינה המחבר מלשון הטור וסתם 'שאר מצוות', כאשר כוונתו למצוות דרבנן בהן חייבות הנשים מטעם

שאף הן היו באותו הנס.

בשו"ת בית דוד (הג"ר יוסף דוד מסלוניקי, או"ח סי' רנו) ביאר מפני מה נשים חייבות במרור בליל הסדר, אחרי שלפי דברי התוס' אין לחייבן מסברת שאף הן היו באותו הנס, אלא במצוות דרבנן. ותורף דבריו הוא שהחויב במרור הוא דאורייתא בזמן שיש קרבן, בזמנינו שמרור מדרבנן, חויבו הנשים מכח 'כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון' ולא מסברת שאף הן היו באותו הנס.

כדברים האלה כתב בערוך השלחן (סי' תעב סע' טו) "כיון שחייבות במצה חייבות גם בפסח ומרור שהרי איתקשו זה לזה כדכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו. ואף על גב דמרור בזמן הזה דרבנן מכל מקום כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון וממילא שגם חייבות בכל מצות הלילה שכולן עניין אחד הן. ועוד שהרי בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים ולכן פשיטא שהחויב עליהן בכל מצות הלילה שהוא רק משום גאולת מצרים". ובחיי אדם (כלל ק סע' יב) כתב בעניין זה "ולכן צריך להזהיר בני ביתו שלא יזלזלו בכל זה, ובפרט באכילת מרור שמזולזלין בו מאוד".

ג. הסיבה

שנינו במשנה (פסחים פ"י מ"א) "ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי".

ופירש רש"י (צט ב ד"ה ואפילו) "ואפילו עני שבישראל לא יאכל, בלילי פסחים, עד שיסב כדרך בני חורין, זכר לחירות, במטה ועל השלחן". וברמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"ז) פסק "לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות". ולא חילק בין זמנם לזמננו שאין הסבה נהוגה בכל יום.

אבל הראבי"ה (סי' תקכה) כתב "ובזמן הזה שאין רגילות בארצינו להסב, שאין רגילות בני חורין להסב, ישב כדרכו". וכ"כ הראב"ן (פסחים קסד ע"ד) "והם היו נוהגין לישב על המיטות ולהסב בהסיבת שמאל אבל אנו שאין אנו רגילין בכך יוצאין אנו כדרך הסיבתינו ואין לנטות ימין ושמאל". ולשיטתם אין להסב היום.

ובהג"ה מיימוניות (חמץ ומצה פ"ז ס"ק ב) הביא דברי הראבי"ה וכתב עליו, "אמנם יחידאה

היא" וברא"ש (פסחים פ"י סי' כ) ובטור (או"ח סי' תעג) כתבו שאם שתה כוס ראשונה בלא הסיבה, צריך לחזור ולשתות ולהסב. ומוכח שהם סוברים שגם בזמן הזה יש להסב.

ובדרכ"מ (סי' תעב ס"ק א) הביא את דברי מהר"י ברונא שמצווה להסב בכל הסעודה. ומשמע אף בזמן הזה. ועוד הביא מהמרדכי שגם עני צריך להסב ולא כתב המרדכי שם את החילוק שהביא לעיל בשם ראב"ן.

אם כן מצאנו חמשה ראשונים (רמב"ם, רא"ש, טור, מהר"י ברונא, מרדכי). שסוברים שגם בזמן הזה יש להסב.

וכן משמע מדברי השו"ע (סי' תעב סע' ב-ז, סי' תעג סע' ב, סי' תעה סע' א) שגם היום בעינין הסיבה מעיקר הדין, ואם לא הסב חוזר ומסב.

מה הדין בנשים? גם הן חייבות להסב?

בגמרא פסחים (קח א) שנינו, "אשה אצל בעלה לא בעיא הסיבה ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה". ונחלקו הראשונים בביאור פטור האשה מהסיבה.

בשאלתות (צו שאילתא עז) כתב "אשה אינה צריכה הסיבה, מאי טעמא לאו דירכא דנשי למזגא" והרשב"ם (ד"ה אשה) כתב, "אשה אינה צריכה הסיבה. מפני אימת בעלה וכפופה לו" ובהמשך הביא את דברי השאלתות. ומשמע שהם שני פירושים נפרדים.

לשאלתות אינה צריכה להסב מפני שאין זה דרכה להסב ולא הוא דרך חירות בכך. לעומת זאת לרשב"ם הטעם הוא מפני אימת בעלה. ונפ"מ לרווקה, גרושה או אלמנה, שאין שייך בה אימת בעלה ולפי טעם הרשב"ם תתחייב בהסבה ולטעם השאלתות פטורה גם באופן זה.

וכך כתב הרא"ש (פסחים פ"י סי' כ), "אשה לא בעי הסיבה פירש רשב"ם מפני אימת בעלה שכפופה לו ולפי זה אלמנה וגרושה בעו הסיבה ובשאלתות דרב אחאי כתב דלאו דרכם דנשי למיזגי ולפי זה אפילו אלמנה וגרושה נמי אבל אשה חשובה אורחא למיזגי". גם בטור כתב דברים אלו אלא שכתב בה"ג במקום שאלתות ובב"י תמה והעלה דאפשר שגם בה"ג כתב כשאלתות ולכן כתב הטור בשמו ולא חש להזכיר דעת השאלתות.

הב"ח (ד"ה אשה) מעיר שתי הערות חשובות. א. לשיטת הרשב"ם קשה למה אשה חשובה צריכה הסבה, שאם הטעם הוא מפני שאימת בעלה עליה, הרי גם אשה חשובה צריך

שתהיה אימת בעלה עליה. ב. לשיטת השאלתות קשה מה שייכות המילים אשה אצל בעלה שבגמרא, והרי אם הטעם הוא משום דרך הנשים מה הבדל בין אצל בעלה ללא. והעלה הב"ח שהעיקר כדברי השאלתות וכתב שמה שכתוב בגמרא "אצל בעלה", הוא טעות סופר והכניסוהו תלמידים טועים.

הנצי"ב כתב ביאור אחר בדברי השאלתות (העמק שאלה, שם אות ה), "נראה דפשיטא דמשום מרות כל לחוד אי אפשר לפטור ממצות הסיבה", הרי השאלתות עצמו באר שטעם הפטור בתלמיד הוא שכבוד התורה עדיף על הסיבה, ולא הסתפק בטעם שהתלמיד כפוף לפני הרב וירא ממנו. ממילא מוכרחים לומר שעיקר הפטור בנשים הוא שלא היה דרכן להסב. הטעם שלא היה דרכן להסב הוא שהיו רגילות להיות עם הבעל ומשום כבודו ומוראו לא הסיבו וגם כשהיו לבדן לא הסיבו כי לא הורגלו בכך. ומה שכתוב בירושלמי 'אשה אצל בעלה', הכוונה היא למצב הרגיל ולא לטעם הפטור. ומבואר לפי זה החילוק באשה חשובה, שדרכה להסב כשהיא לבדה, וממילא צריכה להסב בפסח אפילו כשהיא עם בעלה, שהטעם של כבוד בעלה ומוראו לא מספיק לפטור.

למעשה - בשו"ע (סי' תעב סע' ד) פסק שאשה אינה צריכה הסבה וחשובה צריכה הסבה, ורמ"א הוסיף שנשים שלנו חשובות הם אך לא נהגו להסב לפי שסמכו על שיטת הראב"ה שכתב שבזה"ז א"צ להסב.

ובביאור הגר"א (ס"ק ז) הביא בגדר אשה חשובה מרבנו מנוח (הביאו כס"מ חו"מ ז ח) שאשה חשובה היא "שאינה צריכה להתעסק בצרכי הבית בתיקון המאכל".

ובמשנ"ב (ס"ק יב) ביאר שאשה אינה צריכה הסבה לפי "דסתם אשה אין דרכה להסב בשום פעם".

הגר"ע יוסף זצ"ל בחזון עובדיה (פסח ח"ב עמ' ו) כתב "מנהג הספרדים ועדות המזרח שהנשים מסיבות, מפני שאין דרך להקפיד, ואין לשנות. ומכל מקום בדיעבד אם לא היסבו הנשים יצאו ידי חובה, ואין צריכות לחזור ולשתות".

ד. ארבע כוסות

במשנה פסחים (פ"י מ"א) שנינו, "ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן

התמחוי". ופירשו שם רש"י ורשב"ם שארבעת הכוסות הם כנגד ד' לשונות של גאולה הנאמרים בפרשת וארא: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי.

מקור הדברים הוא בבראשית רבה (פרשת וישב פח) ושם ישנם עוד טעמים למה תקנו ד' כוסות (ראה להלן).

ובגמרא (פסחים קה א) מפורש שנשים חייבות בארבע כוסות - "ואמר רבי יהושע בן לוי נשים חייבות בארבעה כוסות הללו שאף הן היו באותו הנס". וכבר הזכרתי בראש המאמר את מחלוקת הראשונים בהסבר המושג שאף הן היו באותו הנס.

- האם יש נשים שחייבות רק בשלש כוסות?

אמנם, על אף שחייבם נראה פשוט, גם כאן מצאו האחרונים מקום להתגדר ולהראות כוחם וחילם בפלפול ובסברה.

רש"י במשנה פירש בטעם ארבע כוסות, שהם כנגד ארבע לשונות של גאולה כמבואר לעיל. אולם בגמרא (שם) פירש רש"י שתקנו ארבע כוסות "שלשה כנגד שלשה כוסות שנאמרו בפסוק זה וכוס פרעה בידי וגומר ורביעי ברכת המזון". ומדוע שינה מפירושו במשנה? ולמרות ששני הטעמים הללו נמצאו בירושלמי ובמדרש עדיין קשה למה לו להביא את שניהם ולא הסתפק באחד מהם? ואם סובר שצריך את שניהם למה לא כתבם כאחד במשנה?

בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' טו אות ו) הביא מכתב מהגר"ח ברלין שמכוח שאלה זו ברש"י חידש דין בחיוב נשים בארבע כוסות.

וז"ל הגר"ח ברלין "אף אני אענה חלקי לבאר דברי רש"י על פי המבואר במדרש רבה פרשה ו' והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי ד' גאולות יש כאן כנגד ד' גזרות שגזר עליהם פרעה וכנגדן תיקנו חכמים ארבעה כוסות בליל פסח עכ"ל.

והנה מה הן ארבע גזרות בפרטן אין מבואר כאן במדרש אבל מבואר במדרש בשלח פרשה כ"ו לא שלותי מגזרה ראשונה וימררו את חייהם ולא שקטתי מגזרה הב' אם בן הוא והמתין אותו ולא נחתי מגזרה ג' כל הבן הילוד וכו', הרי שלש גזרות וגזרה רביעית מבוארת גם כן במדרש שמות לעיל פ"ה על גזרת התבן שזו היתה גזרה רביעית וכנגד ארבע גזרות הללו אמר הקדוש ב"ה ארבעה לשונות של גאולה וכנגדן תיקנו ארבע כוסות.

ומעתה יש לחקור דהרי שתי גזרות מהם השנית והשלישית לא גזר פרעה אלא על הזכרים אבל על הנקבות לא גזר אלא ב' גזרות הראשונה והרביעית ולמה התחייבו נשים בארבע כוסות, לא היה להן להתחייב אלא בשתי כוסות. לא מבעיא לפירוש המפרשים שאף הן היו באותו השיעבוד ודאי קשה שהרי לא היו אלא בשתי הגזרות ולא בארבע, אלא אפילו לפירוש המפרשים שאף הן היו באותו הנס היינו שבזכותן נגאלו ג"כ קשה ארבע כוסות בנשים מאי עבדיתינו? אמטו להכי כשהגיע רש"י למימרא דריב"ל נשים חייבות בארבע כוסות הללו שאף הן היו באותו הנס שביק טעמא קמא דארבע גאולות ונקיט טעמא אחרינא כנגד הכוסות של שר המשקים. אלא ששינה רש"י מלשון הירושלמי ששם איתא כנגד ד' כוסות של שר המשקים והיינו משום דמנו גם לשון הפתרון של יוסף, אבל רש"י חמך יתדותיו על ממרא דרבא בפ"ק דסוטה דף ט ע"א ובחולין דף צב ע"א דרק שלשה כוסות נאמרו במצרים ולא חשבינן רק הנאמר בחלום ולא מה שנשנה הדבר בפתרונו של יוסף, והיינו משום דאם נחשיב גם לשון כוס האמור בפרשה בקיום הפתרון ויתן הכוס על כף פרעה ויהיו חמש כוסות. אלא ודאי לא חשבינן אלא האמורים בחלום שר המשקים לבד והן שלשה כוסות ורביעי ברכת המזון וכן כתב גם בספר פתח עינים לרב חיד"א גאון.

אלא דבמשנה דריש פרקין הוכרח רש"י ז"ל למינקט טעמא דד' גאולות דהרי שנינו שלא יפחתו לו מארבע כוסות ואפילו מן התמחוי ואי משום הכוסות של שר המשקים לא היה לנו ליתן מן התמחוי רק ג' כוסות שהרי בכל השנה כולה אין חייבים ליתן מן התמחוי כוס ברכת המזון ומאי שנא האידנא? לכן פירש רש"י במשנה הטעם משום ד' גאולות ומיושבין דברי רש"י כמין חומר דשפיר איצטריכו הני תרי טעמי תריצי.

ולפי דברינו יוצא לנו דין חדש דאשה המקבלת מן התמחוי אין חייבים גבאי צדקה ליתן לה מן התמחוי רק ג' כוסות ממה נפשך דאי משום טעמא דד' גאולות הרי אינה צריכה רק ב' כוסות אלא שכדי לחוש לטעמא אחרינא דכוסות שנאמרו בשר המשקים יש לתת לה ג' כוסות שנאמרו בחלומה אבל לברכת המזון אין צריך ליתן לה כוס מן התמחוי, כן נראה לדעתי בדעת רש"י. "עכ"ל הגר"ח ברלין (השדי חמד קורא עליו 'הגאון עליון נר"ו).

והשדי חמד דחה את דבריו מכמה טעמים:

א. לשיטת הגר"ח ברלין לא מובן מהיכן למד ריב"ל חיוב ארבע כוסות לנשים. שאילו היה לומד מן המדרש לא היה מחייבן אלא בשתי כוסות, ואילו היה למד מלשון כוס אצל פרעה ואחת לברכת המזון לא היו לו לחייבן אלא שלש?

ב. הגר"ח ברלין עמד על שינוי רש"י מהמדרש, שבמדרש כתוב ד' כוסות אצל פרעה ובגמרא פירש רש"י ג' כוסות. אולם, בעל המאמר במדרש ובירושלמי הוא ריב"ל, אותו אמורא שעל דבריו כתב רש"י מה שכתב, הנאמר שריב"ל סותר עצמו מהבבלי לירושלמי? ובהמשך דבריו כותב השדי חמד שלרש"י הייתה גרסא אחרת בירושלמי.

ג. הדחייה החזקה ביותר לדברי הגר"ח ברלין היא שהטעמים שנתנו במדרש ובירושלמי לארבע כוסות אינן אלא רמז ואסמכתא, אבל התקנה עומדת גם בלי טעמים אלו. בלשון השדי חמד "כך נראה לחז"ל לתקן להודות לה' ד' פעמים בלילה הזה ולפי שאין אומרים שירה אלא על היין תקנו ארבע כוסות של יין... ואף אי לא שייכי הני רמזי איתא לתקנתא דרבנן".

ד. "ואף לטעם דכנגד ד לשונות של גאולה נראה לי דנשים חייבות בכולהו דמפני שאף הן היו באותו הנס ראו חז"ל לכללן בהדי גברי בתקנתא דידהו, ולא פלוג רבנן והשוו תקנתם שכולם חייבים בכל ארבע כוסות".

[ובדברי אגדה נראה לומר שבמדרש הנ"ל למדנו "וכוס פרעה בידי, מכאן קבעו חכמים ד' כוסות של לילי פסח". ומכאן מביא המדרש ד' טעמים לשתייית ד' כוסות:

א. "א"ר הונא בשם ר' בנייה כנגד ד' גאולות שנאמרו במצרים, והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי". וכן הוא בירושלמי פסחים (פ"י ה"א) ושם אמר רבי יוחנן בשם רבי בנייה.

ב. "רבי שמואל בר נחמן אמר כנגד ארבע כוסות שנאמרו כאן, וכוס פרעה בידי וגו', ונתת כוס פרעה וגו'. וכן הוא בירושלמי (שם) בשם ריב"ל.

ג. "רבי לוי אמר כנגד ד' מלכיות". וכן הוא בירושלמי (שם)

ד. "רבי יהושע בן לוי אמר כנגד ד' כוסות של תרעלה שהקב"ה משקה את עובדי כוכבים, הה"ד כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה, כוס זהב בבל ביד ה' וגו', ימטר על רשעים וגו', וכנגדן הקדוש ברוך הוא משקה את ישראל ד' כוסות של ישועה לעתיד לבא, שנאמר ה' מנת חלקי וגו', כוס ישועות אשא, תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, כוס ישועות כוס ישועה אין כתיב כאן אלא כוס ישועות אחד לימות המשיח ואחד לימות גוג". וכן הוא בירושלמי (שם) בשם רבנן אלא שלא דרשו את הפסוק תערוך לפני שלחן, ומנו את כוס ישועות כשתי כוסות.

ונראה שאפשר לאחד את ארבעת הטעמים להסבר אחד. לפי שבהגדה אנו מודים לשעבר, "עבדים היינו לפרעה במצרים וכו'". מודים על ההווה "בכל דור ודור קמים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם". ומתפללים על העתיד לבוא "לשנה הבאה בירושלים הבנויה".

והרמז בארבע כוסות הוא כנגד זה. כנגד ההודאה על העבר, היא התקנה כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמרו ביציאת מצרים. כנגד ההודאה על ההווה, היא התקנה כנגד ד' מלכויות. כנגד התפילה על העתיד היא התקנה כנגד ד' כוסות של ישועה לעתיד לבוא.

ואחד מסגולותיו של חג פסח הוא לחזק אותנו באמונה. חלק גדול ומרכזי באמונה הוא האמונה בהשגחה פרטית. וכנגד זה זוהי התקנה כנגד ארבע כוסות שנאמרו אצל יוסף. שהרי כל סיפור מכירת יוסף וירידתו למצרים היה הכל בהשגחה פרטית. וכמו שאמר יוסף לאחים, "ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים". וכן במעשה יוסף עם שר המשקים ושר האופים, נענש יוסף על שאמר לשר המשקים, "אם זכרתני", לפי שהיה לו להאמין בה' שהוא המתיר אסורים, בהשגחה פרטית.

ועוד נראה שהדבר מתיישב היטב עם סדר הכוסות, שכוס ראשונה היא בקידוש, ואומרים בו זכר ליציאת מצרים, שזה על העבר. וכוס אחרונה היא בהלל הגדול, שיאמר גם לעתיד לבוא בבוא משיח צדקנו במהרה בימינו. כוס שניה היא אחר אמירת מה נשתנה קודם ההגדה, שעניינה סיפור יציאת מצרים שזוהי השגחה ה' יתברך עלינו. וכוס שלישית בברכת המזון כנגד ההודאה על ההווה].

- ארבע כוסות על מיץ ענבים

אולם בסוג היין הטוב לארבע כוסות, ייתכן שיהיה הבדל בין איש לאישה.

תחילה נבאר מהו היין הטוב ביותר לארבע כוסות. בירושלמי (שקלים פ"ג ה"ב) למדנו "אמר רבי ירמיה מצוה לצאת ביין אדום שנאמר (משלי כג לא) אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו וגומר". משמע שיין לבן פחות טוב מיין אדום.

ובב"י (סי' תעב) הביא מהרמב"ן בב"ב (צז ב ד"ה חמר) שכתב, "ושם מצאתי בירושלמי א"ר ירמיה מצוה לצאת ביין אדום מאי טעמא אל תרא יין כי יתאדם, ומשמע דאפילו בדיעבד לא יצא, דעד שיהיה בהן מראה יין דיעבד הוא, ומצוה לצאת דיעבד נמי הוא, דגמ' דילן לאו לכתחלה בלחוד היא דהא מנא תיתי, אי בעי קרא כעין דכתיב לענין קדוש אפילו

דיעבד נמי, ואי לא לכתחלה נמי כשר דהא ראוי וחשוב הוא ועולה על שלחן מלכים, ולית לן בגמרא דילן לא יביא ואם הביא כשר לענין קדוש". משמע שאפילו בדיעבד יין לבן פסול לקידוש וה"ה לארבע כוסות.

אמנם הוסיף הבי"ש שבהלכות קידוש בסי' ערב הביא שדעת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש לא כרמב"ן ושכדיעבד יוצא ידי חובה גם ביין לבן בין בקידוש ובין בד' כוסות. וכן היא דעת הרוקח (סי' רפג).

ובטור (סי' תעב) כתב "ויראה שאם הלבן משובח מן האדום, שהוא קודם". וכך פסק רמ"א (סי' תעב סע' יא).

ובט"ז (ס"ק ט) הביא שהטור כתב דווקא כאן שצריך יין אדום ובהלכות קידוש לא הזכיר זאת, לפי שיש עוד טעם ליין אדום דווקא, זכר לדם בני ישראל שהרגו המצרים, שהיה פרעה שוחט בני ישראל כמובא במדרש (שמות רבה פרשה א, מא). וכ"כ המג"א (ס"ק יג) והמשנ"ב (ס"ק לח).

והוסיף הט"ז שבזמנם שהיו עלילות דם לא לקחו יין אדום כדי שלא יעלילו עליהם שדם הוא. וכ"כ בח"י (ס"ק כב). עולה מכל הנ"ל שהיין הטוב ביותר לארבע כוסות הוא יין אדום.

יש עוד גדר בארבע כוסות. בגמרא פסחים (קח ב) אנו למדים "שתאן בבת אחת רב אמר ידי יין יצא ידי ארבעה כוסות לא יצא" ופירש רשב"ם "משום שמחת יו"ט כדתניא לקמן (קט א) ושמחת בחגך במה משמחו ביין", וכך פירשו גם התוס' (ד"ה ידי יין) "פירוש ידי שמחת יום טוב דס"ד הואיל ותיקנו ד' כוסות לא נפיק מידי שמחת יום טוב אלא אם כן יצא ידי ארבעה כוסות".

וכתב המרדכי (תוס' מערבי פסחים) "וא"ת פשיטא וכי בעי שמחת יום טוב ד' כוסות? ושמא י"ל כיון דתיקנו רבנן ד' כוסות וגם צריך יין בשביל שמחת יום טוב כדפרישית אם כן צריך שיהא אותו יין מארבע כוסות".

ומדבריו נלמד שלארבע כוסות צריך יין משמח. ובפרי חדש (סוף סי' תפג) "בתשובות מהר"ש הלוי חלק יו"ד סימן יב כתב בשם הרב חיים שבתאי דלענין ד' כוסות לא יצא ידי חובה במי צימוקים, משום דחכמים תקנו ד' כוסות לשמחה וזה אינו משמח. וליתא, דהא אמרינן בפרק ערבי פסחים (קח ב) שתאן חי יצא, וכמו שכתוב לעיל בסימן תעב סעיף ט אף על פי שאינו משמח, ואף לכתחילה מצי לשותותו דכיון דלית ליה אלא זה

כדיעבד דמי".

וכתב הגרצ"פ פראנק זצ"ל במקראי קודש (פסח ח"ב סי' לה) "ולכאורה הטעם דיינ צימוקים אינו בכלל יין המשמח הוא משום שאין בו אלכוהול (ואינו משכר), ולפ"ז גם מיץ ענבים אינו בכלל יין המשמח הואיל ואין בו אלכוהול ואינו משמח. וברש"י (ב"מ סו ב) משמע דהסגולה של יין ישמח לבב אנוש הוא לא משום הטעם המשובח שיש בו אלא משום שהוא משכר... וממילא מיץ ענבים שאין בו אלכוהול ואינו משכר אינו בכלל יין המשמח".

מתוך הדברים האלה יצא בהררי קודש ללמד זכות על הנשים שיוצאות ידי חובת ארבע כוסות בשתיית מיץ ענבים. "משום שלגביהן אין חיוב לשותות יין משום שמחת יו"ט וכלשון הרמב"ם, וממילא אין הידור אצלן לצאת ידי חובת ארבע כוסות דוקא ביין המשמח".

-סדר בשתיית הכוסות

אחר שראינו שיש חיוב ארבע כוסות לנשים, העיר המשנה ברורה שחייבות גם בסדר שתיית הכוסות, ונבאר.

במשניות פסחים (פ"י משניות ב, ד, ז) שנינו "מזגו לו כוס ראשון בית שמאי אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום... מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו... מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר".

ומשמע שיש סדר לשתיית הכוסות. ובגמרא (קח ב) למדנו "שתאן בבת אחת יצא השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא שתאן חי יצא אמר רבא ידי יין יצא ידי חירות לא יצא שתאן בבת אחת רב אמר ידי יין יצא ידי ארבעה כוסות לא יצא השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא". ובב"י (סי' תעב) גרס בגמרא יצא ידי חירות ידי ד' כוסות לא יצא, ולא כגרסתנו יצא ידי יין. וברא"ש וטור וב"י (שם) פסקו שתאן בזה אחר זה לא יצא, לפי שיש לשתותן על הסדר.

וכן הוא בשו"ע (סי' תעב סע' ח) וביארו הט"ז (ס"ק ז) והמג"א (ס"ק ח) שפירוש על הסדר הוא כסדר שתקנו חכמים דהיינו שיאמר ההגדה בנתיים.

ובגמ' שם פירש רש"י שתאן בבת אחת - שעירה ארבעתן בתוך כוס אחד. וברשב"ם

הקשה, "ולא נהירא דאפילו שותה הרבה בכלי אחד לא חשיב אלא כוס אחד דהאי רביעית אינו אלא למעוטי פחות מרביעית אבל טפי מרביעית בכוס אחד חשוב כוס אחד. ונ"ל דהכי פירושו בבת אחת שלא על סדר משנתינו אלא שתאן רצופין". וכ"פ בתוס' (בד"ה בבת אחת).

[ועיין ביפה עיניים שכתב לבאר שהעיקר כדברי רש"י, לפי שבירושלמי איתא שתאן בכרך אחד יצא, דהיינו שאפילו כולם יחד יצא יד"ח. ולפי רשב"ם ותוס' יהיה מחלוקת בין הבבלי לירושלמי, אולם לפירש"י אתי שפיר שדווקא כשכולן בכוס אחת לא יצא, אבל בזה אחר זה יצא כירושלמי ואין מחלוקת התלמודים].

ובביה"ל (ד"ה שלא כסדר) הביא את דברי המג"א שכל שלא אמר הגדה בנתיים לא יצא ואפילו אם יש הפרש זמן גדול בין הכוסות. ודקדק להוכיח כן מדברי הרשב"ם הנ"ל שכתב "שלא על סדר משנתינו". אולם הביא דמלשון הש"ס לא משמע הכי אלא שהקפידא היא רק בבת אחת, דהיינו או כרש"י בכוס אחת או כשאר מפרשים בזו אחר זו מיד. ולפ"ז אומר הביה"ל שאע"פ שעבר איסור במה שלא הסמיך הכוסות להגדה, לא הפסיד הכוסות ועלו לו בדיעבד.

והוסיף וכתב, "ודע דלפי מה שפסק השו"ע דנשים חייבות גם כן בד' כוסות כאנשים אם כן צריכות ליהזר שיאמרו סדר ההגדה על כל כוס וכוס או שעל כל פנים ישמעו מבעליהן דאי לאו הכי לדעת הפר"ח אפילו בדיעבד לא יצאו בשתיית הכוסות דהוה כמו ששתאו בבת אחת ואפילו לדעת הב"י שלא הפסידו בדיעבד מצות כוסות מכל מקום תקנת חכמים הוא לשתותן על סדר הגדה דכל מצות הנוהגות באותו לילה נוהגות גם בנשים וכמבואר בסעיף יד".

ה. סיפור יציאת מצרים

בספר החינוך (שהולך על פי רוב בשיטת הרמב"ם, מצוה כא) כתב על מצוות סיפור יציאת מצרים, "ונוהגת בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה ביטל עשה". ובמנחת חינוך (אות ו) הקשה מניין יצא לבעל החינוך דבר זה וכתב "דבר זה חידוש גדול אצלי, למה יהיה נוהג מצוה זו בנשים כיון דהוי מצוות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות". והוא מוסיף שלא מצא ברמב"ם בשום מקום שנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים. אדרבא, כשכתב כשכתב הרמב"ם מצוות עשה שהזמן גרמן שנשים חייבות בהן, לא הזכיר מצווה

זו. וז"ל הרמב"ם בהלכות ע"ז (פ"ב הל' ג) "כל מצות לא תעשה שבתורה אחד אנשים ואחד נשים חייבים חוץ מבל תשחית ובל תקיף ובל יטמא כהן למתים, וכל מצות עשה שהיא מזמן לזמן ואינה תדירה נשים פטורות חוץ מקידוש היום ואכילת מצה בלילי הפסח ואכילת הפסח ושחיטתו והקהל ושמחה שהנשים חייבות".

ומוסיף המנחת חינוך, שאין לחייב נשים בסכרת שאף הן היו באותו הנס, כי כתבו התוס' (ראה דבריהם בתחילת המאמר) שסברה זו אינה אלא בדרבנן ולא בדאורייתא.

ועוד, אומר המנחת חינוך, בשאגת אריה (סי' יב) הוכיח שבכל השנה נשים פטורות ממצוות קריאת שמע לפי שהיא מצוות עשה שהזמן גרמא, אף על פי שקוראים בשחרית ובערבית, לפי שכל אחת מהן היא מצווה נפרדת. תדע, שאילו לא קרא ביום, אין צריך לקרוא בלילה שתי פעמים, שזמנה של יום חלף עבר ועתה יש לפניו מצווה אחרת. קל וחומר להזכרת יציאת מצרים בליל הסדר שהוא פעם אחת בשנה שאין הנשים חייבות בה לפי שהיא מצוות עשה שהזמן גרמא.

אלא שבשולי המנחה העירו על דברי המנחת חינוך ממניין מצוות העשה שבספר המצוות לרמב"ם, ששם משמע שנשים חייבות בספור יציאת מצרים מדאורייתא. לפי שמנה שם נשים מצוות הכרחיות שמתוכן יש ארבע עשרה מצוות שנשים לא מצוות בהן. באותן ארבע מצוות הרמב"ם ציין שנשים פטורות. במצוות סיפור יציאת מצרים, היא המצווה המאה חמישים ושבע למניין הרמב"ם, לא כתב שנשים פטורות ומשמע שלשיתו נשים חייבות בסיפור יציאת מצרים מדאורייתא.

אכן בשאלה זו נחלקו האחרונים.

כתב רמ"א (סי' תעג סע' ו) "ויאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או יפרש להם הענין וכן עשה ר"י מלונדרי כל ההגדה בלשון לע"ז, כדי שיבינו הנשים והקטנים".

ונחלקו האחרונים בטעם הדבר. בשו"ת בית דוד (הנ"ל סי' רנו) ביאר "דאין הטעם מפני שהנשים חייבות בקריאת הגדה שהרי מ"ע שהזמן גרמא היא... אלא משום חיובא דידן שאנחנו הגדולים חייבים להגיד לנשים" לפי ששורש החיוב בסיפור יציאת מצרים בליל פסח הוא 'והגדת לבנך ביום ההוא', המצווה היא לספר למישהו את הניסים ונפלאות עשה הקב"ה עם אבותינו בהוציאו אותם מארץ מצרים. עוד אחרון שסובר כמותו להלכה הביא בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' טו אות ט) מספר כפי אהרן שנשים אינן חייבות בקריאת הגדה של פסח ולכן לא ראוי שיעשו סדר לעצמן.

הגאון חיד"א בברכי יוסף (סי' תעג ס"ק טו) הוכיח שיש ראשונים שסוברים שמכוח סברת שאף הן היו באותו הנס, ניתן לחייב אפילו מדאורייתא. לדוגמא רבי יוסף איש ירושלים (ראה בתחילת המאמר בדברי התוס') שסובר שאילולי ההיקש 'כל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה' היינו פוטרים אשה מאכילת מצה מגז"ש מסוכות. לשיטתו מוכרח שסברת אף הן היו באותו הנס מועילה לחייב אפילו דאורייתא, שאם לא כן מדוע היינו חושבים להביא גזירה שווה לפטור הרי היא פטורה ועומדת מכוח מצוות עשה שהזמן גרמא. ואין סברה לחייבה שמחמתה היינו צריכים להביא גז"ש לפטורה אלא סברת אף הן היו באותו הנס, ומכאן שסברה זו מחייבת אפילו בדאורייתא.

וכך הולך החיד"א ומונה עוד ראשונים שסוברים כך וכותב שדבר זה נעלם מעיני הבית דוד.

גם במשנה ברורה (סי' תעג ס"ק סד) נתן טעם לדברי רמ"א "שהרי גם נשים חייבות במצות הלילה ובאמירת הגדה וכו"ל בסמך תעב סע' יד⁵¹ וכחיד"א.

בשו"ת אגרות משה (או"ח ה' סי' כ אות לג) הוכיח שדעת הרמב"ם, הטור והשו"ע שנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים מדאורייתא. תורף ביאורו הוא שבחיוב נשים בארבע כוסות יש בגמרא (פסחים ק"א-ב הובאה לעיל) ברייתא ויש מאמר של רבי יהושע בן לוי. בברייתא כתוב שנשים חייבות ללא הזכרת טעם החיוב, וריב"ל כתב טעם לחיוב לפי שאף הן היו באותו הנס.

ואפשר לבאר בשתי דרכים. דרך ראשונה ההיקש 'כל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה', בא לחייב בכל מצוות הלילה. ומה שנחלקו הברייתא וריב"ל הוא האם גם במצוות דרבנן מסמך ההיקש או שלמצוות דרבנן צריך טעם חדש, שאף הן היו באותו הנס. דרך שניה והיא דרך התוס', ההיקש לא בא אלא לחייב אכילת מצה ומשאר מצוות הלילה פטורות הנשים, שהן מצוות עשה שהזמן גרמא. אילו ארבע כוסות היה דאורייתא היו הנשים פטורות גם ממנו, ואינן חייבות אלא מפני שארבע כוסות מדרבנן ואף הן היו באותו הנס.

נמצא, אומר הגר"מ פיינשטיין, שלפירוש ראשון חייבות נשים בסיפור יציאת מצרים

---

51 ובהמשך דברי המשנה ברורה אזהרה מעשית היוצאת מדיון זה: "ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השולחן ותשמע כל ההגדה ואם צריכות לצאת לחוץ לבשל עכ"פ מחויבת לשמוע הקידוש וכשיגיע לר"ג אומר כל שלא אמר וכו' תכנס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב' שהרי מי שלא אמר ג' דברים הללו לא יצא ונוהגין שגם קוראין אותן שתשמע דבר עשרה מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על מצרים כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקדוש ברוך הוא בשביל ישראל".

בליל פסח מדאורייתא ולפירוש שני פטורו אפילו מדרבנן.

והולך הגר"מ פיינשטיין ומוכיח מן הרמב"ם טור ושו"ע שהם סוברים כפירוש ראשון, והתוס' סוברים כפירוש שני. לכן הוא מעלה להלכה שנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים מדאורייתא ומוציאות אנשים ידי חובה.

כאמור הגר"מ פיינשטיין למד בדברי הראשונים שההיקש כל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה הוא לכל מצוות הלילה. אלא שלא חייבים לומר דבר זה כדי לחייב נשים במצוות סיפור יציאת מצרים מדאורייתא.

שכן במהר"ם שיק (על תריג מצוות מצוה כא) הוכיח מהגמרא בפסחים (לו א) שנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים מתוך שחייבות באכילת מצה. וזו הראייה, בגמרא נאמר, "רבי עקיבא האי דקרינן ביה עוני, כדשמואל דאמר שמואל לחם עני לחם שעונין עליו דברים הרבה". ואותו לחם שעונים עלו דברים הרבה הוא המצה ואשה חייבת בה וממילא חייבת באמירת ההגדה.

הדברים מבוארים יותר בשו"ת יד רמ"ה (לג"ר רפאל מרדכי סולובי סי"ז) בדרך זו:

בהגדה של פסח אנו אומרים את דברי המכילתא "והגדת לבנך ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך". וכך הביא הרמב"ם בספר המצוות (מצוה קנז) "והמצוה הקנז היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן... והכתוב שבא על הצווי הזה הוא אמרו יתברך והגדת לבנך ביום ההוא וכו'. ובא הפירוש והגדת לבנך יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך".

מדברים אלו ברור שמלבד המצווה להזכיר יציאת מצרים כל יום וכל לילה, יש מצוה מיוחדת לספר ביציאת מצרים בעת אכילת מצה ומרור שנאמר 'בעבור זה'.

ומאחר והדברים תלויים אחד בשני, ודאי שאשה חייבת בסיפור יציאת מצרים, כמו שחייבת במצה.

ואין להקשות מהגמרא (פסחים קטו ב) בה מבואר שהלימוד 'לחם עוני- שעונים עליו דברים הרבה' הוא אסמכתא. לפי שהביטוי 'דברים הרבה' מתייחס להלל, לברכות

וכדומה ולא לעצם החיוב לספר ביציאת המצרים, כפי ששמע מלשון המגן אברהם (ריש סי' תפג). [עד כאן תורף דברי שו"ת יד רמ"ה הנ"ל].

מכל הנ"ל עולה שפוסקים רבים סוברים שאשה חייבת בסיפור יציאת מצרים בליל פסח מדאורייתא.

ואפילו אם נאמר שאינה חייבת מדאורייתא, כתב בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ב סי' קכו), שעל כל פנים מדרבנן תהיה חייבת לקרוא את ההגדה. "כיון דמחוייבות בארבע כוסות וצריך לשתותם על הסדר היינו לומר הלל והגדה בינתיים ממילא מחוייבות בהגדה וסברא כזו איתא בתוס' סוכה דף לח עא בד"ה מי שהיה דחייבות בהלל בליל פסח ע"י שחייבות בארבע כוסות שצריכין לומר הלל".

ו. סיכום

נשים חייבות בכל מצוות ליל הסדר: אכילת מצה ומרור, ארבע כוסות, סיפור יציאת מצרים וקריאת ההגדה.

אלא שיש הבדלים באופן קיום המצוות בינן לבין הגברים - בהסבה, נחלקו הפוסקים והמנהגים אם נשים מסיבות או לא, בשתיית ארבע כוסות אם יש הידור לנשים ביין או שדי במיץ ענבים.

ד. מצה שמורה בליל הסדר ובשאר החג

שאלה: האם חייבים להקפיד על מצה שמורה בליל הסדר ובשאר החג?

תשובה: נאמר בתורה "ושמרתם את המצות" (שמות יב יז) - פירשו חז"ל, שיש לשמור את החיטים המיועדות למצות - לשם המצווה. כלומר, לא די בהשגחה שהחיטה או הקמח לא יתחמצו, צריך שהשגחה זו תיעשה לשם מצות מצה.

הראשונים חלוקים מאימתי יש לשמור את החיטים או הקמח מחימוץ, שלש שיטות בדבר:

משעת קצירה- כל זמן שהחיטה מחוברת לקרקע אינה מחמיצה גם אם תירטב. אחרי הקצירה היא עלולה להחמיץ ולכן צריך שמירה מאז.

משעת טחינה- עד שעת הטחינה החיטה לא מגיעה בדרך כלל למגע עם מים. בשעת הטחינה החיטה מגיעה לפעמים למגע עם מים (ריחיים בזמנם הופעלו על ידי מי הנהר)- לכן מאז צריך שימור.

משעת לישה- עד שעת לישה יש רק חשש של מגע במים, משעת לישה הקמח מעורב במים. לכן לפני כן די בידיעה שהחיטה או הקמח לא החמיצו, אבל מכאן ואילך חייבים שימור לשם מצוה.

להלכה פסק השו"ע- לכתחילה טוב לעשות שימור משעת קצירה, אם אי אפשר יש להקפיד לפחות משעת טחינה. בשעת הדחק ניתן להקל במצות שאינן שמורות אלא משעת לישה.

בשאר ימי הפסח, אין חובה לאכול מצה ומותר לאכול מצה שאינה שמורה. אולם "ישראל קדושים הם ונהגו לעשות שימור לשם מצה בכל המצות משעת טחינה ולפחות משעת לישה" (משנה ברורה).

כאמור אין חובה לאכול מצה בשאר ימי הפסח, שהרי נאמר בתורה "שבעת ימים תאכל עליו מצות", ובפסוק אחר נאמר "ששת ימים תאכל מצות" ולמדו מזה חז"ל שכמו שהיום השביעי יצא מן הכלל והוא רשות, כך כל הימים רשות. אף על פי כן, יש מרבוינו שסוברים שבאכילת מצה בכל החג מקיימים מצוה.

הרחבה: נאמר בתורה (שמות יב יז): "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת כִּי בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם".

ובגמרא פסחים (לה ב) למדנו "ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה". ושם (מ א) "הדר אמר רבא מצוה ללתות שנאמר ושמרתם את המצות אי לא דבעי ליתיה שימור למאי אי שימור דלישה שימור דלישה לאו שימור הוא דאמר רב הונא בצקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה [רש"י: דבא לא נפיק ידי חובת

מצה, משום דלא הוי לה שימור לשם מצה, ואף על פי שאנו רואין שאין כאן חימוץ, ומיהו, למצה של מצוה - שימור לשמה בעינן] באחרונה אין בראשונה לא מאי טעמא משום דלא עבד בהו שימור ולעביד ליה שימור מאפיה ואילך אלא לאו שמע מינה שימור מעיקרא בעינן וממאי דילמא שאני התם דבעידנא דנחית לשימור לא עבד לה שימור אבל היכא דבעידנא דנחית לשימור עביד לה שימור הכי נמי דשימור דלישה הוי שימור ואפילו הכי לא הדר ביה רבא דאמר להו להנהו דמהפכי כיפי כי מהפכיתו הפיכו לשום מצוה אלמא קסבר שימור מעיקרא מתחלתו ועד סופו בעינן".

ומגמרא זו למדו הראשונים שיש חובה לעשות שימור למצת מצווה ולא די בזה שאינה חמץ. עד כדי כך שהרי"ף (פסחים יב א) כתב את הדברים כדרשה על הפסוק (עי' בתורה תמימה על הפסוק הנ"ל): "מבעי ליה לאינש לנטורא לקמחא דפסחא מעידן קצירה, דאמר קרא: ושמרתם את המצות".

ונחלקו הראשונים לשלש שיטות מאימתי יש לשמור את החיטים או הקמח. משעת קצירה, משעת טחינה או משעת לישה.

לעיל הבאנו את לשון הרי"ף בה כתוב "לנטורא לקמחא... מעידן קצירה". הרי"ף (על הרי"ף שם) כתב על דברי הרי"ף "ודאי דלמצוה מן המובחר הכי עדיף שפיר ומיהו אפשר שאע"פ שלא עשה כן אלא שלקח חטים מן השוק ושמרה לשם מצה יצא י"ח ובגמרא אמרינן דשימור דלישה לא הוי שימור כלומר מקמי לישה הוא דבעי שימור אבל כל ששמר את החטים קודם לישה יצא ומ"מ משמע שאם לא שמר אלא מלישה ואילך שאינו יוצא ידי חובת מצה בכך אלא דגאון אחד ז"ל אמר שהלוקח קמח מן השוק בשעת הדחק מותר דלא מתזקינן איסורא ויצא ידי חובתו בה אבל לכתחלה בעי שימור ומשמע דס"ל ז"ל הכי דכי אמרינן בגמרא דשימור דלישה לא הוי שימור היינו לכתחלה". מדבריו למדנו שמצריך שימור משעת קצירה לא מצריך זאת אלא לכתחילה, ובדיעבד די בשימור משעת לישה.

גם הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ה ה"ט) כתב כרי"ף שצריך שימור משעת קצירה אלא שמדבריו משמע חידוש: "לפיכך אמרו חכמים צריך אדם לזוהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום חמוץ". מפשט לשונו משמע שכל המצות שאוכלים בפסח צריכות שימור משעת קצירה ולא רק מצת המצווה.

ואכן העיר ההגהות מיימוניות במקום: "ומ"מ אין זה כי אם במצת מצוה לצאת בה ידי

חובתו אבל שאר מצות לא צריך דלא גרע מקמחים ובצקות של נכרים".

ובמגיד משנה כתב על לשון הרמב"ם: "ולא נזכר בהלכות ולא בדברי רבינו שום חלוק בין המצה של לילה הראשון למצה שאדם אוכל בשאר ימי הפסח אלא שבסוף ערבי פסחים כתב הרב אלפסי ז"ל היכא דלית ליה כולה סעודתא ממצה דמינטרא אלא כזית בלחוד דמנטר הוא דאית ליה אכיל ברישא. וכן כתב רבינו ספ"ח מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית כו'. הורו ז"ל שהשמור אינו מעכב ולכתחלה ראוי לעשותו בכל הדגן אלא שאינו מעכב אלא בלילה הראשון שהוא חובה לאכול מצה המשומרת וזה הכרח לפרש בדבריהם וכן משמע הסוגיא שם בכל שעה, ואף על פי שקשה לי למה לא כתבו הא דבצקות של נכרים אדם ממלא כרסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה וכונתם צריכה לי עינין. והמנהג הפשוט ידוע ששמרין המצה מעת קצירה למצה של מצוה ושאר הימים אוכלין מפת ששמרין אותו מחמוץ משעת לישא והרבה מפרשים כתבו שמצוה מן המובחר והדור הוא זה [אף] דקיי"ל דסגי בשמור דקודם לישא לקנות חטים ולשמרם לפסת. ודע שמצה של מצוה אם לשה עכו"ם או חרש שוטה וקטן אפילו אחרים עומדים על גביהם לא יצא וכך העלה הרשב"א ז"ל".

הרא"ש (פסחים פ"ב ס"י כו) פסק שדי בשימור משעת טחינה וביא את שיטת השאלתות שדי בשימור משעת לישא: "אפילו שנדחו דברי רבא דהוה בעי למימר דשימור דלישה לאו שימור הוא אפילו הכי לא הדר ביה ומחמיר על עצמו היה לשמור מצה של מצוה משעת קצירה. וכן משמע דחומרא בעלמא הוא מדקאמר מר בריה דרבינא מנקטא ליה אימיה בארבי משמע דאיהו לבד היה מחמיר וכל שאר החכמים לא נהגו כן. וכן מדקאמר רב הונא בצקות של נכרי וכו' ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה משום דלא עביד ליה שימור משעת לישא משמע הא אם לקח קמח מן הנכרי ולש אותו אין צריך לאכול כזית מצה באחרונה ונהגו באשכנז וצרפת לשומרן משעת טחינה לפי שאז מקריבין אותן אל המים שטוחנן ברחים של מים. רב אלפס כתב ומיבעי ליה לנטורי קמחא דפסחא משעת קצירה דכתיב ושמרתם את המצות. ובשאלתות (פ' צו ס' עה) כתב לא נפק אינש ידי חובתו אלא במצה דמינטר ליה מחימוץ מן דנפלה מיא עילויה והיכא דאמטינהו לחיטין נכרי חרש שוטה וקטן לא נפיק ידי חובתו. אי נמי לשה לעיסה נכרי חרש שוטה וקטן דלאו בני שימור אינון ואף על פי דאפייה ישראל בר דיעה ועביד בהו שימור בשעת אפייה לא נפיק ידי חובתיה. ורב כהן צדק ז"ל כתב לצאת ידי חובה בלילה הראשונה אינה אלא במצה שאפאה ישראל לשם מצה שנאמר ושמרתם את המצות עד שתהא משומרת לשם

מצה. ורב האי גאון ז"ל כתב מצה שאפאה נכרי לפני ישראל על ידי שימור כתקונה מותרת לישראל לאוכלה. ובעלי מעשה וחסידים והתמימים מחמירין על עצמן כגאונים המחמירין ולשין ואופין בעצמן כההיא דאמרין מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה".

בשו"ע (סי' תנג סע' ד) פסק: "החייטים שעושים בהם מצת מצוה, טוב לשמרן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה ולפחות משעת טחינה ובשעת הדחק מותר לקח קמח מן השוק".

כלומר, לכתחילה טוב להחמיר כפוסקים שהשימור צריך להיות משעת שמירה, ולכל הפחות להחמיר משעת טחינה - כשאינן אפשרות כזו בשעת הדחק, ניתן לסמוך על הפוסקים המתירים לעשות שימור משעת לישה ואילך בלבד. היתר מצה שאינה שמורה בשאר ימי פסח מפורש לעיל בדברי הראשונים. ולשון המשנה ברורה שציטטתי לעיל כתובה בסימן תנג (ס"ק כה).

ומה שכתבתי שאין חובה לאכול מצה בשבעת ימי פסח, אך יש בזה מצווה לחלק מהאחרונים, מקורו הוא בגמרא פסחים (ק"א א) שם למדנו: "תניא כוותיה דרבא ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות מאי טעמא הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא יכול אף לילה הראשון רשות תלמוד לומר על מצת ומררים יאכלהו אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין תלמוד לומר בערב תאכלו מצת הכתוב קבעו חובה".

ופירש רשב"ם (ד"ה הוי) "דכתיב שבעת ימים תאכל מצות ויצא מן הכלל בהאי קרא דששת ימים כתיב ללמד שהיא רשות ולא ללמד על עצמו לבדו אלא ללמד על הכלל כולו דהיינו ז' ימים דזו אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן".

וכך נפסק להלכה ברמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ו הל' א): "מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר בערב תאכלו מצות, בכל מקום ובכל זמן, ולא תלה אכילה זו בקרבן הפסח אלא זו מצוה בפני עצמה ומצותה כל הלילה, אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות רצה אוכל מצה רצה אוכל אורז או דוחן או קליות או פירות, אבל בליל חמשה עשר בלבד חובה ומשאכל כזית יצא ידי חובתו".

ובשו"ע (סי' תעה ס' ז) "אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד".

אע"פ כן כתב המשנה ברורה (ס"ק מה) בשם הגר"א שעל כל פנים יש מצוה לאכול מצה כל שבעה אע"פ שאין בזה חיוב (ועי' מעשה רב סי' קפה).

הדבר מוסבר יפה בדברי הפני יהושע (פסחים כח ב): "לכאורה נראה דהך הקישה דר"ש לא איצטריך אלא למעוטי לפני זמנו משא"כ להיתירא דלאחר זמנו לא איצטריך דמהיכא תיתי דאסור. לפי זה אתי שפיר הא דקאמר בשעה שישנו בקום אכול מצה דמהאי שעתא עיקר זמן חיובא בליל ט"ו ומהאי שעתא מתחיל איסור חמץ ולא קודם לכן. אלא דאכתי איכא למידק אם כן מאי קאמר ובשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בכל תאכל חמץ דהא ודאי ליתא דהא בכל שבעת ימים אינו בקום אכול מצה לבר מלילה ראשונה דהוי חובה ובאינך רשות, וע"כ צריך לומר דאע"ג דאינן מצוה אלא רשות אפ"ה שייך לישנא דישנו בקום אכול מצה בכל שבעת ימים כיון דכתיב להדיא שבעת ימים תאכל עליו מצות.

ועוד אפשר לומר דלר"ש בכל שבעת ימים אכילת מצה מצוה כפשטא דקרא דהא לקמן סוף פרק ערבי פסחים (קכ א) משמע דהא דאין מצות אכילת מצה אלא בלילה ראשונה לא ידעינן אלא מרומיא דקראי כתוב אחד אומר שבעת ימים תאכל עליו מצות וכתוב אחד אומר ששת ימים תאכל עליו מצות וע"כ דרשינן מה שביעי רשות אף ששה רשות ואם כן לר"ש אפשר דלית ליה הך דרשא דדריש להאי רומיא דקראי למילתא אחריתא לענין חדש וישן כדאיתא בסיפרא פרשת ראה והובא שם בילקוט (סי' תתקד) ע"ש ועיין במנחות (סו א) בד"ה כתוב אחד אומר כו'. נמצא דלפיי"ז מצינן למימר שפיר דהך הקישה דר"ש שייך נמי להיתירא דלאחר זמנו דאז אינו בקום אכול מצה כלל לכל הפירושים שכתבתי".

הד לדברים ניתן למצוא בלשון הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פרק מג) שמבאר את משך זמנם של מצוות מסוימות, ולגבי פסח כתב "אבל אכילת מצה אילו היה יום אחד לא היינו מרגישים בו ולא היה מתבאר ענינו, כי הרבה פעמים יאכל האדם מין אחד מן המאכלים שני ימים או שלשה, ואמנם יתבאר ענינו ויתפרסם בהתמיד אכילתו היקף שלם" (היקף שלם הינו שבעה ימים כמבואר בדבריו שם לעיל). משמע שיש מצוה באכילת מצה כל שבעה.

ועי' עוד בבעל המאור (פסחים כו ב) ובחזקוני (שמות יב יז). ועי' בחידושי החת"ס (פסחים ב ב) ובתשובותיו (יר"ד סי' קצא).

רשימת הפרסומים שיצאו עד כה

ע"י המכון לפרסומים הלכתיים שע"י בית מדרש גבעת אסף

קובץ תורני 'בעלי אסוכות'

קובץ שנתי למאמרים תורניים בהלכה שנכתבו ע"י חברי בית המדרש בתוספת מכתבים תשובות ומאמרים מרבנים שונים.

קובץ תש"ע: מאמרים בעניין שימוש בדוד שמש בשבת, שימוש בסיר לבישול איטי בשבת, בישול בדבר גוש בשבת ועוד.

קובץ תשע"א: כולל מאמרים בעניין החזרת זרם החשמל בראש השנה, דחיית מילה משבת, האם שבת הותרה או דחוייה במקום פקו"נ ועוד. בנוסף התפרסמו בקובץ גנוזות מהגרא"צ פרלמוטר זצ"ל, הגר"י קאפח זצ"ל והגרי"נ רוזנטל זצ"ל.

קובץ תשע"ב: כולל מאמרים בעניין עדיפות תפילת ותיקין ע"פ תפילה ברוב עם, שמיעת מוזיקה בספירת העומר, תקיעת שופר בשופר מעובד, חובת הרופא לרפאות וחובת החולה להתרפאות, דין ספק שניתן לבררו ועוד.

קובץ תשע"ג: כולל מאמרים בעניין הכנת בית תפילין של ראש מכמה עורות, הברכה על 'אינג'רה', הזכרת שם שמיים בלימוד תורה ובזמירות שבת, נסיעת אחיות לבית החולים וחזרתן בשבת, שמירת שבת בבית אבות, ערכם של חיי שעה בחולה סופני ועוד.

קובץ תשע"ד: כולל מאמרים בעניין מקור איסור בשר בחלב, נתינת בשר בחלב לכלבי הפקר, המתנה בין בשר לחלב לקטן, טחינת פירות כתחליף לבדיקתם מחרקים, שאריות אכל בין השינים לעניין בשר בחלב וטבילת נדה ועוד. כמו כן התפרסמה בקובץ תשובה מכת"י של הגר"א גרינבלט זצ"ל מחבר שו"ת רבבות אפרים.

קובץ תשע"ה: כולל מאמרים בעניין גדר עובדין דחול, צרירות דם שנמצאה בעוף אחרי המליחה או אחרי הבישול, נ"ט בר נ"ט, בליעה על ידי חיתוך בסכין, נאמנות גוי באיסור והיתר, רוטב בשרי שקרש בכלי פלסטיק חלבי, שימוש באותו תנור לבשר וחלב, דבר שבמניין ודבר חשוב, חומרות בהלכה.

קובץ תשע"ו (ענייני פסח): כולל מאמרים בעניין הפקרת חמץ על מנת לזכות בו אחרי פסח, תערובת חמץ בתבלינים, שיעור מיל בהלכה, מעין שבע בערב פסח שחל בשבת, אכילת כרפס יותר מכזית בליל הסדר, מצוות הנשים בליל הסדר, ברכה על הלל בליל פסח.

סדרת חוברות בהלכה (אות היא לעולם, טעמו וראו, בגדי יום טוב)

סדרת חוברות בהלכה הנוגעות בהלכות המעשיות והמצויות, שנכתבו ע"י ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר. הסדרה מתייחדת בהסברת יסודות הנושאים בצורה בהירה השווה לכל נפש, ובנוסף הרחבות והוספות למצויים בסוגיות ומעוניינים להעמיק בהם, וכן תוספת של פרטי הלכות בכל אחד מהנושאים.

עד כה יצאו לאור שלש סדרות:

אות היא לעולם (הלכות שבת): חימום מאכלים בשבת, הלכות רפואה בשבת, מלאכת בורר, הלכות מוקצה, דיני הכנה משבת לחול

טעמו וראו (הלכות כשרות): בשר וחלב ח"א. בשר וחלב ח"ב

בגדי יום טוב: א. עירובי תבשילין

ספר 'וסעדו לבכם'

ספר על הלכות בשר בחלב נכתב ע"י הרב ינון קליין שליט"א מרבני בית המדרש-בספר מבוארות למעלה מחמישים שאלות מצויות ויום יומיות בדיני בשר בחלב ביניהן: המתנה אחרי גבינה צהובה, מפות נפרדות לחלבי ובשרי, אכילת לחמניות שנאפו על תבנית בשרית בסעודה חלבית, דיני דבר חריף, כלי זכוכית נפרדים, שימוש במדיח כלים אחד, שימוש בכיריים (גז, חשמל, קרמי) לבשרי וחלבי, שימוש בתנור חד תאי ודו תאי ובמיקרוגל ועוד שאלות רבות.

הספר מתאים לכל המעוניין למצוא הלכה פסוקה ברוב השאלות המצויות בכל בית בעניינים אלה, כמו גם ללומדי טור ושו"ע יו"ד המבקשים להגיע מהלימוד בראשונים

ובאחרונים, להכרעה בשאלות המתעוררות בדורות האחרונים.

ספר שו"ת 'בגדי שש'

מאמרים תשובות וביורוי הלכות בארבעת חלקי השו"ע. חובר ע"י ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א.

בספר 77 סימנים, בהם נידונים עניינים רבים מכל חלקי השו"ע. בין השאלות הנדונות בספר: ברכת שהחיינו על תפילין חדשות, הברכה על מיץ פירות טבעי, שימוש בארון חימום בשבת, סלסול פאות בשבת, שמירת שבת בבית אבות, הסבה לאטר יד, חאלקה בחוה"מ פסח, בישול בשר בחלב לצרכים מדעיים, ריבית בלקיחת עמלה ע"י גמחי"ם, כתיבת המילים בית א-ל, מצוות או קנה מיד עמיתך ועוד שאלות רבות ומגוונות.

כמו כן, הובאו בספר תשובות מגדולי הפוסקים אל המחבר ומשא ומתן בדבריהם.

הספר מצטיין בבקיאות וחרifות מחברו, הניכרים היטב מבין השיטין, באופן שכל שאלה נדונה בעמקות ממקורותיה הראשוניים ביותר ועד פוסקי דורינו.

לרכישת הפרסומים, וכן למשלוח תגובות למערכת ניתן לפנות ל:

בית מדרש גבעת אסף

ת.ד. 311 בית אל מיקוד 90631

טלפון: 054-8189882 (תא קולי)

פקס: 153-547888645

דוא"ל: bm.gasaf@gmail.com

אתר אינטרנט: www.bmgasaf.co.il

